

OMVÄRLDSANALYS HEDEMORA KOMMUN

JANUARI 2004

Mattias Norling, Fredrika Säfström, Lars Larsson

Box 743, 791 29 Falun, 023-70 91 00 tel, 023-70 91 89 fax, www.dfr.se

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
1. Inledning	4
Bakgrund	4
Omvärldsanalys	4
Metod och avgränsning	5
Rapportens disposition	6
En förändrad roll för Hedemora kommun	7
Kommunernas nya roll	7
Landsbygden som livsmiljö	9
Strukturella förutsättningar	10
Landsbygdsutveckling i Hedemora	11
Näringslivsutveckling i Hedemora	13
2. Ekonomisk utveckling	15
Tillväxt	15
Kluster	16
Entreprenörskap	18
Näringsliv och arbetsmarknad i Hedemora	20
Näringslivsstruktur	20
Sysselsättning	27
Kön och sysselsättning	29
Entreprenörskap och nyföretagande	30
Sammanfattning	34
Blicka framåt	35
3. Den demografiska utmaningen	37
Det föds för få barn	37
Färre kvinnor i reproduktiv ålder	37
Skillnader i barnafödande mellan stad och landsbygd	38
Arbetsmarknadens betydelse för fruktsamheten	38
Utbildningsnivån påverkar barnafödandet	39
Osäkerhet och oro inför föräldraskap	39
Befolkningen blir allt äldre	40
Vilka flyttar, och varför?	40
Nya svenskar	42
Den demografiska utvecklingen i Hedemora	44
Befolkningsutvecklingen i Hedemora	44
Befolkningsprognos för Hedemora kommun	46
Sammanfattning demografi	47
Blicka framåt	47
4. Arbetskraftsförsörjning	49
Människan som resurs	49
Demografi	49
De nya svenskarna och arbetsmarknaden	49
Jämställd arbetsmarknad	50
Sjukskrivningar och förtidspensionärer	51

Arbetsmarknad och arbetskraft i otakt?	51
Rörlighet och tillgänglighet	52
Utbildning	53
Ungdomars syn på arbete och arbetsmarknad.....	54
Arbetskraftsförsörjning i Hedemora	57
Människan som resurs.....	57
De nya svenskarna på Hedemoras arbetsmarknad	57
Kön och genus.....	59
Sjukskrivningar och ohälsotal.....	61
Matchningens förutsättningar	63
Rörlighet och infrastruktur.....	63
In- och utpendling branschvis	66
Den framtida arbetsmarknaden och arbetskraften	69
Sammanfattning arbetskraftsförsörjning.....	69
Blicka framåt.....	70
5. Slutdiskussion	71
Arbete och boende separerar	71
Arbetsmarknad och näringsliv förändras	72
Arbetskraften blir en bristvara	73
Styrkor och svagheter	74
Hedemoras styrkor	74
Hedemoras svagheter	74
Framtidsvägar	75
Litteratur	76
Tips till fördjupningsläsning	76
Tips till hemsidor	76
Litteraturförteckning	77
Slutnoter	79

1. Inledning

Bakgrund

Tillväxtdelegationen har fått regeringens uppdrag att ”i dialog med centrala, regionala och lokala aktörer, långsiktigt stärka en hållbar regional utveckling inom de mest utsatta lokala arbetsmarknadsregionerna i delar av Bergslagen, Dalsland och Värmland.”¹ I Dalarnas län omfattas Hedemora, Smedjebacken, Ludvika och Avesta kommuner av delegationens uppdrag.

Som en del i Tillväxtdelegationens arbete med att förbättra förutsättningarna för dessa utvalda kommuner har Hedemora kommun beslutat göra en omvärldsanalys. Uppdraget har gått till Dalarnas Forskningsråd. Analysen ska ligga till grund för det fortsatta arbetet med att förbättra Hedemora kommuns möjligheter till en långsiktigt hållbar utveckling.

Omvärldsanalys

Omvärldsanalys har förekommit länge på nationell och internationell nivå, inte minst inom säkerhets- och underrättelsetjänster. Omvärldsanalysen ska ses som ett sätt att förekomma händelser och utvecklingar som annars, i värsta fall, skulle kunna uppträda i form av obehagliga överraskningar. Från underrättelsetjänstens område spreds därefter begreppet och metoden till företag. Här är analysen ett sätt att erhålla information om marknader, konkurrenter och kunder. På senare år har omvärldsanalysen även inlemmats i övriga delar av offentlig verksamhet och när en av de färskare myndigheterna (Institutet för tillväxtpolitiska studier, ITPS) bildades 2001 var ett av uppdragen att genomföra just omvärldsanalyser.

Begreppet omvärldsanalys har tolkats på olika sätt. Som många andra moderna begrepp har det spridits snabbt och utnyttjas som benämning på allt från omfattande internationella forskningsbaserade analyser av långsiktiga trender till enklare sammanställningar av nyhetsartiklar. Att bedriva omvärldsanalys skulle då kunna vara allt från att läsa tidningen, till att bedriva avancerad forskning inom ett specifikt område, vilket onekligen ger oss ett brett spektrum av tillvägagångssätt. Att göra enkla gränsdragningar mellan vad som är en omvärldsanalys och vad som inte är det är därför svårt. En viss begränsning åstadkoms dock genom en uppdelning i *omvärldsbevakning* och *omvärldsanalys*. Omvärldsbevakningen handlar om insamlande av information om omvärlden som därefter i sin tur kan bearbetas. Omvärldsanalysen står för en djupare studie av förutsättningar och möjligheter. Förhoppningsvis ger omvärldsanalysen därmed en tydligare bild av vilka förändringar i omvärlden som är värda att uppmärksamma för en organisation.

Ofta är omvärldsanalyser internationella utblickar med syftet att upptäcka pågående och framtida trender som är av relevans för den egna organisationens verksamhet, men de kan lika gärna röra nationella beslut och händelser. Omvärlden för en kommun kan exempelvis utgöras

av EU-beslut såväl som nationell lagändring och även förändringar inom den egna kommunen.

De strukturer som brukar betonas som ”omvärld” inom en kommun är ofta näringslivsstrukturen. En negativ utveckling i kommunen antas endast kunna vändas om näringslivet utvecklas i positiv riktning. Men om kommunen bara ses som en serviceinrättning för det lokala näringslivet som ständigt ska stå företagen till tjänst blir det en perspektivförskjutning som varken gynnar medborgare, demokratin eller för den delen företagare. Självklart ska en kommun erbjuda alla medborgare en god servicenivå, men problem kan uppstå när en grupp medborgare sätts framför de övriga. Att främja en socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbar tillväxt förutsätter detta bredare perspektiv. Denna analys anlägger ett sådant perspektiv.

Ambitionen är att ge en bredare bild av samhällsutvecklingen än den som bara berör näringslivet. Omvärldsanalysen ska visa på att det är många olika komponenter som utgör förutsättningarna till en välmående kommun. Sociala faktorer som ger en god arbets- och boendemiljö, en välfungerande infrastruktur och ett gott företagsklimat är alla faktorer som samverkar och skapar en positiv trend. Genom att, som i Hedemoras fall, också tolka utveckling ur ett landsbygdsperspektiv kan resurser i hela kommunen tillvaratas på ett bättre sätt.

Förhoppningen är att den omvärldsanalys som nu ligger framför dig kan fungera som ett diskussionsunderlag kring dagsläget och olika möjliga vägar för framtiden i Hedemora. Men för att verkligen kunna identifiera lösningar och skapa en djupare förståelse för kommunens strategier krävs en omfattande dialog med de boende och med näringsidkarna i Hedemora. Ingen vet bättre än just dem vad som saknas, vad som kan förbättras, vad som bör försvinna och vad som är bra i dagens och framtidens Hedemora.

Metod och avgränsning

Hedemora kommunorganisation är beställare av denna analys. Det betyder att syftet med analysen delvis är att ge underlag för det fortsatta utvecklingsarbetet i kommunen. Men ett minst lika angeläget syfte är att analysen kan fungera som underlag för en diskussion kring hur kommunens vision och målsättningar ska kunna förverkligas. Till det samtalet är samtliga kommunens invånare och aktörer inbjudna.

För att den aktuella omvärldsanalysen inte ska riskera bli en upprepning av fakta som redan är kända i kommunorganisationen har samtal förts med ansvariga inom Hedemora kommun. Detta har gjorts för att skapa en bild av vad kommunorganisationen gjort hittills inom de områden som definierats. Under dessa inledande samtal framkom att kommunen sedan en tid tillbaka bedriver utvecklingsarbete på flera håll. De prioriterade områdena är landsbygdsutveckling och näringslivsutveckling. Frågan om den framtida arbetskraftsförsörjningen ansågs också viktig att belysa.

Den här föreliggande analysen kan sägas ha två inriktningar. Dels kommer den att innehålla genomgångar av forskningsområden som anses vara relevanta ur ett kommunalt perspektiv. Den aktuella debatten inom respektive område beskrivs i rapporten. Dels kommer den att in-

nehålla genomgångar av material som berör situationen i Hedemora mer specifikt. De områden som valts ut är:

- Kommunernas nya roll
- Landsbygdsutveckling
- Ekonomisk utveckling
- Demografisk utveckling
- Arbetskraftsförsörjning

Inriktningen är i första hand på Hedemora, i jämförelse med Sverige och Dalarna som helhet. I fall då det finns tillgängligt material kommer jämförelser även att göras med en så kallad referensgrupp som innefattar Hedemorans närmast omgivande kommuner. Denna del kommer främst att bygga på befintlig statistik som finns att tillgå från SCB. Näringslivsstatistiken kommer mestadels från UC-Select som är en företagsdatabas med olika typer av analysmöjligheter.

Rapportens disposition

I detta första kapitel beskrivs omvärldsanalysen som gjorts för Hedemora kommun. Här beskrivs också kortfattat det utvecklingsarbete som kommunen ägnat sig åt under den senaste femårsperioden.

I kapitel 2 följer en diskussion om ekonomisk utveckling och några aktuella aspekter därav. Liksom i de följande två kapitlen består detta kapitel av en allmän beskrivning av forskningsläget och den aktuella samhällsdebatten, som sedan följs av en nedbrytning av diskussionen till Hedemorans förhållanden. I kapitel 3 diskuteras den demografiska situationen i Sverige och i Hedemora. Kapitel 4 diskuterar på liknande sätt arbetskraftsförsörjning på en övergripande nivå och därefter i Hedemora. Varje kapitel avslutas med en sammanfattning och ett antal förslag till områden, sektorer eller aspekter som kommunen bör beakta i det fortsatta utvecklingsarbetet.

I kapitel 5 förs en sammanfattande diskussion kring analysens resultat och rekommendationer.

En förändrad roll för Hedemora kommun

Kommunernas nya roll

Under 1990-talet skedde stora förändringar inom den svenska ekonomin. Krisåren i början av årtiondet var ett abrupt uppvaknande för många i Sverige, hårda åtstramningar i den offentliga budgeten samtidigt med en utdragen lågkonjunktur gjorde att inkomstklyftorna och arbetslösheten ökade. I slutet av årtiondet var arbetslösheten låg, men nu var det istället sjukskrivningar och förtidspensioneringar som ökade i antal. För kommuner¹ utanför storstadsregionerna har strukturförändringarna inom näringslivet bidragit till ytterligare problem. Den växande privata tjänstesektorn är i högre grad lokaliserad till storstäderna än vad exempelvis tillverkningsindustrin är.

Det föregående decenniet har därmed inneburit stora förändringar för Hedemora och de övriga kommunerna i Sverige. Under 1990-talet har utflyttning och minskat barnafödande lett till att mindre och en del medelstora kommuner minskat sin befolkning. Flyttströmmarna har till stor del gått i riktning mot storstäderna och det är framför allt de unga som givit sig av. Detta är i sig inte något negativt för samhället i stort eftersom den överväldigande delen av de utflyttande ungdomarna flyttar för att skaffa sig en högre utbildning. För en mindre kommun är det dock på sikt problematiskt med en ständig dränering av den arbetsföra befolkningen.

För en kommun kan omvärlden även sägas ha blivit mer påtaglig. Ett utökat ansvarsområde, exempelvis över vissa tillväxtfrågor, skolan och äldreomsorgen parat med en högre grad av internationalisering innebär att behovet av att analysera händelser i omvärlden ökar. Omvärlden för kommunen utgörs här av faktorer inom såväl som utanför det egna geografiska området. Inom kommunen är näringslivets utveckling och villkor ett viktigt område, befolkningsutvecklingen ett annat, dessa två områden kan i sin tur brytas ned på flera sätt. Aktuella analysområden utanför kommunen kan vara internationella trender, EU-politik, nationell politik, med mera.

En kommun har idag både ett större ansvar för sin egen utveckling och en svårare utgångspunkt än vad som gällde i början av förra decenniet. Det kan vara svårt att finna resurser för att påverka exempelvis en utflyttningstrend när denna i sig innebär minskade resurser, i form av minskat skatteunderlag.

Med många nya uppgifter ålagda kommunerna och med bantade statliga resurser har uppgiften på många håll blivit nära nog övermäktig. Det finns idag kommuner som gärna skulle offra sin självständighet för att få bli sammanvigd med en rikare och ungdomligare grannkommun.²

Mycket talar för att Sverige nu är inne i en tredje kommunreform till viss del annorlunda än de två föregående, genomförda under 1950- respektive 1970-talet. Den av regeringen tillsatta Ansvarskommittén har i uppdrag att utföra en översyn av uppgiftsfördelningen mellan kommun, stat och landsting. Bakgrunden är att samhällsförändringar som befolkningsminskning,

¹ Begreppet kommun kan gälla både den geografiska avgränsningen och den faktiska organisationen. Här kommer begreppen att användas parallellt men med förtydliganden i de fall det anses behövligt.

ökad pendling och skillnader i ekonomisk tillväxt ger nya förutsättningar för de administrativa regioner som idag är gällande. Avsikten verkar denna gång inte vara att ombilda de administrativa enheterna med tvingande åtgärder, som exempelvis kommunsammanslagningar. Snarare handlar det denna gång om att uppmuntra till samarbeten och nya konstellationer som i slutändan också förväntas ge ekonomiska lättnader.

Under samma period som kommunerna fått ett utökat ansvarsområde har statens roll inom regionalpolitiken blivit mer tillbakadragen. Partnerskap och nätverk i för stunden passande konstellationer har ersatt tidigare hierarkiska strukturer. Tillväxtdelegationen är i sig en funktion av denna nya organisation. I direktiven uttalas att delegationen ska uppmuntra till samverkan i syftet att stärka en hållbar regional utveckling. Situationen för kommunerna ter sig dock något paradoxal: Samtidigt som staten drar sig tillbaka och borde ge ett utökat handlingsutrymme ökar kraven på att kommunerna på egen hand ska klara sina ekonomiska åtaganden och servicefunktioner. Den senaste debatten om skatteutjämningsystemet är ett illustrerande exempel på hur en retirerande stat också ger ett utökat antal konfliktområden mellan kommuner och regioner.

Den pågående kommunreformen har ”resulterat i en ’ny kommunkarta’ över vilken det är svårt att få överblick och som ritas om konstant.”³ Region Dalarna är ett exempel på denna ”nya kommunkarta” i de större sammanhangen, samarbetet mellan Malungs och Älvdalens kommun när det gäller hemtjänsten i Sörsjön är ett exempel i de mindre sammanhangen. Men alla samarbeten är tecken på behovet av att förstora verksamhetsområdena.

Samarbetena mellan kommunerna grundar sig nu mer på olika verksamhetsområden som anses omöjliga eller onödiga att finansiera i egen regi. Det handlar om behovsbaserade regioner där samarbete uppstår när kommuner ser en nytta av samarbete. Liksom staten förutsätts även kommunerna bli mer av nätverksdeltagare, och i vissa fall nätverksbildare. Utökat samarbete kommuner emellan antas i framtiden bli en förutsättning för överlevnad. Också samarbete med andra organisationer både i den egna kommunen och i större sammanhang kommer att bli viktigare. Redan idag finns exempel på detta i och med Region Dalarna och de olika kommunalförbund som upprättats inom länet: Mittdalarna, Region Siljan och Södra Dalarna.

Tillväxtprogrammen som nu upprättas länsvis (i Dalarna under Region Dalarnas ansvar) är ytterligare en regional struktur. Kommunerna ingår som en del i Region Dalarna och har alla ansvar för den regionala utvecklingen. Samtidigt innebär också det fortsatta arbetet med tillväxtprogrammet att dess konsekvenser förr eller senare återvänder till den kommunala arenan i form av handlingsprogram som upprättats under resans gång.

Fler samarbetsområden innebär samtidigt ett demokratiskt problem. Utvecklingen i Sverige kan liknas vid den europeiska integrationen. En allt större del av det politiska arbetet sker i konstellationer som inte är demokratiskt tillsatta. En politisk företrädare i Region Dalarna är sällan tillsatt på grundval av de frågor som var gällande under den kommunala valrörelsen. Precis som en nationell företrädare i ministerråden i EU har tillsatts utifrån en nationell valrörelse, med EU-frågor långt ned på dagordningen. Den demokratiska legitimiteten är i ministerråden liksom i Region Dalarna indirekt, en politisk företrädare har valts att agera represen-

tant för ett geografiskt och politiskt avgränsat territorium, men verkar även i andra territorier. Det politiska ansvarsutkrävandet blir i och med denna utveckling svårare.

Landsbygden som livsmiljö

I och med utbyggnaden av den offentliga sektorn under 1960- och 70-talen blev tillgången till jobb även i gles- och landsbygd bättre. Den urbanisering som varit framträdande under första delen av århundradet dämpades då. Idag, när den offentliga sektorn är mycket mindre i omfattning är det istället de förbättrade kommunikationerna som möjliggör ett boende på landsbygden. Arbete och boende separerar när människor har möjlighet att förflytta sig snabbare. Istället för att välja bostadsort efter jobbtilgång blir själva boendet ett livsval. Samtidigt med denna utveckling utarmas emellertid servicen på landsbygden i och med att många arbetar i tätorter och även kan sköta inköp där.

Det är i första hand inte i de renodlade landsbygdsområdena som de stora befolkningsminskningarna skett under 1990-talet. Förvisso krymper befolkningen i gles- och landsbygdsområdenⁱⁱ men minskningen i mindre tätorter är mer omfattande. Det är främst i åldrarna 16-29 år som utflyttningen sker. I åldrarna 30-64 år var det i Sverige år 2002 en nettoinflyttning till tätortsnära landsbygd på 8 087 personer. Inflyttningen i åldersgruppen 30-39 år har också ökat mellan år 2000 och 2002, från 4 315 till 5 379 personer.⁴ Det finns med andra ord en dynamik på landsbygden som sällan uppmärksammas. En stor inflyttning av inte minst barnfamiljer ger goda utvecklingsmöjligheter.

I en rapport från Dalarnas Forskningsråd⁵ undersöktes närmare hur människor valde sina boenden. Det är en rad orsaker som avgör vart vi flyttar, men avgörande för boendet på landsbygden är i första hand de förbättrade möjligheterna till förflyttning och det förändrade yrkeslivet. I och med att industrisysselsättningen ersätts av en mer tjänsteinriktad arbetsmarknad blir också platsbundenheten mindre, även om distansarbetet inte visat sig öka i den omfattning som förutspåddes under början av 1990-talet.

Det är ofta specifika bygder som drar till sig inflyttare. Siljanstrakten har under lång tid varit en populär landsbygdsmiljö som dragit till sig inflyttare från många håll i landet. Åre är ett annat exempel, där har människor valt boende i första hand och därefter även startat företag på orten. Att skapa en attraktiv landsbygd verkar ha mer att göra med miljöerna än att skapa arbetstillfällen:

Människan och hennes preferenser är en högst användbar utgångspunkt för att försöka få företag till landsbygden. Inflyttare är en aktiv grupp när det gäller småföretagande och oftast är det inte företagets behov som bestämmer lokaliseringen utan ägarens.⁶

Enligt en flyttstudie utgiven av Arena för tillväxt (se även sid. 39) är ungefär 17 procent av de inflyttande till mindre kommuner hemvändare.⁷ Andelen hemvändare är ungefär lika stor i

ⁱⁱ Här används Glesbygdsverkets definitioner: Glesbygd och tätortsnära landsbygd. Glesbygd är områden där de boende har mer än 45 minuters bilresa till närmaste tätort större än 3 000 invånare, tätortsnära landsbygd är områden där de boende har 5-45 minuters resväg.

alla kommuner i Sverige vilket tyder på att det inte är hemvändarna som i första hand avgör om en ort eller ett område har en högre andel inflyttade. En attraktiv bygd drar även till sig människor som inte är uppväxta på orten.

Strukturella förutsättningar

Landsbygden har i stort sett saknat politisk uppmärksamhet på nationell nivå, enligt en nyligen publicerad statlig utredning (SOU 2003:29). Landsbygdens situation har traditionellt behandlats som en del av regionalpolitiken. Under de senaste sju-åtta åren har dock regionalpolitiken ändrat inriktning. Från att ha varit en politik som huvudsakligen haft som målsättning att omfördela ekonomiska resurser mellan landsdelar har den nu blivit en utvecklingspolitik för alla regioner. Den senaste regionalpolitiska utredningen förespråkade en förändring från ett övergripande statligt ansvar för den regionala balansen, till att regionerna själva ges ett större ansvar för den egna utvecklingen. Ett led i att tydliggöra det lokala perspektivet är att betona behovet av ett fungerande utbyte mellan boende och arbete på lokal nivå.⁸

När lokala arbetsmarknadsregioner står i fokus för förståelsen av lokal tillväxt och utveckling får det till följd att särskilda geografiska områden som landsbygd, glesbygd och skärgård blir mindre relevanta att förhålla sig till.⁹ Landsbygden får enligt denna nya inriktning minskad uppmärksamhet som politisk kategori. I en studie av remissvaren till den ovan nämnda statliga utredningen visar det sig att det finns ett stort stöd för en samlad landsbygdspolitik med ett övergripande ansvar för samordning av sektorspolitiken inom skilda områden. Men så länge landsbygdsfrågorna bedöms höra hemma inom den regionala utvecklingspolitiken kommer troligen inga stora förändringar att ske inom de närmaste åren.¹⁰

EU:s strukturfonder är en allt viktigare förutsättning för utvecklingsarbete på landsbygden (Leader+) eller för omstrukturering i det lokala näringslivet (Mål 2). Hur Europeiska kommissionen utformar sina strukturfondsprogram påverkar därmed vad som sker i Hedemora eller andra kommuner med liknande förutsättningar. Den innevarande programperioden pågår fram till och med år 2006, och arbetet med att planera den följande programperioden är i full gång.

Det finns framför allt en faktor som kommer att avgöra i vilken mån och i vilken form Hedemora kommer att ges tillträde till strukturfonderna i en ny programomgång. Det gäller EU:s utvidgning mot i första hand öster, där tio nya medlemsstater förväntas bli medlemmar under våren 2004. Alla tio har ekonomier som är mindre än den minsta i dagens EU. Det kommer att få stor betydelse för strukturfonderna eftersom ett viktigt kriterium för tilldelning därur är låg BNP. För nuvarande Mål 1 gäller exempelvis att de regioner som tilldelas stöd ska ha en BNP/BRP som understiger 75 procent av medlemsstaternas genomsnittliga BNP. Om det kriteriet lämnas oförändrat kommer den absoluta majoriteten av strukturfondernas medel att hamna i de nya medlemsländerna. Sannolikt blir det inte så, kriterierna kommer att delvis ändras. Men en rejäl nedskärning i tillgängliga resurser lär det bli för svensk del.¹¹

Även jordbruket påverkas av den beskrivna förändringen, särskilt som den absoluta merparten av medlen i strukturfonderna för närvarande går just till jordbruksstöd. Stödet kommer att förändras och alla tillgängliga signaler tyder på att det blir i riktning mot ett bredare utvecklingsperspektiv där fler aspekter av landsbygden inkluderas. Jordbruket kommer att betraktas mer som en av flera viktiga branscher och aktörer i en dynamisk landsbygdsutveckling.¹² Ef-

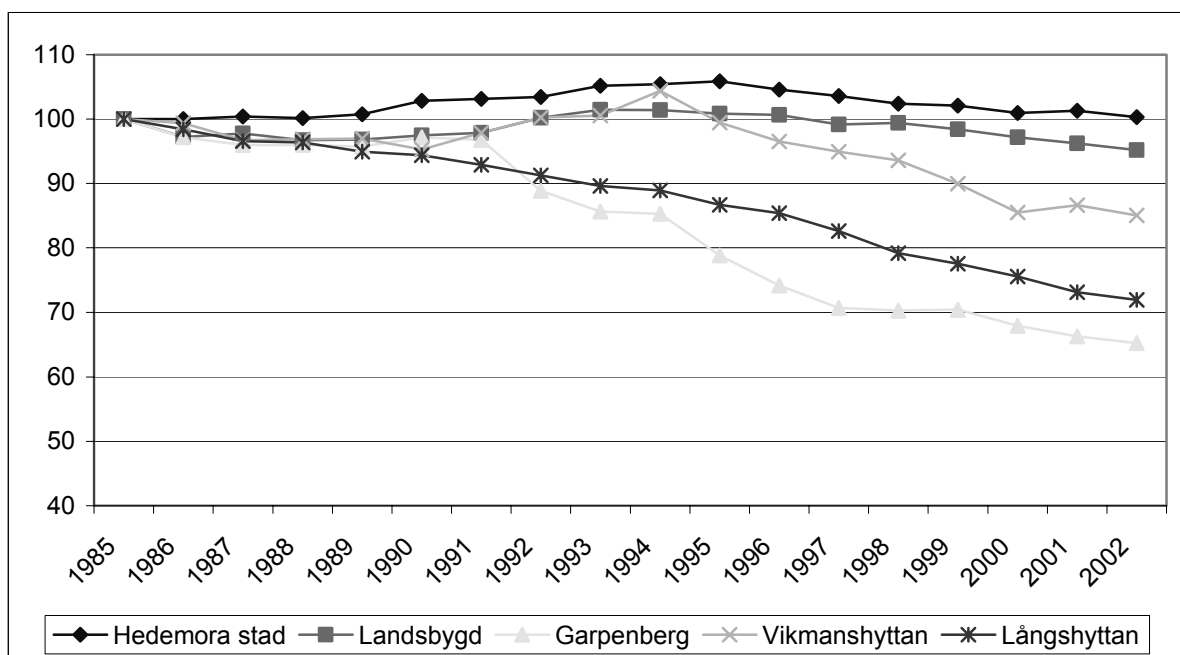
tersom Hedemora har en stor jordbrukssektor kommer det att innebära förändringar i de ekonomiska flödena. En konkurrensfördel finns sannolikt i att ekologisk odling och jordbruk är relativt utvecklat i kommunen, eftersom det är en av de jordbruksgrenar som kan få störst politisk uppmärksamhet. Till det kommer också ökade krav på att jordbruket ska styras av konsumenternas önskemål snarare än av ett utvecklat bidragsberoende.¹³

På ett övergripande plan innebär de pågående förändringarna inom EU att i den mån Sverige kan ta del av strukturfondsstöd till landsbygdens verksamheter kommer de att påminna mer om Leader+ än om den existerande jordbrukspolitiken.

Landsbygdsutveckling i Hedemora

De mindre orterna har förlorat flest invånare medan landsbygden och Hedemora centralort klarat sig bra. Däremot har Garpenberg förlorat mer än 30 procent av invånarna sedan 1985. Det finns också vissa bygder som är mer populära än andra. Stjärnsund är ett exempel på hur en bygd genom sin image drar till sig inflyttare från andra håll av landet, även om det inte är i någon större omfattning satt i relation till hela kommunens flyttsiffror (Stjärnsund finns ej med i diagrammet).

Diagram 1. Befolkningsutveckling 1985 – 2002, index 100, 1985.

Det finns en stor potential i att uppmärksamma den goda miljön på landsbygden. Det gäller att i allt högre grad arbeta för att integrera kunskaper och metoder om och för landsbygdens utveckling i utvecklingsarbete av annat slag, inom näringslivet, inom omsorgen, inom skolan och så vidare. Ett tydligare fokus på metoder, arbetsformer och informations-spridning i de

lokala nätverken kan vara ett sätt att utveckla landsbygden samtidigt som arbetet görs mer oberoende av stödformer av skilda slag.

Samtidigt är det viktigt att komma tillrätta med de problem som finns på de mindre orterna i kommunen. Mycket talar för att människor idag väljer ett boende antingen i en centralort, eller i mer landsbygdsbetonad miljö. Det är svårt att säga vad detta beror på, det är möjligt att den förändrade arbetsmarknaden har inneburit att människor idag väljer bosättning efter tycke och smak istället för efter yrkesställe.

Från kommunorganisationens sida finns en allt tydligare strävan att koppla samman det utvecklingsarbete som sker på landsbygden med det arbete som kommunen deltar i och driver för att ge kommunens näringsliv bättre utvecklingsmöjligheter. Från näringslivets sida uttrycks ofta önskemål om att kommunen ska kunna hjälpa till att ge kringsservice. Satsningen på landsbygdsutveckling är en del av arbetet med att bättre tillgodose näringslivets önskemål.¹⁴

För att medverka i och stärka det utvecklingsarbete som pågick på landsbygden, samverkade enheten för lokal utveckling med Agenda 21 och folkhälsoplaneringen. Som ett första steg hölls en visionsdag i Garpenberg, oktober 1999, kallad *Att bo och verka på landsbygden i Hedemora kommun*. Under dagen identifierades och diskuterades problem och möjligheter av deltagarna.¹⁵ Ett andra steg, Dag 2, genomfördes i december samma år i Nås. Då hölls parallella seminarier kring fyra teman: kultur som utvecklingskraft, landskaps- och byggnadsvård som utvecklingskraft, odling och livsmedelsproduktion samt lokal konsumtion, och slutligen ett seminarium om att förverkliga företagsidéer.¹⁶ En ambition med dessa seminarier var att klargöra på vilka sätt kommunen kunde assistera för att förverkliga idéer och förslag.

Ett tredje möte var planerat, när kommunen nåddes av information om att det fanns möjligheter att ansöka om att få bilda ett utvecklingsområde inom EU:s utvecklingsprogram för landsbygden – Leader+. Detta skulle ge möjligheter att förverkliga många av de utvecklingsinitiativ som fanns. Hedemora kommun tog tillsammans med andra kommuner inom Nedre Dalälvens intresseförening initiativ till att arbeta fram en ansökan. En intensiv aktivitet startade bland de landsbygdsgrupper som fanns inom området, där Hedemorabygdens grupper utgjorde en betydande andel. En ansökan där innehållet låg väl i linje med kommunens tidigare temadagar, lämnades in från Nedaområdet till Glesbygdsverket. Senhösten 2000 kom ett positivt besked.¹⁷

Arbetet i Leader+ ska genomsyras av ett underifrånperspektiv, bygga på partnerskap, nytänkande och lokala initiativ.¹⁸ Företag och föreningar, tio kommuner och länsaktörer från fyra län ingår i Leaderområdet Nedre Dalälven. Man har valt att inrikta sitt arbete mot att på bästa sätt nyttja natur- och kulturresurser. Genomförandet av Leader+ baseras på att ge stöd till utvecklingsprojekt som faller inom ramen för planens tema och övriga kriterier. Hedemora har och har haft ett flertal projekt igång med stöd från Leader+, och det gäller lokal och ekologisk produktion av mat, lokal utveckling med inriktning mot besöksnäringen, ungdomsprojekt, skogsprojekt, utveckling av verksamheter i och kring Dalälven samt ekologiskt och resursnålt boende och byggande.¹⁹

Inom kommunens gränser finns också flera andra utvecklingsarbeten som pågår. Det handlar bland annat om Stjärnsund som har en förhållandevis lång historia när det gäller att utveckla den egna bygden. För Garpenbergs del har ett aktivt utvecklingsarbete startats sedan Skogshögskolan lades ned, och för Norns bruk finns långt framskridna planer på utveckling av området och lokaliteterna. När det gäller finansiering har folket i Stjärnsund fått stöd från många olika håll. I Garpenberg har ett utvecklingsbolag bildats som på olika sätt söker stärka det lokala entreprenörskapet, och intressenterna kring Norns bruk söker bland annat stöd från EU:s Mål 2-program. Ett projekt för att stärka lanthandelns konkurrenskraft har också genomförts på initiativ av kommunen och i samverkan med kooperativ utveckling.

Utöver detta finns numera Hedemora landsbygdsforum som bland annat arbetar med att fördela stöd till lokalt entreprenörskap i kommunen. Uppdraget har delegerats från Länsstyrelsen. Med ekonomiska medel från Nutek drivs också ett kvinnligt resurscentrum i kommunen som med hjälp av skilda nätverk söker ge stöd åt kvinnors entreprenörskap och i slutändan den lokala tillväxten.

Näringslivsutveckling i Hedemora

I denna nya situation söker Hedemora kommun agera för att på bästa sätt stötta de utvecklings- och tillväxtinitiativ som tas av andra aktörer i kommunen. Många olika initiativ och samarbetskonstellationer har etablerats under de senaste åren, dels inom ramen för landsbygdens utveckling enligt ovan, och dels insatser riktade mer direkt mot företagarna och näringslivet.

Kommunen formerade under slutet av 1990-talet en Marklok-grupp. Målet var att i ett nätverk med företrädare för kommunorganisationens olika verksamheter skapa en beredskap när det gällde frågor om mark och lokaler. Avsikten var att skapa en bra mottagarorganisation, och ett ”en dörr in tänkande”.²⁰

Den kanske viktigaste förändringen är att Hedemora Näringslivsbolag AB bildades år 2002. Bolaget ägs av den ideella föreningen Hedemora Näringslivsintressenter, där omkring hälften av medlemmarna är företag. Näringslivsbolaget finansieras med hjälp av Mål 2-bidrag från EU och kommunen, samt företag som bidrar med en serviceavgift kopplat till antalet anställda. Näringslivsbolaget fungerar idag lite som en dörr in till kommunen där representanter från bolaget ofta är med i utvecklingssamtal och dylikt. Många företagare ser också bolaget som ett sätt att verka för bygdens bästa. Än så länge är verksamheten tidsbegränsad och projektfinansierad, men målsättningen är att verksamheten ska bära sig själv så småningom och därmed finnas kvar under överskådlig tid.

Näringslivsbolaget har bland annat genomfört ett antal intervjuer med företagare i kommunen för att ta reda på vilka behov som finns. Det som framför allt efterfrågas är att bygga nätverk och anordna så att företagandet blir enklare genom att utveckla mottagandet av nya företag, ordna tillgång till industrilokaler och en väl fungerande infrastruktur. Dessa aktiviteter bör även vara riktade utåt, till andra delar av landet.

För såväl näringslivs- som landsbygdsutveckling har kommunen utarbetat styrkort för berörda förvaltningar. Styrkortet baseras i den vision kommunen valt – att Hedemora kommun ska vara en bygd med framtidstro, där människor och näringsliv utvecklas. Därefter formuleras målsättningar, framgångsfaktorer och aktiviteter för att närma sig visionens förverkligande. Avsikten är att samtliga förvaltningar ska ha styrkort för sin verksamhet.

Med utgångspunkt i kommunens pågående utvecklingsarbete följer nu analysens huvuddelar där tre aspekter av utveckling diskuteras mer ingående.

2. Ekonomisk utveckling

För en kommun idag har frågor om företagande och ekonomisk utveckling blivit en integrerad del av verksamheten. Näringslivsenheterna på kommunen har fått en ökad betydelse. Detta kan dels bero på den allmänna ”ekonomisering” som idag är tydlig internationellt såväl som nationellt, där budskapet om tillväxt, ett välmående näringsliv och liberalare handelsregler upprepas i de mest skilda sammanhang. Dels är det samtidigt så att den omstrukturering av näringslivet som pågått under mer än ett decennium nu tvingar fram förändringar.

De kommuner där sysselsättningen varit beroende av stora industrier har nu tvingats tänka om och satsa på att utveckla nyföretagandet och det småskaliga näringslivet. Ett gott näringslivsklimat anses bidra till att så många medborgare som möjligt har tillgång till ett arbete. I förlängningen anses då ett välmående näringsliv ge välmående medborgare och kommunen blir lockande som bosättningsort. Även om kopplingarna mellan välmående näringsliv och ökad inflyttning inte är helt tydliga (se kapitel om flyttningar) är individens möjlighet till ett arbete likväl en grundförutsättning för ett välmående samhälle.

Vilken typ av företag det är som ska bidra till en positiv utveckling i kommunerna har också diskuterats. IT-boomen gjorde att många kommunorganisationer ansåg sig behöva någon form av IT-satsning, kanske framför allt inom den egna organisationen, men inte sällan även som ett försök att bli en del av ”den nya ekonomin”. Det välmående näringslivet i Gnosjö har bidragit till att nätverk och samarbete inom företagssektorn betonats, men också till att klusterbegreppet blev mer välkänt.

Populära begrepp som tillväxt, kluster och entreprenörskap är alla idag näst intill utslitna. När ett ord nyttjas i de mest skilda sammanhang blir det till slut urvattnat och intetsägande. Vad vi försökt göra i detta kapitel är att problematisera dessa idag så välanvända begrepp och kanske erbjuda en något annorlunda bild än den rådande. För att inte ytterligare bidra till den begreppsförvirring som råder har vi i fortsättningen valt att i så liten mån som möjligt använda oss av dessa begrepp.

Tillväxt

Tillväxt förstås som förökning av ekonomiska resurser och likställs ofta med BNP-tillväxt. Efter att tillväxtteorierna under slutet av förra århundradet började betrakta tillväxtfaktorerna som något mer än en ”svart låda” ingen riktigt visste vad den innehöll har diskussionen om vad det är som bidrar till ekonomisk tillväxt vidgats. Samtidigt har också ekonomin som sådan utvecklats i en riktning som gör den svårare att mäta. I en rapport från Itps skriver Thomas Andersson att:

[T]raditionella hårda tillgångar förklarar allt mindre av produktivitet och vinstnivåer i näringslivet. Tyngdpunkten i de utvecklade ländernas ekonomier har svängt över från traditionell industri till tjänstesamhället, där gränserna mellan varor och tjänster blivit svåra att särskilja.²¹

Tillväxten har alltså under de senaste decennierna blivit allt mer diffus och svårgripbar. Ändå har begreppet i sig ideologiserats och utgör idag en väsentlig del även av den politiska agendan. Tillväxt har blivit det övergripande målet för både stat och regioner, att den också ska vara socialt och ekologiskt hållbar påpekas i förbifarten.

Det betonas ofta att tillväxten är en förutsättning för välfärden, men här är det viktigt att göra en distinktion: Tillväxt är inte välfärd. Om ekonomisk tillväxt blir det överskuggande målet är det lätt att andra faktorer som är minst lika viktiga för individers välbefinnande glöms bort.

Ett välstånd som mäts på konventionellt sätt [BNP-tillväxt] underskattar därmed inte sällan grovt vad sådant som en fri sjuk- och hälsovård, ett väl fungerande utbildningssystem, en hög grad av demokrati och delaktighet eller jämställdhet mellan könen faktiskt innebär för den enskildes välfärd, känsla av värdighet och hopp om framtiden.²²

Därmed kan också ett välfärdssystem tänkas ha en inverkan på tillväxten som sådan. Exempelvis kan en väl fungerande barnomsorg innebära lättnader för arbetande föräldrar, vare sig de är egna företagare eller anställda. Därför har på senare år alternativa mått på utveckling och välstånd tagits fram, inte minst genom nationalekonomen Amartya Sens försorg. Det traditionella BNP-måttet missar enligt Sen många faktorer som påverkar utvecklingen i en nation, exempelvis utbildningsnivå, graden av fattigdom och hälsa. På detta sätt har också det ömsesidiga beroendet mellan ekonomisk tillväxt i företagen och det omgivande samhället uppmärksammas.

Humankapital, både i förståelsen formell utbildning och kompetent arbetskraft, brukar betonas som en viktig faktor för tillväxt i nutidens och framtidens näringsliv. Produktion och tillverkning kommer i allt högre grad att skötas i regioner där företagens lönekostnader inte är lika höga som i Sverige. Framtidens arbetsliv i Sverige och övriga västvärlden förväntas istället bestå av mer högteknologiskt inriktade arbetsplatser. Därigenom kommer också kraven på utbildning att öka, ett väl fungerande utbildningssystem blir därmed en av förutsättningarna för tillväxt.

Kluster

Samtidigt som ekonomisk tillväxt kan vara en förutsättning för social välfärd är sociala faktorer i sin tur en förutsättning för tillväxt. Det talas ibland om den ”glokala” ekonomin, där multinationella företag, hur internationella de än må vara, ändå alltid är beroende av den lokala omgivningen för sin framgång. Göran Brulin menar i en skrift utgiven av Arbetslivsinstitutet att det finns en ”globaliseringsparadox”: Samtidigt som globaliseringen tvingar fram alltmer homogena makroekonomiska förhållanden för nationalstater och samhällen tycks den på samma gång ”öka betydelsen av lokala och regionala faktorer – relationsgrundade innovationsprocesser, informella stödstrukturer, nätverk och socialt kapital.”²³ Lokala nätverk som bygger på tillit och igenkänning utgör en utomordentlig mylla för välutvecklade företagsrelationer, exempelvis vad gäller underleverantörer. Detta är vad som brukar gå under benämningen kluster, en samling företag och institutioner inom ett specifikt produktområde som främjar varandras utveckling.

De utvecklade länderna kan idag alla erbjuda likartade grundförutsättningar för företagen: väl utbyggd infrastruktur, högutbildad arbetskraft och så vidare. Vad som istället avgör ett företag eller en regions fördelar framför en annan är kunskap och infrastruktur som är skraddarsydd för specifika verksamheter. ”Produktionsfaktorer av detta slag är i allmänhet inte naturgivna; i stället är de skapade av individer, företag och institutioner i en historisk process.”²⁴ Särskilda förutsättningar och specialiserad kunskap gör att en region eller en samling företag har komparativa fördelar gentemot andra.

Hur ska man då gå tillväga för att främja framväxten av kluster? Här finns det olika åsikter om i vilken omfattning kluster kan frammanas, och om det över huvud taget är möjligt. I en skrift utgiven av Nutek presenteras idén om ”klustermotorer”. En, eller helst flera personer ska agera visionärer, analytiker, strateger och entreprenörer för att främja ett klusters utveckling. Dessa ska ses som ”ledare för en regional utvecklingsprocess som handlar om att skapa och vidmakthålla en gemensam mobilisering.”²⁵ Samtidigt innehåller de flesta exempel på framgångsrika kluster ett inte obetydligt inslag av tillfälligheter och oförutsedda händelser. Exempelvis när det gäller Ericssons utveckling av mobiltelefonin, som pågick vid sidan av de av företagsledningen utpekade utvecklingsstrategierna, och sen visade sig bli en stor framgång. Eller det biomedicinska klustret i Uppsala som uppstod ur resterna av Pharmacias FoU-avdelning, i motsats till vad många antog.

Det är inte säkert att en rik tillgång på exempelvis specialistkompetens ger de bästa förutsättningarna för ekonomisk tillväxt. Enligt nationalekonomisk teori är det istället brist på resurser som bidrar till en effektivare produktion och därigenom också ökad konkurrenskraft. Anders Malmberg menar i en skrift från Itps att:

Den klusterinspirerande regionala näringspolitik som idag växer fram rymmer vissa oroande tendenser. En [sic!] utgår från föreställningen att god näringspolitik kan skapa dynamiska kluster i varje region. Mycket tyder på att detta är en felaktig utgångspunkt. De geografiska kluster som existerar har oftast vuxit fram över lång tid, och sällan som ett resultat av väl genomtänkta strategier hos enskilda aktörer.²⁶

Politiska aktörer bör enligt Malmberg egentligen inte försöka främja utvecklingen av branschkluster.

En medveten klusterpolitik som handlar om att ”stärka de starka” kan i värsta fall bli en omvänd form av 1970- och 1980-talens företagsstöd till utsatta branscher: Företag och branscher befrias i viss mån från utvecklingsfrämjande konkurrens och hamnar så småningom på efterkälken gentemot andra, konkurrensutsatta och därmed mer effektiva företag och branscher. Att offentliga institutioner (exempelvis en kommunorganisation) går in och stöttar utvalda ekonomiska verksamheter genom utbildningssatsningar eller främjande av företagsetableringar är också ett problem ur demokratisk synvinkel. En kommun bör förvisso verka för kommunens utveckling, men om detta innebär att somliga medborgare (företagare) främjas på andras bekostnad har ett demokratiskt problem uppstått. Vad offentliga institutioner däremot kan göra är att agera kompetent beställare och på så sätt främja utvecklingen av nya mer effektiva produkter.

I en rapport från Itps påpekas också att det för en kommun kan vara aktuellt med flera vägar till framgång än att tänka i klusterbanor:

I vissa fall kan nätverksbyggande inom kluster och agglomerationer, i syfte att etablera effektiva, utåtriktade innovationssystem inom värdekedjor med global räckvidd, vara vägen framåt. I andra fall kan politiken göra störst skillnad på helt andra sätt, t.ex. genom att förbättra bostadsmarknaden och/eller skapa mer attraktiva bostadsmiljöer, vilket ligger nära till hands för Stockholm respektive för många mindre och medelstora städer i Sverige.²⁷

En kommunorganisation är i och med sin omfattning och bredd kanske lämpad för att agera som en "nätverksbyggare" i en kommun, men det är samtidigt viktigt att komma ihåg att det finns många andra ansvarsområden. Det kanske finns en anledning till att skolan, vården och omsorgen är de mest framträdande frågorna under valrörelserna, till skillnad från klusterskapande och innovationssystem. Lika väl som ett av kommunen upprättat företagarnätverk kan fungera som stöd för företagare kan barnomsorgen också vara en del i en stödjande struktur som bidrar till goda möjligheter för företagande och tillväxt.

Entreprenörskap

Att småföretagande, nyföretagande och entreprenörskap är en viktig beståndsdel i den ekonomiska tillväxten har länge varit förbisett, inte minst i det storföretagsberoende Sverige, präglad av mäktiga nationella aktörer och korporativism (centraliserat samarbete mellan fack-, arbetsgivarorganisationer och stat). Idag har pendeln svängt och småföretagarnas och de nya företagens villkor har kommit att uppmärksammas. Att främja nyföretagande har blivit viktiga uppgifter för både statliga myndigheter och kommuner eftersom detta anses bidra till den ekonomiska utvecklingen. Det är dock inte helt tydligt huruvida ett högt nyföretagande genererar ekonomisk tillväxt eller om sambandet är omvänt, det vill säga att i en högkonjunktur väljer fler att starta nya företag.²⁸ Nyföretagande är emellertid positivt ur andra aspekter också, exempelvis genom att det bidrar till snabbare omvandling i ekonomin.

I en studie initierad av Forum för småföretagsforskning tas ett antal faktorer upp som anses vara viktiga för entreprenörskap och hur de bäst främjas via politiska beslut, exempel på dessa är:

- Främjande av entreprenörskap bland invandrargrupper
- Öka medvetenheten om entreprenörskapets fördelar
- Introducera belöningsprogram för framgångsrikt entreprenörskap
- Lär ut entreprenörskap på alla utbildningsnivåer
- Uppmuntra kvinnligt entreprenörskap

Bruksmentalitet är ett ofta använt begrepp, inte minst i Dalarna. Den utgör till stora delar en motpol till det minst lika vanliga begreppet Gnosjöanda. Där bruksmentaliteten står för en ovilja till förändring och en övertro till att någon annan ska ordna saker och ting till det bästa representerar Gnosjöandan å andra sidan riskvillighet och en tro på den egna förmågan. Senare års forskning visar dock att det inte är så enkelt att Bergslagen består av människor som är rädda för förändring och Småland av människor som inte är det. Mycket av Gnosjöandan bygger istället på de starka sociala band som finns där, den höga graden av religiositet nämns ofta som en av förklaringarna till de framgångsrika företagen. I Gnosjö är också kopplingen

mellan entreprenörskap och kluster mycket tydlig, ett framgångsrikt företag ger upphov till avknoppningar när anställda upptäcker att det finns möjligheter att starta eget.

Det närmre studerandet av Gnosjöandan har också bidragit till att punktera myten om entreprenören som en ensam streber. Istället har det sociala kapitalet visat sig vara en av de viktigare beståndsdelarna till entreprenörers framgång: ”Förmågan att skapa och upprätthålla (och avveckla) personliga förbindelser är kunskapskapital som är särskilt viktigt för entreprenörer.”²⁹ Samarbetsförmåga är en av de centrala faktorerna i Gnosjöandan, Caroline Wigren skriver i sin avhandling: ”Genom historien har människor hjälpt och stöttat varandra och även idag betonar majoriteten av dem att de anser samarbete vara karaktäristiskt för andan.”³⁰ (egen översättning) Religiositeten kan vara en delförklaring till den sociala sammanhållningen på en ort, idrotten en annan. I en rapport från Dalarnas Forskningsråd visar resultaten av en intervjustudie på att den religiösa sammanhållningen i vissa fall istället ersatts av företagarföreningar och idrottsföreningar. Företagarfamiljen Joon i Leksand får utgöra exempel på denna förändring:

Företaget Leksandsbröds grundare, Jon Olof Olsson var, tillsammans med sin hustru Anna, aktiv i den lokala missionsförsamlingen, och det sociala nätverk som församlingen utgjorde spelade en stor roll under företagets inledande år, inte minst när det gällde att bygga upp en kundkrets. Också den andra ägargenerationen, sonen Martin Joon, var medlem i missionsförsamlingen, men däremot inte den tredje och nuvarande. Däremot är Rune Joon i dag ordförande i den lokala företagarföreningen och han sitter också med i styrelsen för Leksands IF.³¹

Ett gott näringslivsklimat kommer sig av en mängd faktorer som kan hänföras till andra delar av samhället än vad vi normalt kallar näringslivet. Inte sällan är det sociala nätverket lika viktigt för en företagare som ekonomiska resurser.

Näringsliv och arbetsmarknad i Hedemora

Den här redovisade statistiken bygger om inte annat anges på bearbetningar av uppgifter ur UC Select Marknad, en företagsdatabas med uppgifter om 650 000 företag och organisationer i Sverige. Statistiken skiljer sig delvis från SCB:s företagsdatabas på grund av att urvalskriterierna är något olika. För att ett företag ska finnas med i UC Selects databas krävs exempelvis både momsregistrering och F-skattebevis. Detta gör att en del registrerade företag/organisationer försvinner ur statistiken, men en stor del av dessa är i praktiken inaktiva. I övrigt bygger den företagsstatistik som UC Select presenterar på SCB:s SNI-koder, vilket gör jämförelser möjliga.

Näringsstrukturen i Hedemora kommer här att jämföras med fyra olika urvalsgrupper: Sverige, Sverige utom de tre största städerna (Stockholm, Göteborg och Malmö), Dalarna, och en referensgrupp bestående av de omgivande kommunerna (Smedjebacken, Avesta, Hofors, Säter och Norberg).

Näringslivsstruktur

Idag finns drygt 1 300 aktiva företag eller organisationer i Hedemora kommun. Om företagen delas in efter den grova branschfördelningen SCB i vissa fall använder sig avⁱⁱⁱ utgör de privat dominerade tjänsterna majoriteten av företagandet i Hedemora, därefter kommer fiske, jord- och skogsbruk och tredje störst är offentligt dominerade tjänster (diagram 1).

I Dalarna som helhet utgör företagen inom de privat dominerade tjänsterna också den största gruppen. Men denna grupp är tio procentenheter större i Dalarna än i Hedemora. Antalet företag/organisationer i branscherna utvinning, tillverkning och offentligt dominerade tjänster är något mindre i Dalarna som helhet än i Hedemora. Den största skillnaden finns dock inom de areella näringarna (fiske, jord- och skogsbruk), där Hedemora har en mycket större andel företag.

ⁱⁱⁱ Se SCB:s hemsida: <http://www.scb.se/statistik/am0207/AM0207tab3.asp>.

Diagram 2. Grov branschfördelning, Hedemora (procent). Privat dominerade tjänster: Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster exkl. FoU; El- gas- värme- och vattenförsörjning; Byggnadsverksamhet; Parti- och detaljhandel; Hotell och restaurangverksamhet; Transport, magasinering, kommunikation; Finansiell verksamhet; Andra samhällliga och personliga tjänster. Offentligt dominerade tjänster: FoU; Utbildning; Hälso- och sjukvård, sociala tjänster; Offentlig förvaltning och försvar; obligatorisk socialförsäkring

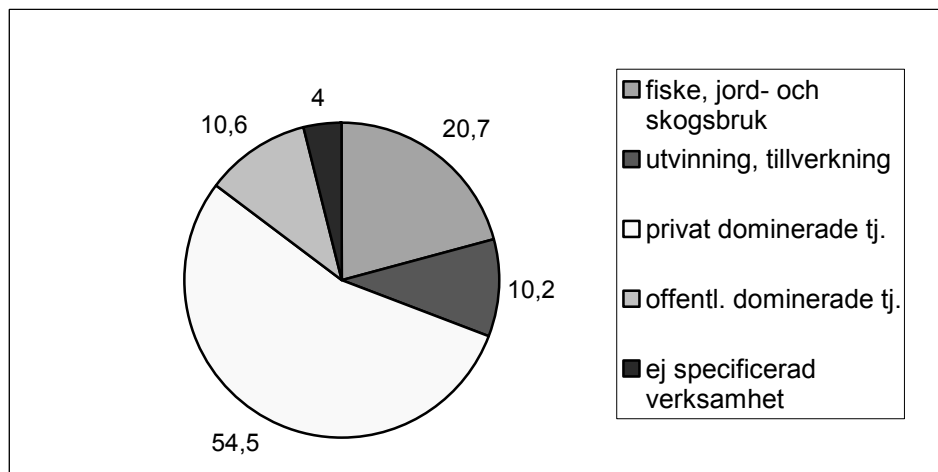
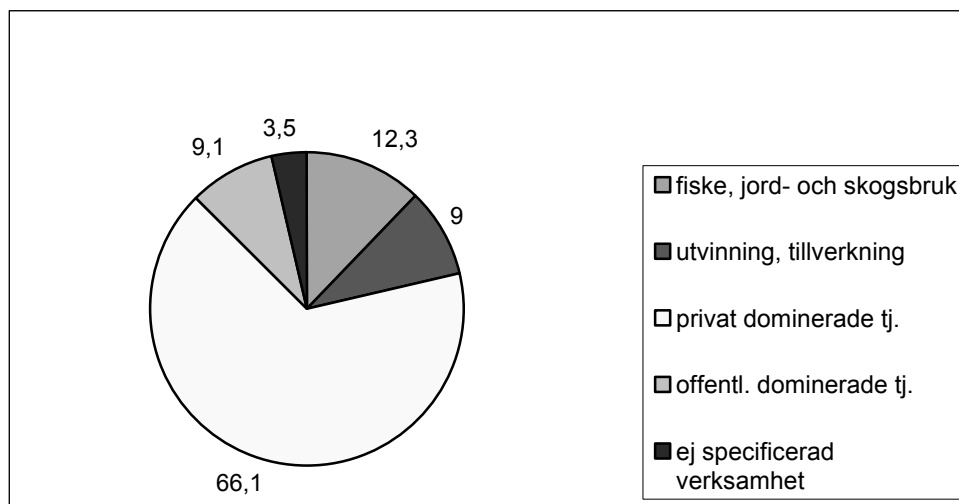

Diagram 3. Grov branschfördelning, Dalarna (procent)

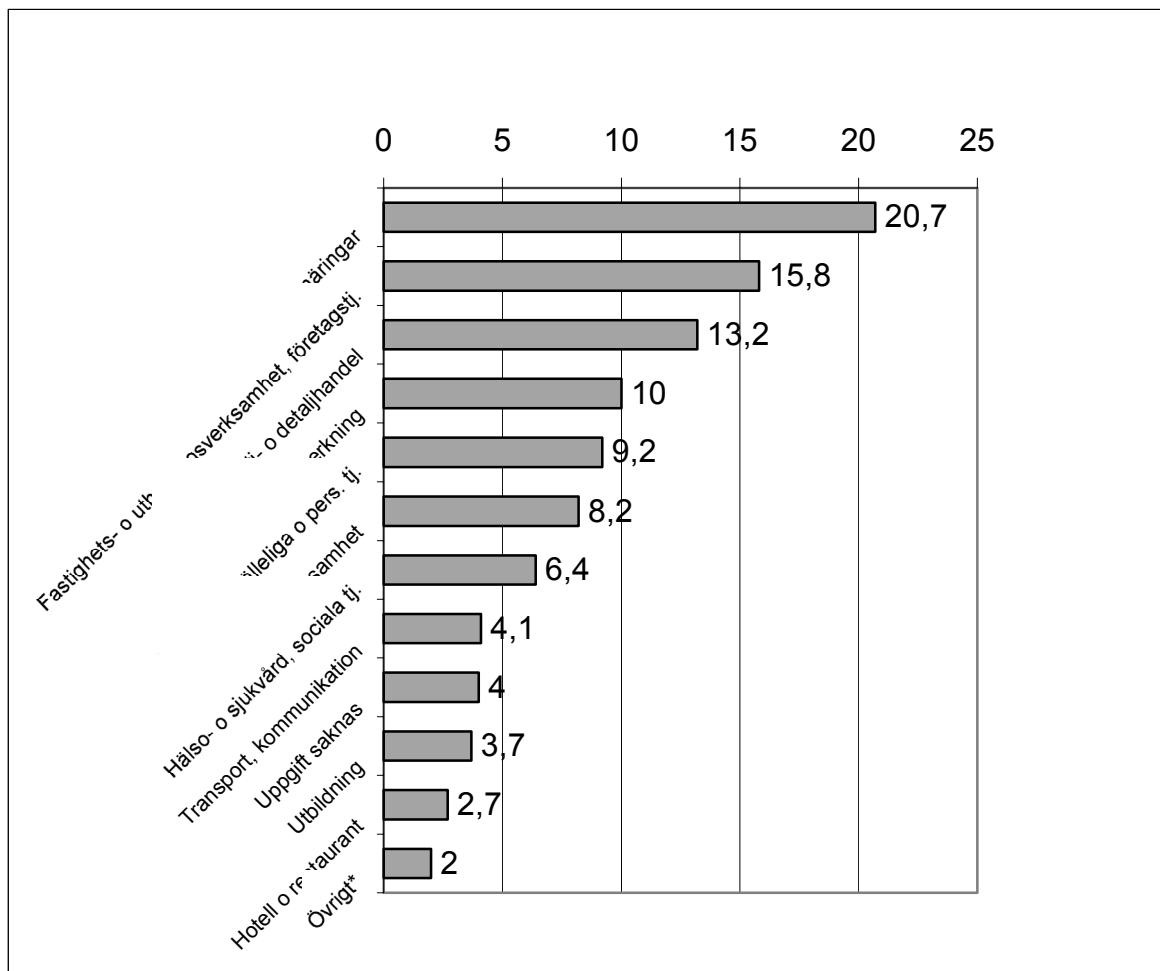
En branschindelning på mer preciserad nivå gör det tydligare att företagen inom de areella näringarna utgör en stor del av företagen i Hedemora (diagram 3).^{iv} Företagen inom jord- och skogsbruk, med binärningar som exempelvis service- och veterinärverksamhet utgör 20,7 procent av det totala antalet företag i Hedemora. Inom de areella näringarna har Hedemora en stor andel företag inom jordbrukssektorn (72,8 procent) och färre inom skogssektorn (12,3

^{iv} Fiske har här undantagits ur de areella näringarna p.g.a. att det inte finns något företag med fiske som huvudnärning i Hedemora kommun.

procent). Dalarna som helhet har 47,1 procent företag inom jordbrukssektorn, att jämföra med 34,2 procent i skogssektorn. I referensgruppen är andelen jordbruksföretag 64,8 procent.

Jordbrukssektorn består till största delen av enmansföretag. Sett till det totala antalet sysselsatta utgör näringen endast tre procent. Av det totala antalet företag med jordbruk som huvudnäring (237) är det även en del som inte utgör den huvudsakliga inkomstkällan för företagen. Enligt rams-statistiken för 2001 var antalet sysselsatta inom jordbruksbranschen som hade sin huvudsakliga utkomst från eget företag 150 stycken i Hedemora.

Diagram 4. Branschindelning samtliga företag, Hedemora (procent)

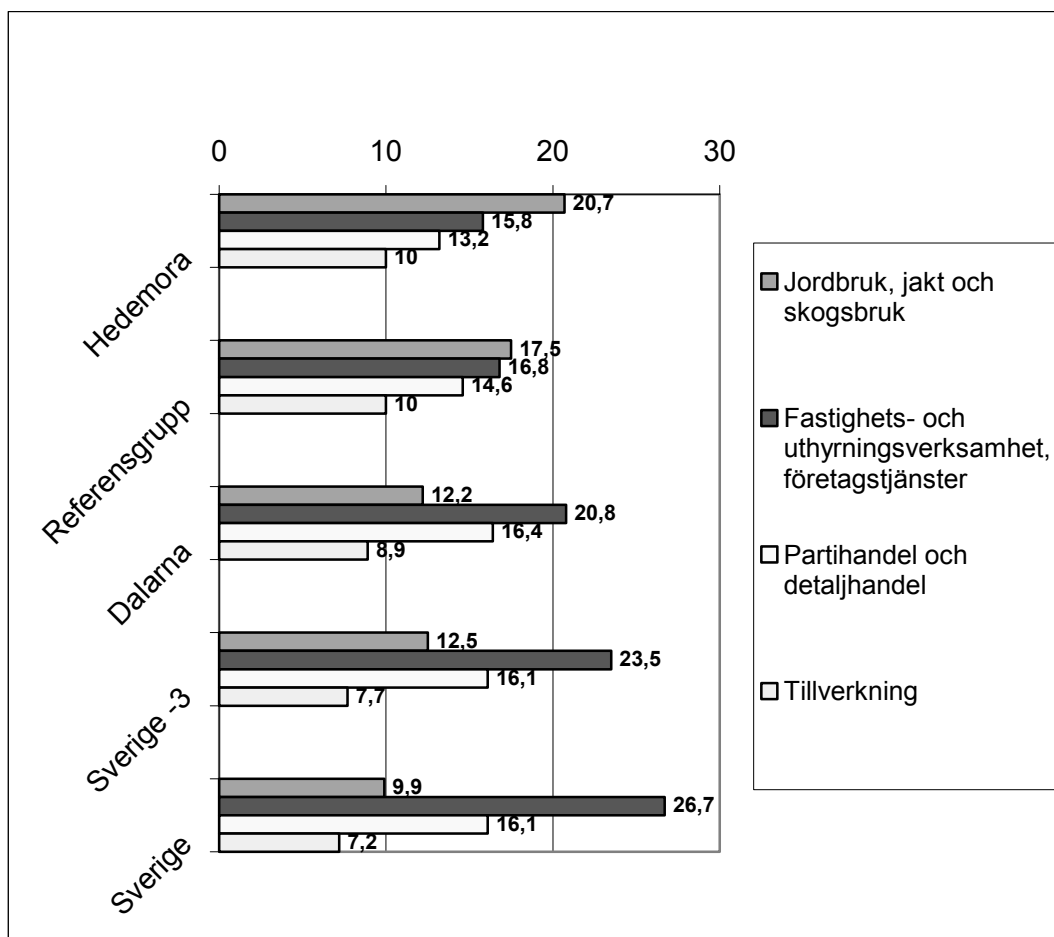

*Övrigt: Fiske, Utvinning av mineral, El-, gas-, värme- och vattenförsörjning, Finansiell verksamhet, Offentlig förvaltning och försvar

Vid en jämförelse mellan de fyra största branscherna (Diagram 4) i olika grupper ser vi att förutom den redan påtalade stora andelen företag inom areella näringar (20,7 procent) är näringslivet relativt lika de omgivande kommunernas (referensgruppen). Skillnaden gentemot Dalarnas län och Sverige är större. Hedemora kommuns omfattande jordbruksnäring slår igenom och ger en relativt stor skillnad gentemot länet som helhet (se diagram 4). Fa-

lun/Borlänges stora andel företag inom den privata tjänstesektorn^v ger Dalarna totalt sett en större andel företag inom denna. Om Borlänge och Falun exkluderas är andelen likartad för Hedemora och länets övriga kommuner, kring 16 procent.

Diagram 5. De fyra största branscherna i Hedemora och dessa branschers andel i övriga grupper (procent)

Inom handelssektorn finns det i Hedemora en större andel företag inom sektorn handel med service av motorfordon och drivmedel, vilket förmodligen beror på stadens strategiska läge för turistströmmarna uppåt Siljanstrakten och fjällen (Tabell 4). Men även övriga delar av handeln med motorfordon och tillbehör upptar en större andel av handeln i Hedemora i jämförelse med referensgruppen. Detta gäller även per capita, det vill säga Hedemora har fler företag inom dessa branscher utslaget på befolkningmängden än kommunerna i referensgruppen. Hedemora har 51 företag (306 pers/företag^{vi}) inom handel med motorfordon och drivmedel, vilket kan jämföras med Avestas 58 (384 pers/ftg) och sätters 22 (500 pers/ftg). Som jämförelse kan också nämnas att Leksands kommun, vars befolkningmängd är jämförbar med Hede-

^v Som tjänstesektorn avses här: ”Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster”.

^{vi} Folkmängd 30 juni 2003 dividerat med antal företag inom ”handel med motorfordon och drivmedel”

moras, har 36 företag inom denna sektor (427 pers/ftg). Förutom drivmedel är det framför allt handeln med motorfordon utom motorcyklar som utmärker Hedemoras handelssektor. I referensgruppen finns det 24 företag med handel med motorfordon som huvudnäring, i Hedemora finns det 14 företag, vilket är lika många som finns i Avesta kommun. Det är handel med personbilar som utgör den huvudsakliga delen av handeln med motorfordon i Hedemora, vilket även gäller i referensgruppen.

Tabell 1. Handelssektorns uppdelning, Hedemora (procent)

	Hedemora	referens- grupp	Dalarna	Sverige -3	Sverige
Handel med motorfordon & drivmedel	28,8	19,3	19,7	17,4	15,7
Parti- och agenturhandel	22,6	26,9	27,8	34,2	36,8
Detaljhandel	48,6	53,8	52,5	48,4	47,5

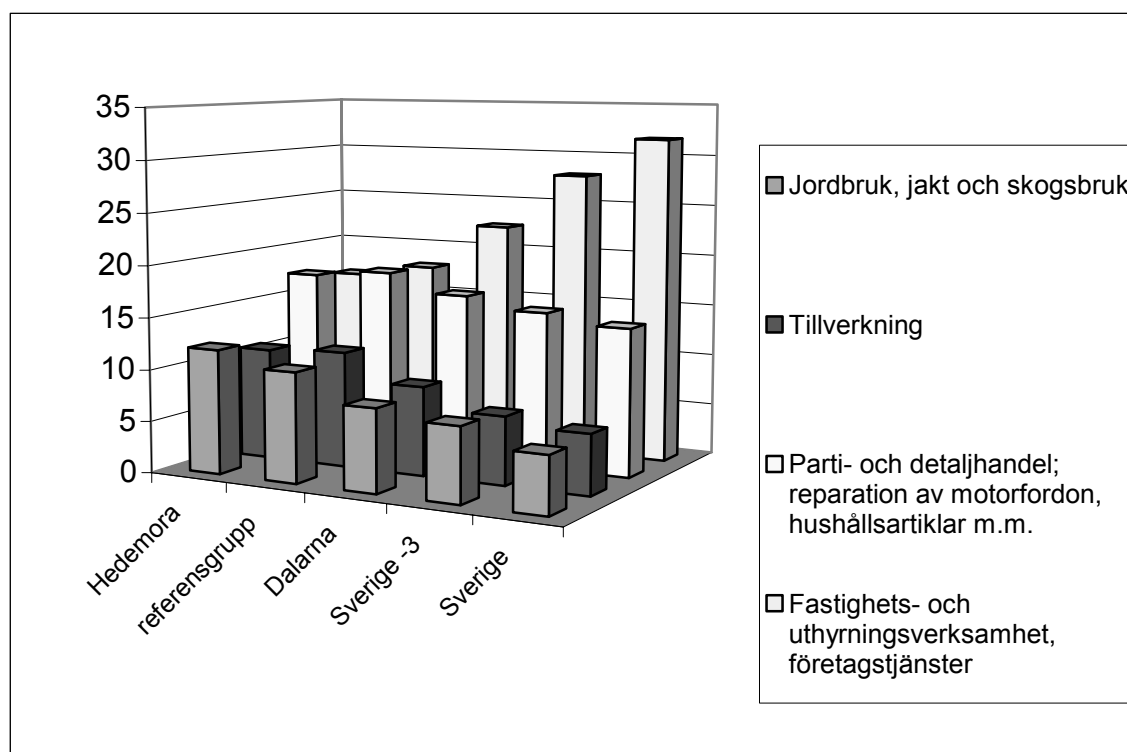
I övrigt är handelssektorn i Hedemora relativt likartad Dalarna som helhet, om än något mindre i omfattning. Även i jämförelse med referensgruppen är andelen företag inom parti- och agenturhandeln samt detaljhandeln mindre i Hedemora, vilket heller inte enbart kan förklaras av att motorhandeln har en större andel. Antal företag utslaget på befolkning visar att Hedemora jämfört med referensgruppen har färre företag inom dessa handelssektorer per invånare. Detta kan kopplas till en rapport från Länsstyrelsen i Dalarna där Hedemora kommun hamnar under indexet både vad gäller sällanköpsvaror och dagligvaror år 2000, det vill säga, i kommunen råder ett nettounderskott på kunder (jämfört med riket).³²

Det finns vissa problem när det gäller redogörelser för nystartade företag. Statistiken innefattar även ombildade bolag (exempelvis handelsbolag som ombildas till aktiebolag), och företag som flyttas från en kommun till en annan. Därför är det svårt att veta den exakta nivån på antalet nystartade företag. Dessa brister beaktade redovisas här företag som är 0-3 år som nya.

Andelen nya företag (0-3 år) inom olika branscher uppvisar ett i vissa delar annorlunda mönster än när det totala antalet företag redovisas (Diagram 5). I Sverige som helhet finns en stor övervikt på nystartade företag inom sektorn fastighets- och uthyrningsverksamhet m.m, samtidigt som antalet företag inom areella näringar är litet, drygt fem procent. I Hedemora är andelen nya företag inom handels- och tjänstesektorn långt mindre än riksgenomsnittet. Ändå återfinns den största andelen företag inom åldersgruppen 0-3 år i Hedemora inom dessa sektorer, 17,4 respektive 16,6 procent. Bland de yngre företagen är alltså mönstret i Hedemora mer lika riket än om alla åldersgrupper inkluderas.

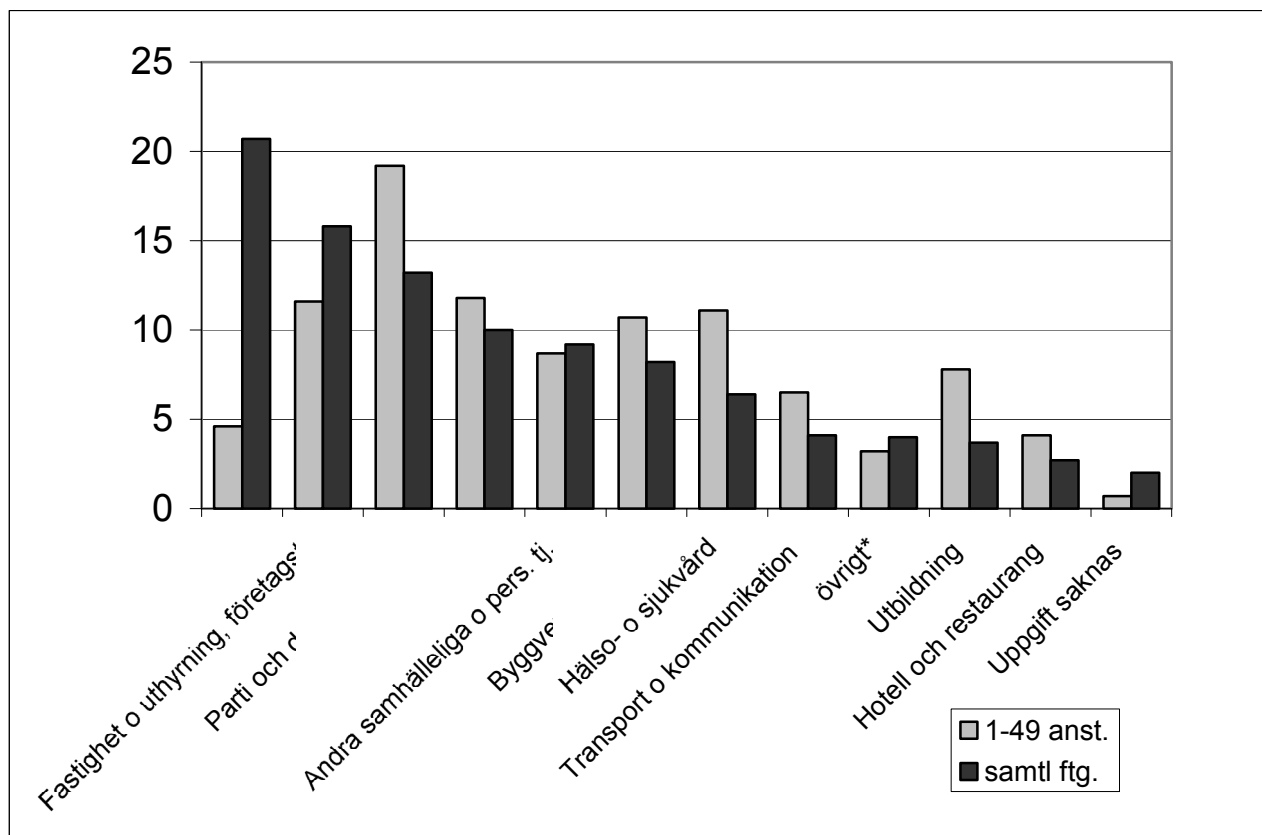
Jämfört med andelen unga företag i referensgruppen märks Hedemoras större andel jordbruksföretag, de kringliggande kommunerna har en större andel företag inom handels- och tjänstesektorn, liksom inom tillverkning. Exempel på branscher utöver jordbruk där Hedemora har en större andel nya företag än referensgruppen är: utbildning, hotell- och restaurangverksamhet och finansiell verksamhet.

Diagram 6. Andelen företag (0-3 år) i de fyra största branscherna i Hedemora och dessa branschers andel i övriga grupper. (procent)

När företag i storleksklassen 1-49 anställda särskiljs blir bilden av näringslivet i Hedemora något annorlunda än när det totala antalet företag redovisas (diagram 6, jfr diagram 3). Här är de areella näringarna långt mindre i omfattning med endast 4,6 procent. Istället är det handelssektorn som har den största andelen företag (19,2 procent). Tjänstesektorn, sjukvård och tillverkning är andra branscher med stor andel företag med 1-49 anställda. I jämförelse med referensgruppen och Dalarna som helhet är andelen företag inom hälso- och sjukvårdssektorn också relativt stor med 11,1 procent (7,8 procent i referensgruppen och 6,4 procent i Dalarna).

Diagram 7. Branschfördelning av företag (procent). Branschernas andel av samtliga företag, och andelen företag med 1-49 anställda. Ordnade efter samtliga företags andel.

* Övrigt: Fiske, Utvinning av mineral, El-, gas-, värme- och vattenförsörjning, Finansiell verksamhet, Offentlig förvaltning och försvar

Vissa svårigheter finns när det gäller statistiken över antalet anställda i företagen eftersom det finns ett stort bortfall av företag som inte redovisar antalet anställda. Bortfallet är dock störst i gruppen företag med noll anställda, vilket också förklarar att denna grupp här utgör en mindre andel företag än gruppen 1-19 anställda (tabell 5).^{vii} Tabellen nedan bör därför endast användas som jämförelse mellan de olika grupperna, inte mellan olika storleksklasser. Detta beaktat har Hedemora en något större andel företag med 20-49 anställda än övriga grupper. Kommunen har också en något mindre andel företag med 1-19 anställda än referensgruppen och Dalarna, men något större andel än i övriga Sverige. I övriga storleksklasser är jämförelser svårare att göra eftersom underlaget i Hedemora blir för litet (endast några få företag).

^{vii} I databasen (UC Select) är det drygt hälften av företagen/organisationerna som redovisar antalet anställda. I gruppen företag med 1-19 anställda uppgår UC Selects antal till 93 procent av företagen i SCB:s företagsregister jfr: <http://www.scb.se/foretagsregistret/tabeller/fdbtabeller.asp#storlekanst>

Tabell 2. Andel av företagen i olika storleksklasser (antal anställda, procent). Andelen företag med 0 anställda är inte rättvisande beroende på bortfall, se not xiv.

Antal anställda	Hedemora	Referens- grupp	Dalarna	Sverige -3	Sverige
0 anställda	31,7	31	30,7	34,4	35,5
1-19 anställda	58,8	61,4	60,8	57,1	56,1
20-49 anställda	6,3	4,9	5,7	5,4	5,3
50-99 anställda	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9
100-199 anställda	1	0,5	0,6	0,8	0,8
200-499 anställda	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
Övriga		0,2	0,1	0,1	0,1
Totalt, procent	100	100	100	100	100

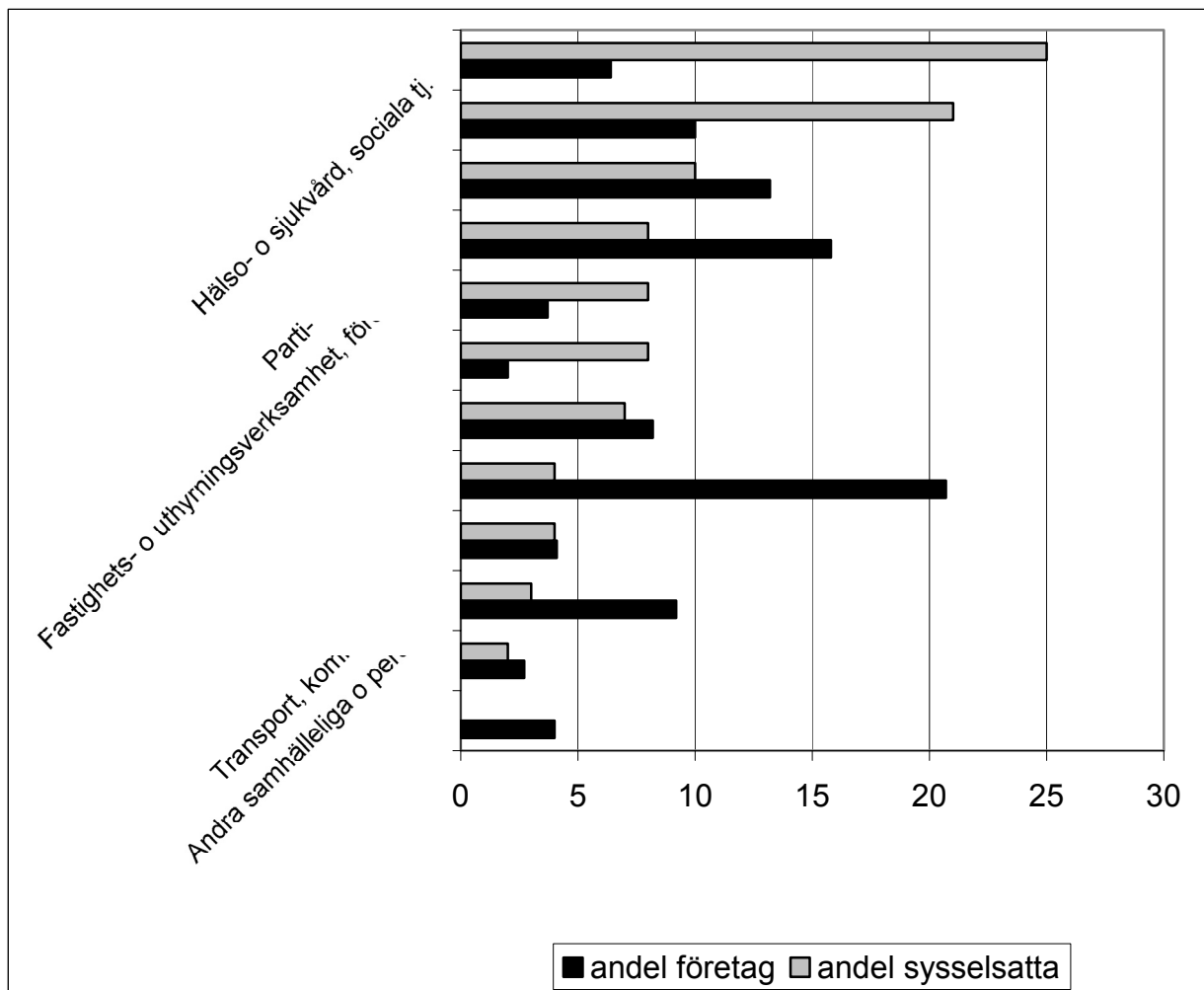
Hedemora kommun verkar utifrån dessa siffror inte vara särskilt beroende av stora arbetsplatser utan har en stor del av arbetskraften sysselsatt i mindre företag. I en rapport från NUTEK räknas detta som en fördel. De mest sårbara industriregionerna definieras i denna rapport, bland annat utifrån antalet arbetsställen med mer än 249 respektive 49 anställda och utbildningsnivån i industrin.³³ Som kommun rankas Hedemora på 188:e plats (av 290, mest sårbar = 1) och Avesta LA – region rankas på 47:e plats (av 81). Andelen företag med 1-19 anställda är dock mindre i Hedemora än i Dalarna som helhet och referensgruppen. Det är därmed till Hedemora kommuns fördel att ha en stor andel av arbetskraften i mindre företag.

Sysselsättning

För att ge en tydligare bild av näringslivet i Hedemora är det även viktigt att ta hänsyn till andelen sysselsatta i de olika branscherna. Vi har redan kunnat konstatera att Hedemoras omfattande jordbrukssektor mest består av enmansföretag. Vid en jämförelse med sysselsättningsstatistiken syns detta faktum än tydligare (diagram 7). De areella näringarnas andel av de sysselsatta i Hedemora är endast fyra procent.

Den största andelen av de sysselsatta i Hedemora återfinns inom hälso- och sjukvården, följt av tillverkning. Dessa bägge branscher utmärker sig i Hedemora, liksom på många andra håll i Dalarna. Parti- och detaljhandel sysselsätter omkring tio procent. En annan bransch som liksom de areella näringarna till stor del består av enmansföretag är andra samhälleliga och personliga tjänster. Andelen sysselsatta i denna bransch är tre procent medan företagen i branschen utgör dryga nio procent av det totala antalet. Den största andelen företag återfinns här inom skönhets-, hår- och kroppsvård.

Diagram 8. Andel företag branschvis indelade, jämfört med andelen sysselsatta inom respektive bransch. Rangordnade efter andelen sysselsatta. Andelen sysselsatta 2001, andelen företag 2003.

Källa: UC-Select, SCB

* Forskning och utveckling har exkluderats och tillhör fastighets- och uthyrningsverksamhet...

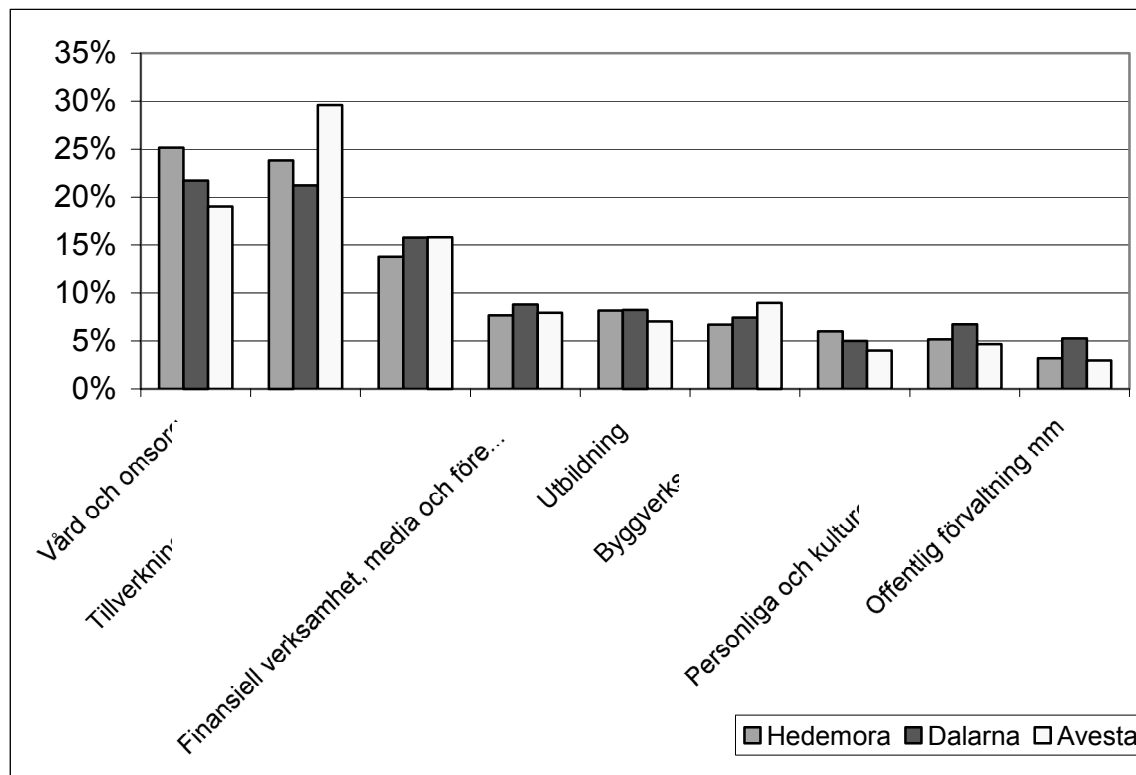
** Övrigt: Fiske, Utvinning av mineral, El-, gas-, värme- och vattenförsörjning, Finansiell verksamhet, offentlig förvaltning och försvar.

Hedemora uppvisar en högre andel sysselsatta inom näringarna vård och omsorg och tillverkning än Dalarna som helhet (diagram 8). I de flesta övriga branscher är andelen sysselsatta lägre i Hedemora än vad som gäller i Dalarna. I jämförelse med Avesta har Hedemora en lägre andel av de sysselsatta anställda inom tillverkningsindustrin. I Avesta är omkring 30 procent av de sysselsatta knutna till tillverkningsindustrin, jämfört med 24 procent i Hedemora. Avesta har även en högre andel sysselsatta inom byggverksamhet och tjänstenäringsar medan Hedemora har en högre andel sysselsatta inom utbildning.

Intressant är också att Hedemora har större andel sysselsatta inom forskning och utveckling än Dalarna som helhet och omgivande kommuner. I Dalarna är 0,2 procent av de sysselsatta

verksamma inom FoU-sektorn, i Hedemora uppgår andelen till 0,5 procent, i riket som helhet är andelen 0,8 procent.

Diagram 9. Sysselsättningsandel, branschvis i Hedemora, Dalarna och Avesta. Storleksordnad efter andel i Hedemora.

* Övrigt: Energiproduktion, vattenförsörjning m.m, Forskning o Utveckling, Ej spec. verksamhet, Areella när-
ingar.

Kön och sysselsättning

De flesta branscher är idag könsindelade såtillvida att det antingen råder en övervikt av kvinnor eller män inom vissa yrkeskategorier (horisontellt segregerad). Detta är ingen ny kunskap och ännu mindre något nytt fenomen. De önsningar vi har om vår framtida arbetsplats påverkas precis som andra val i livet av en mängd faktorer såsom intressen, löneanspråk, boendeval och så vidare. Troligt är också att vi i våra val påverkas av könsmissiga skillnader, medvetet eller omedvetet, faktiska eller inbillade.

I en bransch där det av tradition alltid har jobbat många kvinnor kan det vara svårt för en man att se sig själv som arbetstagare, bilden av en bransch påverkar även kommande generationers yrkesval. I en framtid kännetecknad av arbetskraftsbrist kommer könsindelade branscher att innebära förvärrade matchningsproblem.

Hedemora utgör inget undantag när det gäller könssegregationen mellan branscher. Den minst jämställda branschen är maskinindustrin där andelen sysselsatta kvinnor endast uppgår till tre

procent av de sysselsatta männen. Detta är en anmärkningsvärt låg siffra jämfört med Dalarna som helhet där kvinnornas andel är 19 procent av männens. Byggverksamhet och barnomsorg är två branscher med ungefär lika ojämn fördelning mellan könen i andel av de sysselsatta. Inom byggverksamheten är det en stor övervikt av män, inom barnomsorgen råder det omvända förhållandet. De mest jämställda branscherna är offentlig förvaltning och övriga företagstjänster (kontorstjänster, telefonservice, reklamverksamhet m.m.).

Tabell 3. Mest respektive minst jämställda branscher. Helt jämställd bransch ger 100. I branscher med övervikt män har andelen antalet sysselsatta kvinnor dividerats med antalet sysselsatta män. I branscher med övervikt kvinnor gäller det omvända. I de mest jämställda branscherna har antalet kvinnor dividerats med antalet män. 2001

	Hedemora	Dalarna
Minst jämställda branscher (övervikt män)	andel kvinnor*	andel kvinnor
Maskinindustri	3	19
Skogsbruk	12	13
Gruvor o mineralutvinning	16	12
Byggverksamhet	6	9
Minst jämställda branscher (övervikt kvinnor)	andel män	andel män
Äldre och handikappomsorg	11	9
Barnomsorg	6	7
Vård och omsorg	17	15
Personliga o kulturella tj.	20	20
Mest jämställda branscher	andel kvinnor	andel kvinnor
Offentlig förvaltning mm	81	101
Intresseorganisationer	122	137
Övriga företagstjänster	101	94

Källa: SCB

Entreprenörskap och nyföretagande

Att driva ett eget företag istället för att vara anställd är idag något som uppmuntras från flera håll. I det regionala tillväxtprogrammet för Dalarnas län uttalas exempelvis önskan om att ungdomar på ett naturligare sätt ska överväga att starta eget: ”

Skolan ska ge eleverna uppfattningen att det är lika naturligt att ha eget företag som det är att bli anställd. [...] När eleven når gymnasiet ska denne inte vara främmande för att på den nivån starta ett eget företag under skoltiden.³⁴

En hög andel egenföretagare kan då vara ett positivt tecken på människors driftighet. Sen är det inte säkert att en hög andel egenföretagare innebär att näringslivet är välmående. Inom vissa branscher finns det en hög andel egenföretagare utan att detta leder till någon särskilt omfattande tillväxt, vare sig för individen eller för samhället.

Hos SCB finns uppgifter om andelen sysselsatta som har sin huvudsakliga inkomst från eget företagande i någon form (AB inräknat). Det är en viss fördröjning på sysselsättningsstatistiken varför de som finns tillgängliga idag är från år 2001. Uppgifterna har bearbetats på Länsarbetsnämnden Dalarnas län.

Som redan konstaterats består en stor del av jordbrukssektorn i Hedemora av enmansföretag. En jämförelse mellan Dalarnas län och referensgruppen visar här att en större andel av de sysselsatta inom areella näringar i Hedemora är egenföretagare, 65 procent jämfört med 47 procent (Dalarna) respektive 57 procent (referensgruppen). Hedemora har också en hög andel egenföretagare inom ej specificerad verksamhet, samt en något högre andel än Dalarna och referensgruppen inom byggverksamhet, 16 procent att jämföra med 14 respektive 13 procent.

Tabell 4. Andelen av de sysselsatta inom respektive bransch som har sin huvudsakliga sysselsättning som egen företagare (gäller även eget AB). 2001

	Hedemora		Dalarna		Referensgrupp**	
	företag	andel*	företag	andel*	företag	andel*
Jord, skogsbruk och fiske	165	65	1368	47	325	57
Tillverkning och utvinning	55	3	1032	4	142	3
Byggverksamhet	72	16	1230	14	208	13
Handel och kommunikation	119	13	2214	12	299	10
Finansiell verksamhet, media och företagstjänster	41	8	1168	11	120	8
Utbildning och forskning	5	1	79	1	9	1
Vård och omsorg	11	1	231	1	36	1
Personliga och kulturella tjänster	56	16	1050	13	151	16
Ej specificerad verksamhet	49	65	602	43	140	57
Samtliga näringsgrenar	574	9	8986	7	1432	7

* Andel sysselsatta i eget företag eller AB av det totala antalet sysselsatta.

Källa: SCB

** Referensgruppen här bestående av: Avesta, Säter och Smedjebacken.

I en undersökning gjord av Svenskt Näringsliv placerar sig Dalarnas län på femte plats i landet när det gäller andel företagare per 100 invånare (25-64 år), därmed torde Hedemora kommun ligga bra till även i en nationell jämförelse.³⁵ Andelen kvinnliga företagare är mycket lägre än andelen manliga, en respektive åtta på 100. Denna undersökning bygger på uppgifter som finns att tillgå i UC-Select. I denna databas finns även uppgifter om företaget har kvinnlig eller manlig VD, innehavare eller kontaktperson. Även om det inte är säkert att innehava-

ren av företaget är den egentliga ”entreprenören” är detta ett av få sätt att erhålla en någorlunda säker bild av andelen manliga respektive kvinnliga företagare.

Här har en liknande analys gjorts enligt tidigare indelning, med den skillnaden att hela befolkningen har inkluderats. Andelen har räknats som antalet företagare dividerat med befolkningens mängd i respektive geografiska område. Hedemoras andel kvinnliga företagare är lika stor som i riket som helhet och större än i referensgruppen och Dalarnas län (tabell 8). Andelen manliga företagare är påfallande stor i Hedemora jämfört med referensgruppen, och något större än i Dalarnas län och riket. Den stora jordbrukssektorn i Hedemora påverkar naturligtvis andelen egenföretagare totalt sett. Men även när de areella näringarna exkluderas har Hedemora en högre andel företagare än referensgruppen. Jämfört med övriga grupper har dock Hedemora en något lägre andel egenföretagare.

Tabell 5. Andel egenföretagare av befolkning i respektive grupp, könsindelad (procent)

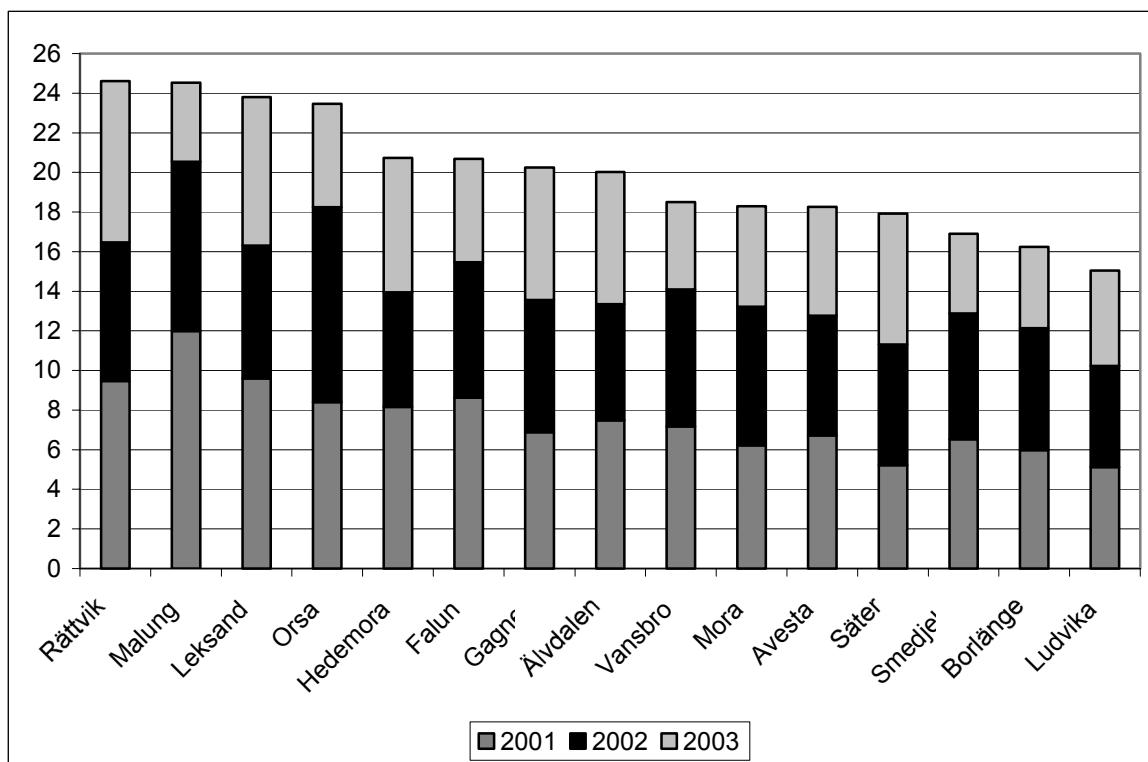
	män	kvinnor	exkl. are- ella*
Hedemora	5,9	1,4	5,3
referensgrupp	4,9	1,1	4,6
Dalarna	5,2	1,3	5,4
Sverige –3	5,5	1,4	5,6
Sverige	5,6	1,4	5,8

Källa: UC-Select, SCB

* Båda könen

Hedemora placerar sig på femte plats i länet när det gäller andelen nystartade företag per 1 000 invånare (25-64 år) de senaste tre åren, strax efter de ofta uppmärksammade Siljanskommunerna (och Malung) och före Falun (diagram 9). Under de tre åren har det i Hedemora startats drygt 20 företag/1 000 invånare. 2001 startades det flest företag, 2002 har i samtliga dalakommuner varit lite av ett mellanår med svagt nyföretagande medan 2003 varit bättre.

Diagram 10. Antal nystartade företag per 1 000 invånare i åldern 25-64 år.

Det finns tre branscher där kvinnor är vanligare än män som företagsinnehavare eller ledare. Dessa är hotell och restaurangverksamhet, hälso- och sjukvård och andra samhällsliga och personliga tjänster. Andra samhällsliga och personliga tjänster är också den bransch där det största antalet kvinnliga egenföretagare finns. Kanske något förvånande visar sig de branscher där det största antalet företagare finns i övrigt vara relativt likartat för kvinnor och män. Byggbranschen är dock en vanlig egenföretagarbransch bland männen men inte kvinnorna, liksom andra samhällsliga och personliga tjänster är vanligt bland kvinnor men inte männen.

Vid en jämförelse kan vi se att det relativt övriga grupper finns en låg andel kvinnliga företagare inom jord- och skogsbruk i Hedemora, nio procent att jämföra med exempelvis Dalarna som har en andel på 16 procent. Andelen kvinnliga företagare är något högre inom tillverkning i Hedemora än övriga grupper, liksom inom andra samhällsliga och personliga tjänster.

Tabell 6. Andel kvinnor av det totala antalet egenföretagare (procent).

	Hede- mora	Referens- grupp	Dalarna	Sverige-3	Sverige
Jordbruk, jakt och skogsbruk	9	13	16	13	13
Tillverkning	15	12	14	14	14
Byggverksamhet	3	2	2	3	3
Parti- och detaljhandel	19	21	20	19	19
Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster	18	18	17	19	19
Andra samhällliga och personliga tjänster	56	54	52	54	50

Källa: UC-Select, SCB

Sammanfattning

Hedemoras näringsliv verkar efter denna genomgång vara relativt välmående. Kommunen har en struktur som är något olik övriga kommuner som ingår i den så kallade ”tillväxtregionen” med en något lägre andel tillverkningsföretag. Samtidigt som detta innebär att det är svårt att finna någon specialisering inom kommunen är det en styrka att inte vara överdrivet beroende av enstaka stora arbetsplatser. Nyföretagandet är relativt omfattande i Hedemora. Jämfört med länets övriga kommuner placerar sig Hedemora på femte plats strax efter de uppmärksammade Siljanskommunerna. Andelen som har sin huvudsakliga utkomst från eget företagande är ungefär lika stor i Hedemora som i övriga länet och en stor andel av egenföretagarna finns inom jordbrukssektorn. Även inom byggverksamhet finns det en stor andel egenföretagare, jämfört med Dalarna och omgivande kommuner.

Näringslivet i Hedemora skiljer sig inte nämnvärt från övriga Dalarna när det gäller den köns-segregerade arbetsmarknaden. Kvinnor jobbar i större utsträckning än männen inom hälso- och sjukvård och barnomsorg, männen väljer istället tillverkningsindustri och byggverksamhet. Här finns fortfarande mycket att göra. En mer jämställd arbetsmarknad innebär bättre matchningsmöjligheter, vilket i sin tur innebär en högre ekonomisk tillväxt. Positivt är att kommunen har en relativt hög andel kvinnliga egenföretagare, och även kvinnliga företagsledare i företag med fler än tio anställda. Här finns positiva exempel värda att lyfta fram och studera närmre.

Sysselsättningsstrukturen i Hedemora är ungefär detsamma som länet i övrigt. En något större andel sysselsatta inom vård och omsorg och tillverkningsindustri och en något lägre andel sysselsatta inom tjänstenäringsverksamhet. Hedemora uppvisar också en högre andel sysselsatta inom FoU-sektorn än länet i övrigt.

Även om det är vanskligt att tala om företagskoncentrationer i form av klusterembryon finns det i Hedemora kommun ett antal branscher med en större andel företag än i referensgruppen och Dalarna som helhet. Tre sektorer har utkristalliserats:

- Jordbrukssektorn
- Hälso- och sjukvård
- Motorhandel, och tillbehör

Det finns anledning att närmare studera dessa branscher och strukturen i företagen som ingår. Jordbrukssektorn består av tradition av många enmansföretag. Det är inte heller säkert att jordbruket för dessa företagare utgör den enda inkomstkällan. Men en stor andel företagare gör samtidigt att det finns möjligheter till utveckling av branschen genom relativt begränsade satsningar. Att vara jordbrukare idag handlar ofta lika mycket om att kunna förstå sig på nationella och internationella stödsystem och regler som brukandet av jord. Därför kan nätverk göra stor nytta även här. Även om jordbrukssektorn i Hedemora till stor del består av förstaledsproducenter, finns det många exempel på hur lokala livsmedelsproducenter har lyckats nischas sig. Siljans chark är en framgångssaga i Dalarna.

Hälso- och sjukvårdssektorn har redan uppmärksammats i Hedemora genom Hedemora näringsliv AB och deras satsning på Södra Dalarnas Hälsonätverk. Särskilt positivt är detta eftersom denna bransch av tradition är kvinnligt dominerad, och kvinnliga branscher sällan uppmärksammas.

Den omfattande motorhandelssektorn tyder på att dessa företag har kundkretsar som sträcker sig utanför kommunens gränser. Här kan finnas flera positiva bieffekter och kringverksamheter som går att utnyttja. Det verkar samtidigt som att övriga delar av handelssektorn är underutvecklad, vilket troligen beror på Avesta och Borlänge, som erbjuder större utbud.

Det är samtidigt viktigt att komma ihåg att en kommun som geografisk och demografisk enhet är mycket liten när det gäller kritisk massa av företag. Klusterteorier appliceras oftast på regioner som är långt större, inte sällan med över miljonen invånare. Därför är det viktigt att allt utvecklingsarbete bedrivs utåtriktat, och i samverkan med andra aktörer, vare sig det är företag eller offentliga organisationer.

Blicka framåt

- Utveckla de företagsnätverk som finns idag och bilda nya, exempelvis inom jordbrukssektorn. Hedemora Näringsliv AB är mycket viktigt för kommunen och bör därför prioriteras.
- Arbeta utåtriktat, mot både omgivande kommuner och andra håll i landet. Jordbruks- och livsmedelssektorn är ett exempel där Hedemora kanske måste samarbeta med andra än grannkommuner.
- Uppmärksamma det höga nyföretagandet och den höga andelen kvinnliga företagsledare. Genom detta kan Hedemora bli ett föredöme och gott exempel som uppmärksammas på andra håll och skapar en positiv bild av kommunen.
- För att skapa bättre förutsättningar i framtiden bör också den könssegregerade arbetsmarknaden uppmärksammas och förändras. Skapar även det en positiv bild av kommunen. Här bör man kanske främst rikta sig till ungdomar.
- Eftersom det finns många egenföretagare bör dessa uppmärksammas. Stödjande strukturer till de egenföretagare som verkar idag ger dubbel vinst. Dels kan de som redan

finns utvecklas vidare, och dels kan nya företag bildas av personer som känner att företagande uppmuntras.

3. Den demografiska utmaningen

Demografi är vetenskapen om en befolknings åldersfördelning, storlek och sammansättning. Hur den demografiska fördelningen ser ut beror på en mängd olika faktorer. I huvudsak är det födelsestal, dödstal samt flyttrörelser inom eller mellan geografiska områden som påverkar hur befolkningsutvecklingen ser ut.

Under 1990-talet har Sveriges, och hela Europas, framtida befolkningsförsörjning uppmärksamats mer än tidigare. Det viktiga för en befolknings fortbestånd är försörjningskvoten, det vill säga andelen yngre och äldre i förhållande till den arbetande delen av befolkningen. Detta förhållande förändras idag i ogynnsam riktning.³⁶

I SCB:s befolkningsprognos för perioden 2000-2050 bedöms födelsetalen vara fortsatt låga medan vi får en allt större generation med pensionärer som är friska och lever längre.³⁷ Låga födelsetal, förlängd utbildningstid tillsammans med en växande grupp pensionärer med en ökande medellivslängd ger en obalanserad försörjningskvot för framtiden. Detta läge är problematiskt då trycket på de offentliga utgifterna kommer att vara stort, samtidigt som färre kommer att förvärvsarbeta och bidra till statsinkomsterna.

Situationen varierar mellan landets olika delar men i 188 av landets kommuner minskar befolkningen.³⁸ Undantagen är främst storstadsregionerna och universitetsorterna som upplevt en stor inflyttning under 1990-talet.³⁹ Denna geografiskt ojämna befolkningsutveckling kan komma att skapa konkurrens mellan kommuner om befolkningen.

Det föds för få barn

Den låga fruktsamheten i Sverige är inte lika alarmerande som i andra delar av Europa.^{viii} Men historiskt sett är barnafödandet lågt, genomsnittet är idag cirka 1,65 barn per kvinna. De senaste åren har barnafödandet i Sverige dock ökat något, från att år 1999 ha varit som lägst. Då föddes i genomsnitt endast 1,5 barn per kvinna, vilket också är den lägsta nivå som någonsin registrerats i landet.⁴⁰ Dessa relativt låga siffror kan förklaras av den demografiska situationen, men också av sociala, ekonomiska och politiska faktorer.

Färre kvinnor i reproduktiv ålder

Den generation som idag är i reproduktiv ålder (främst sjuttioalisterna) är relativt liten vilket gör att antalet barn som föds idag är färre än under 1980-talet då en större andel av befolkningen var i reproduktiv ålder. Samtidigt har flera i sjuttioalistgenerationen valt att skjuta på förstfödandet beroende på olika faktorer som beskrivs närmre nedan.⁴¹

I mindre kommuner påverkas i sin tur barnafödandet av utflyttningen av ungdomar och unga vuxna. När dessa lämnar kommunen för utbildning eller arbete på annat håll minskar denna redan lilla grupp och det totala barnafödandet påverkas negativt även om de som bor kvar ofta föder fler barn än de som lämnar kommunen.

^{viii} För information, se: http://www.iiasa.ac.at/Research/ERD/DB/data/maps_0.htm

Skillnader i barnafödande mellan stad och landsbygd

När det gäller barnafödande och födelsetal råder en viss skillnad mellan stad och landsbygd, mellan storstäder och mindre kommuner och beroende på kommunens näringsstruktur. Det föds färre barn och finns fler barnlösa män och kvinnor i storstäderna medan dess motpol är små kommunerna, där det föds flest barn och finns lägst andel barnlösa.⁴²

Det syns också skillnad mellan stad och land i medelålder gällande förstagångsföräldrar. Både män och kvinnor i storstadsregionerna och i större städer är i genomsnitt äldre då de får sitt första barn. I storstäderna var år 2002 medelåldern för kvinnor 29,8 år och för män 31,9. I Dalarnas län var medeltalet 27,7 för kvinnor och 30,2 för män. I Hedemora var snittet ännu lite lägre där kvinnor i genomsnitt födde sitt första barn vid 27,5 års ålder medan män var 30,6 år.⁴³

Det finns flera förklaringar till varför det per kvinna föds fler barn i mindre kommuner än i storstäderna. Den ena är det som anges ovan, hög medelålder när det första barnet föds (i större städer). Således finns det mindre tid kvar av den reproduktiva tiden i en kvinnas liv för att få fler barn. En annan anledning kan vara att arbetsmarknaden på landsbygden i större utsträckning domineras av så kallade ”manliga jobb” vilket lämnar många tjejer med valet; flytta eller skaffa barn. En tredje förklaring kan vara att många väljer att flytta till mindre kommuner just för att skaffa barn. Bostadsorten väljs med avsikt att bilda familj vilket gör att statistiken för antal födda barn i mindre kommuner ökar och förblir låg i de större kommunerna. Ett annat skäl kan vara att det i städerna finns en högre andel högutbildade och dessa väntar enligt statistiken i större utsträckning med barnafödande.⁴⁴

Arbetsmarknadens betydelse för fruktsamheten

Mycket tyder på att barnafödandet i landet är beroende av situationen på arbetsmarknaden och tillgången på arbete. I Sverige är föräldraförsäkringssystemet kopplat till arbetsmarknaden och det krävs etablering på arbetsmarknaden för att försäkras ekonomisk trygghet under föräldraledigheten. I en statlig utredning visas att fruktsamheten och svängningarna i barnafödandet följer tillgången på sysselsättning. Benägenheten att få det första barnet är dubbelt så stor under perioder då sysselsättningen är hög jämfört med när den är låg. Kortfattat kan alltså sägas att utan jobb föds heller inga barn.⁴⁵ Det är dock inte riktigt så enkelt. Flera andra faktorer spelar in och kan förklara varför fler män och kvinnor väljer att skjuts föräldraskapet allt högre upp i åldrarna.⁴⁶

Arbetsmarknaden har under senare år utvecklats så att det blivit svårare för yngre personer att etablera sig på arbetsmarknaden. Under 1990-talet har sysselsättningen minskat i Sverige, speciellt utsatta har unga kvinnor och män varit. När företag drar ner på nyanställningarna blir problemet störst för dem som står i begrepp att etablera sig på arbetsmarknaden. Det har också blivit allt vanligare att de som trots allt har ett arbete endast anställs under tidsbegränsade perioder. Detta ger i sin tur en osäkerhet i fråga om framtida inkomster vilket gör att många inte vågar skaffa barn i sådan situation. Att anställas till ofrivilligt deltidsarbete är heller inte ovanligt. Även i dessa fall orsakar den ofrivilligt låga inkomsten en oro inför den ekonomiska tryggheten vid ett föräldraskap.

Utbildningsnivån påverkar barnafödandet

Individens utbildningsnivå är ytterligare en variabel som påverkar barnafödandet. Den senareläggning av barnafödandet som är en generell trend i hela landet och i alla grupper syns dock tydligast bland dem med högre utbildning. Kvinnor och män med högre utbildning föder barn senare än dem med lägre utbildning. Barnlösheten är också högst bland de högutbildade, vilket troligen är ett resultat av att man i denna grupp många gånger prioriterar karriär före barn och familj samt att senareläggningen av barnafödandet i vissa fall kan leda till ofrivillig barnlöshet. Tiden räcker inte till för den som vill ha många barn.⁴⁷

Sambandet mellan utbildningsnivå och antal barn skiljer sig mellan män och kvinnor. Kvinnor med hög utbildning föder ofta färre barn än de med lägre utbildning. Detta troligtvis på grund av att den senareläggning av föräldraskapet som det berättas om ovan förkortar den reproduktiva perioden i kvinnans liv. Bland männen däremot råder det omvända förhållandet där män med eftergymnasial utbildning enligt statistiken får flest barn.⁴⁸

Osäkerhet och oro inför föräldraskap

Dåliga tider och oro för att hamna utanför arbetsmarkanden är andra faktorer som spelar in vid bildandet av familj och beslutet att skaffa barn.⁴⁹ SCB gjorde år 2000 en omfattande enkätundersökning där 3000 personer mellan 23-37 år ombads svara på frågor om deras attityder till barnafödande.⁵⁰ I resultatet av undersökningen konstateras att de flesta män och kvinnor i åldersgruppen är mycket positiva till ett liv med barn, det är dock mycket som skall hinnas med innan tiden anses mogen för föräldraskap. Rätt tidpunkt avgörs av studier, etablering på arbetsmarknaden, ekonomi, ett fritt liv utan det ansvar som barn ger, en partner man vill ha barn tillsammans med osv. Därefter kanske tiden är mogen. I undersökningen ingick även de som redan hade barn. De berättar om svårigheterna med föräldraskapet och tveksamheten till att få flera barn. Ekonomiska problem samt svårighet att finna dagisplats är några faktorer som nämns i detta sammanhang.⁵¹

Enligt SCB finns det ännu ingenting som tyder på att det nu låga barnafödandet skulle vara bestående. Troligen handlar det istället om en tillfällig nedgång beroende på samhällsliga faktorer. I en analys av befolkningsförändringarna i Gävleborgs län görs samma tolkning. Studier och arbetslöshet gör att fler väljer att skjuta upp barnafödandet. Samtidigt gör osäkerheten kring samhällsutvecklingen att fler avvaktar med sina tredje och fjärde barn.

I en studie gjord på socialhögskolan vid Lunds universitet noteras att ingen förändring i attityden till barn och familj skett bland unga under 1990-talet. Snarare antas de strukturella omständigheterna, som gör att det tar längre tid för unga vuxna att nå en position då det är lämpligt att få barn, vara avgörande för att fruktsamheten sjunker.⁵²

Enligt ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie visar det sig att många unga bedömer att effekten av att bli förälder kommer att inverka negativt på deras framtida löneutveckling och karriär. Framför allt är det de unga kvinnorna som gör denna bedömning. I åldersgruppen 20-24 år tror var tredje kvinna, som inte har barn, att deras karriär skulle påverkas negativt av föräldraskap.⁵³

Unga på väg ut på arbetsmarkanden står inför en paradoxal situation. De är väl medvetna om att etablering på arbetsmarknaden är nästintill nödvändig för att ekonomiskt klara ett liv med barn. Samtidigt bär de på känslan och vetskapen om att kombinationen karriär/arbete och familj inte är någon lätt ekvation, som dessutom kan försämra deras möjligheter på arbetsmarkanden.

Befolkningen blir allt äldre

Medellivslängden i både EU och Sverige blir allt högre. Detta är inget nytt fenomen, sådan har utvecklingen sett ut ända sedan industrialismen början. Lika länge har diskussionen pågått om hur samhället kan förändras för att hantera dessa omställningar.

Andelen personer över 65 år kommer att öka ytterligare mellan åren 2000-2050 då fyrtiotalisterna kommer upp i pensionsåldern. Enligt SCB innebär detta för Sveriges del att nästan 25 procent av befolkningen år 2030 kommer att vara över 65 år, jämfört med 17 procent i dag. Antal personer i de mer vårdkrävande åldrarna över 80 år beräknas enligt SCB:s prognoser även de öka stort under den kommande tjugofemårsperioden.⁵⁴ Oavsett om dessa framtidens gamla i stor utsträckning kommer att bo i särskilt boende eller på annat sätt, står det klart att nya krav kommer att ställas på kommunerna. En ökad efterfrågan på offentligt finansierade välfärdstjänster särskilt inom äldreomsorgen och sjukvården är att vänta. Men även inom andra samhällsområden så som exempelvis boendeplanering, kommunikationer och service kommer nya krav att ställas och en anpassning efter de äldres behov kan bli nödvändig.

Då befolkningstillväxten är låg, på grund av låga födelsetal, kommer försörjningsbördan i framtidens offentliga ekonomi att öka genom att allt färre ska försörja allt fler.

Vilka flyttar, och varför?

Inte sällan antas det att människors rörlighet och regioners befolkningsutveckling i första hand styrs av de olika arbetsmarknadernas utbud. Människor förmodas flytta dit jobben finns. Senare års studier och forskning har i viss mån visat på att så inte är fallet. Istället är det sociala och livsmiljömessiga skäl som till största delen styr människors val av bostadsort, och de som flyttat är till överväldigande del nöjda med beslutet.⁵⁵ I en enkätundersökning som utgjorde en del av den regionalpolitiska utredningen år 2000 konstateras att ”byta miljö” var det vanligaste motivet till den senaste flyttningen, näst vanligast var ”flytta ihop”.⁵⁶ Det finns en skillnad också mellan fakta och antaganden när det talas om den ökade rörligheten bland befolkningen idag. Den totala befolkningen i Sverige flyttar idag i mindre utsträckning än under 1960-talet. Dock flyttar ungdomarna betydligt mer och ofta idag än för 40 år sedan.

Enligt en av rapporterna som låg till grund för den regionalpolitiska utredningen år 2000⁵⁷ finns det tydliga samvariationer mellan benägenheten att flytta och exempelvis ålder och utbildningsnivå. Unga människor flyttar idag i högre utsträckning än under 1960- och 70-talen, vilket till överväldigande del beror på att unga idag vidareutbildar sig i större omfattning. Den ökade rörligheten som uppstått under 1990-talet på grund av detta motsvaras helt av det ökade

antalet studerande bland ungdomar.^{ix} En färsk studie från ungdomsstyrelsen visar dock att andelen unga, i gymnasieåldern 16-19 år, som tror att de kommer att flytta från orten de närmaste åren har avtagit. Gruppen som tror att de kommer lämna sin hemort har minskat från 74 till 47 procent mellan åren 1997-2003. Andelen som tror att de kommer att stanna eller som är osäkra har alltså ökat.⁵⁸

Svenska Kommunförbundet har tillsammans med Arena för tillväxt studerat vilka det är som flyttar till mindre kommuner.⁵⁹ Även här är den största gruppen inflyttare unga, mer än hälften av de vuxna inflyttarna var mellan 18 och 34 år. Den största andelen flyttar mellan olika LA-regioner^x (40 procent). Näst vanligast är flyttningar inom LA-regionen (31 procent). Hemvändarna utgör 17 procent av inflyttarna till mindre kommuner. Ungefär en tredjedel av dessa hemvändare är yngre vuxna som flyttar hem till, eller med sina föräldrar, det är också dessa inflyttare som uppvisar högst utbildningsnivå. Majoriteten av inflyttarna till mindre kommuner var efter inflyttningen ensamstående utan barn (ungefär 45 procent), endast 55 procent av dessa bodde kvar i LA-regionen efter två år. Andelen barnfamiljer som stannar i minst två år är 77 procent. Vidare konstateras i studien att det råder en

liten skillnad mellan andelen hemvändare i olika kommuner. [...] Benägenheten att flytta tillbaka till sin hemkommun verkar styras mer av hemvändarens livsvärderingar än av en objektiv bedömning av kommunens attraktivitet som boendekommun.⁶⁰

Hemvändarna är intressanta för en kommun eftersom de har en högre utbildningsnivå än övriga grupper inflyttare. Utbildningsnivån bland inflyttare till mindre kommuner är inte lika hög som bland dem som flyttar till större kommuner, men i jämförelse med den totala befolkningen är utbildningsnivån mycket hög.

Arbetsmarknadsstyrelsen har i en enkätstudie, *Den geografiska rörligheten*, definierat fyra olika kategorier av arbetsmarknadsrelaterade flyttare: ”De tvingade”, ”de etablerade”, ”nybyggarna” och ”de nyutbildade”. Dessa olika grupper har angivit olika skäl för sin flytt. De tvingade är förhållandevis lågt utbildade och flyttar för att tillträda nytt arbete, öka möjligheten att få arbete eller för att de inte kunde få arbete på den tidigare orten. De etablerade flyttar oftast för att tillträda ett nytt arbete. De utgör den mest välutbildade gruppen och förhållandevis många av dessa flyttar till små och medelstora LA-regioner. Nybyggarna är en relativt liten grupp och är liksom de tvingade ofta arbetssökande, de uppger även ofta att de ville bo på annan ort. De nyutbildade angav i huvudsak två anledningar till flytten, antingen tillträde till nytt arbete eller att de ville bo på annan ort. De flyttade också i relativt stor utsträckning till Stockholm (nästan 40 procent).^{xi}

^{ix} I rapporten indelas kommunerna i glesbygd- respektive tätbygdskommuner, d.v.s. både tätorter och renodlad glesbygd benämns glesbygd, exempelvis utgör Hedemora kommun en glesbygdskommun

^x En LA-region är en av SCB beslutad geografisk enhet vars syfte är att beskriva funktionella lokala arbetsmarknader. Syftet med dessa är att underlätta studierna av arbetsmarknadens geografiska funktion och utbredningsområde. LA-regioner byggs på kommunen som minsta enhet.

^{xi} Enkätundersökningen genomfördes under slutet av 1990-talet då Stockholms arbetsmarknad verkade som en magnet för nyutbildade och andra. Idag är andelen som flyttar till Stockholm troligen mindre.

De arbetsmarknadsrelaterade flyttarna uppvisar relativt stora likheter när det gäller åldern på dem som flyttar. Bland de tvingade, nybyggarna och de etablerade är det vanligast att flytta i åldern 30-44 år. De nyutbildade avviker något, där utgörs den största gruppen av 25-29 åringar. I alla grupper utom nybyggarna är det en större andel män än kvinnor som flyttar. Nybyggarna utgörs till 67 procent av kvinnor vilket är den största könsmässiga skillnaden bland alla grupper. Detta är emellertid inte särskilt förvånande då skälen till en flytt till viss del sammanfaller med ”familjerelaterade” skäl. Exempelvis anger relativt många svarsalternativet ”medflyttare och annat” som skäl till flytten. Kvinnor flyttar i högre utsträckning just av familjerelaterade skäl än män.

Glesbygdsverket visar i en rapport att flyttströmmarna exkluderat de yngre vuxna går åt andra håll än vad som ofta antas. När det gäller befolkningsgruppen 30-64 år ökar den i glesbygd och tätortsnära landsbygd.⁶¹ Utflyttningen från gles- och landsbygd består alltså till största delen av ungdomar (16-24 år), men även av äldre (65+). Migrationsnettot för befolkningen 30-64 år till gles- och landsbygd mellan åren 1994-98 är +24 630 personer. I Dalarnas län är nettot +1 273 personer i samma ålderskategori. Det totala flyttnettot är också mindre negativt i tätortsnära landsbygd och glesbygd än i tätorter i Dalarnas län under dessa år. De stora förloren i denna utveckling är de mindre tätorterna ”som varken har storstadens kultur- och serviceutbud eller landsbygdens utrymmen och natur”.⁶² I en annan studie konstateras också: ”Att bo i en liten stad är den enda ortrelaterade faktor som signifikant påverkar sannolikheten att flytta.”⁶³

Glesbygdsverket menar att personer i befolkningsgruppen 30-64 år är en grupp som en kommunorganisation bör försöka påverka för att öka inflyttningen till kommunen. Det är dock något oklart vilken del av denna grupp som är störst, barnfamiljerna (d.v.s. i första hand den yngre halvan) eller de med utflyttade barn. Till skillnad från den gruppen flyttare som är yngre hemvändare stannar gruppen 30-64 år kvar i kommunen i högre utsträckning. I exempelvis Leksand kan vi idag se att en stor del av de ”yngre äldre” väljer att bosätta sig i småhus i de mindre orterna som Siljansnäs och Hjortnäs. Delar av kommunen utgör en attraktiv bygd som drar till sig inflyttare från flera håll i landet.

Nya svenskar

En omfattande migration har skett i både Sverige och övriga Europa under senare decennier. Den negativa utvecklingen av barnafödandet till trots har Sverige faktiskt haft ett positivt befolkningsnetto, detta tack vare invandringen. Under år 2002 invandrade 46 523 människor till Sverige. Av dessa kom 51 procent från Norden eller övriga Europa. Under samma år utvandrade 13 746 personer ur landet. Således bidrog invandringen med en nettoökning på 32 777 personer under 2002.⁶⁴ Av de invandrare som kommer till Sverige får huvuddelen uppehållstillstånd på grund av familjeskäl. Närmare 57 procent av de immigranter som under 2002 kom till Sverige, från alla olika världsdelar, kom av just detta skäl. Med familjeskäl avses exempelvis återförening, familjebildning och adoption. Det andra stora motivet är humanitära skäl. Andelen uppehållstillstånd som tilldelas för arbete eller studier är mycket litet.⁶⁵

SCB antar i sina prognoser att invandringen kommer att öka något de närmaste 10 åren, delvis på grund av en ”öppnare värld”. Men för att denna ökning skall inträffa måste Sverige även i framtiden framstå som ett attraktivt land för migranterna att komma till. Detta beror i sin tur

på den svenska ekonomin samt på Sveriges förmåga att integrera de nya svenskarna och på hur vi kan bereda dem plats på vår arbetsmarknad.⁶⁶

Den demografiska utvecklingen i Hedemora

Det har talats mycket om att befolkningsutvecklingen för mindre kommuner har varit mörk under de senaste årtiondena. Detta stämmer till viss del. Under 1990-talet skedde dels en minskning i barnafödandet och en ökad utflyttning av ungdomar från många kommuner. Samtidigt verkar utvecklingen i någon mån nu vara mer positiv för en del kommuner i Dalarna som tidigare haft kraftig befolkningsminskning.

Befolkningsutvecklingen i Hedemora

Här nedan beskrivs befolkningsutvecklingen i procentandelar från 1970 fram till idag (tabell 11 och 12). Den procentuella förändringen visar förändringen under hela tioårsperioden. Tabellen skall alltså utläsas så att under tioårsperioden 1990-2000 så minskade totalbefolkningen i länet med 3,9 procent medan den i riket som helhet ökade med 3,4 procent.

Tabell 7. Hedemoras folkmängd 1970-2003 samt den procentuella förändringen över tid.

	1970	1980	1990	2000	2003-06-30
Folkmängd	16 814	17 063	16 855	15 857	15 623
Relativ förändring	-	+1,5 %	-1,2 %	-6,3 %	-1,5 %

Källa: SCB

Tabell 8. Relativ förändring i folkmängden 1970-2003.

	1970	1980	1990	2000	2003-06-30
Referensgrupp	-	-4,3 %	-2,8 %	-10,0 %	-1,7 %
Dalarnas län	-	3,4 %	0,73 %	-3,9 %	-0,49 %
Riket	-	2,8 %	3,3 %	3,4 %	0,83 %

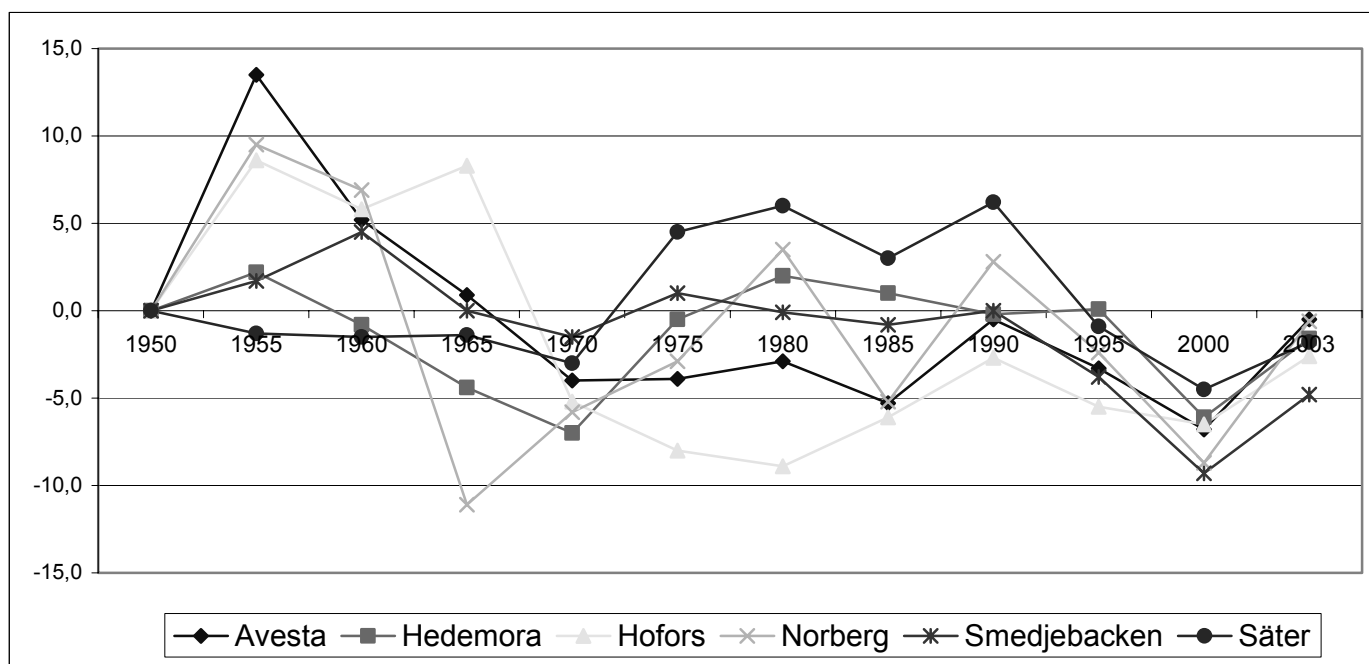
Källa: SCB

Det är många minustecken och indikatorer som visar på negativa trender i ovanstående tabell. Samtliga år mellan 1995 och 2002 visar på negativa siffror för både födelse- och flyttnettot i Hedemora. Födelsenettot är negativt eftersom det i genomsnitt dör fler personer i kommunen än vad det föds barn. Flyttnettots siffror är en effekt av en omfattande utflyttning från kommunen. Att tabellen ser negativ ut som ovan är inget unikt för Hedemora kommun. Samtliga av Hedemoras grannkommuner har upplevt en liknande utveckling sedan 1975 och fram till idag.

Sedan 1990 har samtliga kommuner i referensgruppen haft en minskning av befolkningen (diagram 9). Här redovisas befolkningsförändringar som procentuell förändring från en fem-årsperiod till nästa. Alla punkter under ”nollstrecket” innebär således en befolkningsminskning och alla punkter över en befolkningsökning.

Hedemora hade en liten befolkningsökning mellan åren 1990 och 1995, men har därefter följt trenden i övriga kommuner. Säter har tidigare utgjort ett undantag och haft en ökande befolkning ända fram till 1995. Under åren 1975 till 1990 har utvecklingen också varit relativt ojämn mellan kommunerna för att bli mer likartad från 1995. Samtliga kommuner har sedan 1995 upplevt en minskande befolkning och samtidigt mellan åren 2000 och 2003 en bromsad befolkningsminskning.

Diagram 11. *Befolkningsutveckling (procentuell förändring) i referensgruppens kommuner och Hedemora, 1950-2003, observera att sista intervallet är tre år, inte fem.*

Källa: SCB

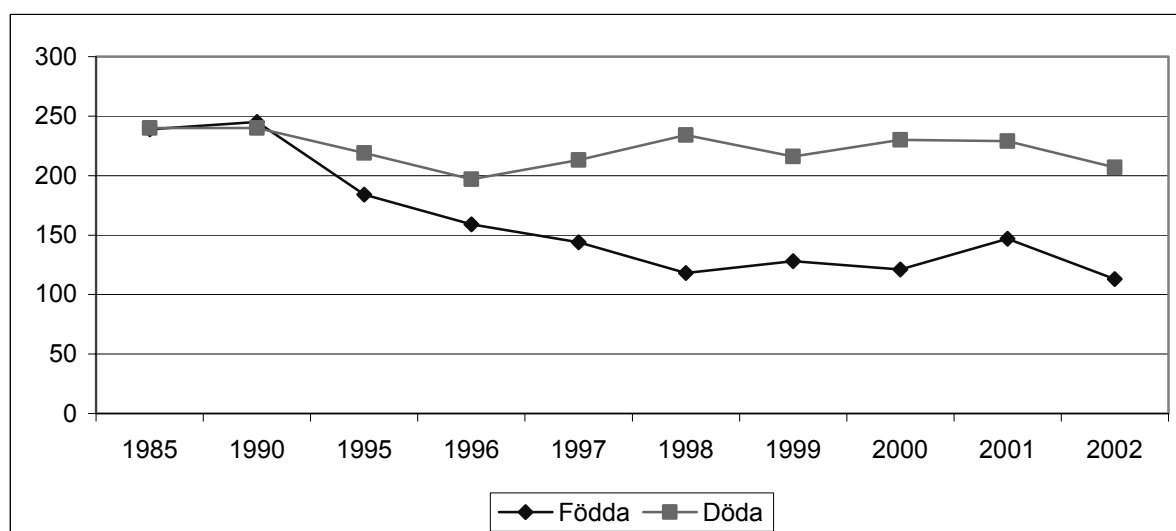
Det är inte helt lätt att säga vad som bidragit till denna likriktning. En hypotes är att det beror på att fler ungdomar under det senaste decenniet valt att flytta för att utbilda sig än någonsin tidigare, samtidigt som flyttningarna bland övriga åldersgrupper avstannade på grund av lågkonjunkturen. Denna utveckling har gällt över hela landet.

Födelsehalten påverkas dels av utvecklingen i samhället i stort, exempelvis föds det fler barn i under en högkonjunktur (se även avsnittet om den demografiska utmaningen), och dels av hur stor andel av befolkningen som är i reproduktiv ålder. Eftersom den generation som nu är i reproduktiv ålder (sjuttitalisterna) är relativt liten föds det också färre barn idag än under

slutet av 1980-talet. Det negativa födelsenettet påverkas också av att det är just sjuttitalisterna som har flyttat från de mindre kommunerna under 1990-talet.

I Hedemora har antalet födda under åren 1990 - 1998 minskat från 245 till 118 personer per år (diagram 10). Under de senaste åren har minskningen avstannat men år 2002 föddes endast 113 personer i Hedemora kommun. Antalet döda har under hela perioden legat konstant mellan 200 och 250 personer per år.

Diagram 12. Antal födda och döda, Hedemora, 1985-2002. Observera att skalan först är i femårsintervaller (1985-1995) därefter ettårsintervaller (1995-2002).

Källa: SCB

De allra senaste befolkningssiffrorna pekar också på att åtminstone flyttunderskottet har vänt i många kommuner i Dalarna. Hedemora uppvisar hittills under 2003 ett positivt flyttnetto på 81 personer. Födelsenettet är nu positivt i Falun och Borlänge, men negativt i övriga Dalakommuner.

Befolkningsprognos för Hedemora kommun

Prognoser för framtiden kan göras på många olika sätt beroende på hur man föreställer sig den kommande utvecklingen. I en rapport från Dalarnas forskningsråd presenteras möjliga framtidsscenarier för samtliga dalakommuner. Ett flertal olika uppskattningar av framtidens befolkning görs i rapporten utifrån olika antaganden om hur flytt- och dödstalen förhåller sig till varandra i framtiden. Hedemoras framtid var gäller befolkningsutvecklingen mellan år 2000 – 2030 ser snarlik den för många andra mindre kommuner. Enligt samtliga scenarier kommer den unga befolkningen att minska i kommunen. Åldersgrupperna mellan 20-64 år kommer att bli mindre. Dock kommer gruppen ålderspensionärer i befolkningen att öka.⁶⁷

Det beräknas dock att antalet äldre (64 +), på lite kortare sikt, fram till 2010, kommer att öka i något mindre utsträckning i Hedemora kommun. Det framgår även att antalet personer i yrkesverksam ålder inte kommer att minska nämnvärt före år 2010. Därefter beräknas dock de stora förändringarna i befolkningsammansättningen ske och då främst genom att de äldre grupperna blir allt större.⁶⁸

Sammanfattning demografi

Hedemora har under de senaste åren upplevt först en dramatisk befolkningsminskning (1995-2000), därefter en rekyl där minskningen mellan åren 2000 och 2003 var långt mindre. Under 2003 har befolkningen i Hedemora till och med ökat något.

Sätter vi de senaste årens utveckling i perspektiv är befolkningsförändringen emellertid varken dramatisk eller särskild. Vid en jämförelse mellan Hedemora och kommunerna i referensgruppen blir det tydligt att tidigare perioder har inneburit större befolkningsförändringar än de vi nu upplevt under 1990-talet. Vad som däremot särskiljer den senaste utvecklingen är att trenden idag är likadan i alla de jämförda kommunerna. En möjlig förklaring till detta är att det under senare tid varit främst ungdomar som flyttat, oftast för att utbilda sig.

Det största problemet idag i mindre kommuner som Hedemora är egentligen att de som flyttar är unga och att få ur denna grupp återvänder till kommunen. Detta leder till en brist på kvinnor och män i reproduktiv ålder. Detta i sin tur leder till att det föds färre barn. Födelseunderskottet i Hedemora har under de senaste fem åren legat på knappt 100 personer, det vill säga det är nästan hundra fler som dör per år än vad det är som föds.

Två olika scenarier gjorda för befolkningsutvecklingen i Hedemora visar på att den arbetsföra befolkningen (20-64 år) kommer minska. Efter 2010 beräknas också en kraftig ökning av antalet personer över 64 år vilket kommer leda till påfrestningar inom vård och omsorg. Även andra samhällsområden så som exempelvis boende, kommunikationer och service kommer att ställas inför förändringar när den framtida befolkningen kommer att bestå av en allt större grupp äldre.

Det finns många frågor för en kommun när det gäller att anpassa sig till rådande och kommande befolkningsituation. Ett synsätt som framhålls är behovet av en bredare och långsiktig inställning till befolkningsproblematiken, och framför allt dess lösning. Ett sätt är att skapa en trivsamt kommun som människor väljer att leva i, flytta till eller återvända till.

Blicka framåt

- Att skapa en ”generellt” god livsmiljö som lockar till bosättning i kommunen. En god livsmiljö samt tillgång till välfärdstjänster har också visat sig vara faktorer som leder till ökat barnafödande.
- Öka medvetenheten om den kommande ”pensionärsboomen”. Denna behöver inte innebära ett problem. Den stora fyrtiotalistgenerationen förväntas vara en av de mest resursstarka pensionärgenerationerna.

- Stimulera attraktiva miljöer samt förutsättningar för ett fysiskt, socialt och mentalt välbefinnande för alla ålders- och intressegrupper. Detta skapar en ”känsla för platsen” samt en god livsmiljö. Något som är ett starkt vapen i den framtida konkurrensen om inflyttare. Särskilt viktigt är detta arbete på de mindre orterna i kommunen (Långshyttan, Garpenberg och Vikmanshyttan) där befolkningen minskar mest.

4. Arbetskraftsförsörjning

Näringslivets struktur, arbetslöshetsnivåer, kommunikationer, utbildning och traditioner påverkar människors och företags beteenden när det gäller att välja arbeten och lokalisera företag. Dessa faktorer förändras över tid och tvingar därmed både individer och organisationer att anpassa sig till nya situationer. Sådana förändringar i vår omvärld ger effekter på arbetsmarknaden. Detta utgör en stor utmaning för både offentlig och privat verksamhet.⁶⁹

I den nya regionalpolitiken för Sverige framhålls vikten av att varje landsdel på egen hand genererar tillväxt.⁷⁰ En förutsättning för tillväxt i en region är en tillräcklig och välbalanserad arbetskraft. Några av de faktorer som är av betydelse för arbetskraftsförsörjningen redogörs för i texten här nedan. Vilken verklighet är det som Sverige och landets olika delar, städer och områden måste förhålla sig till för framtidens arbetskraftsförsörjning? Hur ser läget ut idag? Vad har förändrats över tiden?

Människan som resurs

Befolkningen är underlaget för både den kommersiella och offentliga servicen i ett område. Omvänt kan också sägas att den kommersiella och offentliga servicen spelar en viktig roll för befolkningens tillväxt eller minskning. Detta är en central planeringsförutsättning för samtliga av landets kommuner.

Hur många som bor i en kommun och hur denna grupp är fördelad över olika åldersgrupper är således en viktig fråga. Det handlar främst om huruvida den förvärvsarbetande gruppen är stor nog att försörja den icke-arbetande. Utöver befolkningens storlek bestäms arbetskraftsutbudet även av hur stor del av befolkningen i förvärvsarbetande ålder som faktiskt deltar i arbetslivet.

Demografi

Befolkningens sammansättning förändras ständigt och samhället måste hela tiden anpassa sig efter rådande situation. Itps, Institutet för tillväxtpolitiska studier, skriver i en rapport att det finns kortsiktiga och långsiktiga metoder för att hantera den framtida arbetskraftsbristen. De kortsiktiga lösningarna handlar om arbetskraftsinvandring och höjd pensionsålder. Diskussionen om mer långsiktiga lösningar rör sig kring ”en ökad teknologisk, institutionell och organisatorisk förändring samt en höjning av sysselsättningstalet.”⁷¹ En annan långsiktig lösning vore att öka födelsetalen. Det sistnämnda skulle till exempel kunna ske genom en stimulerad arbetsmarknad, tryggare anställningsavtal och andra lösningar för att minska den osäkerhet många unga upplever på arbetsmarkanden. (läs mer i avsnittet om den demografiska utmaningen)

De nya svenskarna och arbetsmarknaden

I en rapport från Institutet för framtidsstudier påstås att invandrarna kommer att spela en mycket viktig roll för välfärden i framtiden. ”Frågan om hur vi hanterar invandringen blir därför inte bara en fråga om rättvisa och humanitet, vilket det naturligtvis också är, utan en fråga om hur framtidens välfärd ska kunna upprätthållas och finansieras”.⁷² I dagsläget är ar-

betslösheten bland invandrarbefolkningen i Sverige tre gånger högre än bland infödda svenskar.⁷³ Detta trots att det råder brist på arbetskraft inom flera olika fält.

Högskoleverket presenterar i sin årsrapport för 2003 uppgifter om att inte ens genomgången svensk högskoleutbildning räcker för att personer med utländsk bakgrund ska få en lika stark ställning på arbetsmarknaden som personer med helsvensk bakgrund. Trots att det inte går att påvisa några stora skillnader i studieresultat mellan studenter med svensk respektive utländsk bakgrund. Högskolestudenterna med utländska föräldrar är inte så många, men de presterar lika bra som sina studiekamrater med svenska föräldrar, skriver Högskoleverket. Det räcker inte, visar rapporten. I rapporten görs således analysen att:

Den skillnad som här framkommer mellan examinerade med svensk och utländsk bakgrund är svår att förklara på annat sätt än att det förekommer en diskriminering av personer med utländsk bakgrund på den svenska arbetsmarknaden. Resultaten har särskilt tyngd genom att studenterna är lika i det avseende som är mest relevant i relation till arbetsmarknaden – de har genomgått samma utbildning och de har en likadan examen.⁷⁴

I en statlig utredning om social och etnisk mångfald i högskolan konstateras att Sverige måste bli bättre på att tillvarata den kompetens invandrarna har. Mångfalden är en möjlighet då många av dem som kommer till Sverige för att bosätta sig har akademisk examen och/eller kvalificerad yrkeslivserfarenhet. I utredningen påpekas således att det är av allra största vikt att Sverige blir bättre på att hantera behoven hos denna grupp.⁷⁵ I en ny rapport från ITPS konstateras att arbetslösheten är högre och förvärvsfrekvensen lägre bland invandrarna i Sverige än bland dem som är födda i landet. Vidare konstaterar man i rapporterna att förändring i detta förhållande skulle ge stora, positiva effekter på arbetsmarknaden.⁷⁶

Jämställd arbetsmarknad

Det övergripande målet i Sveriges jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och rättigheter inom "livets alla områden". En av de punkter som förklarar vad detta innebär säger: "Lika villkor och förutsättningar för kvinnor och män i fråga om företagande, arbete, anställnings- och andra villkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet".⁷⁷ Normer, traditioner och fördomar om kön skall alltså inte utgöra ett hinder för någons möjlighet att ta del av arbetsmarknaden.

I yrkesstrukturen framgår fortfarande den könsmissiga uppdelningen tydligt och yrkesval bland ungdomar sker ofta enligt konventionellt mönster. Kortfattat innebär detta att pojkar oftare gör val inriktade mot tekniska och naturvetenskapliga studier/yrken medan flickor väljer studier/yrken inom utbildning, vård och omsorg. Ett annat jämställdhetsproblem inom utbildningsområdet handlar om att pojkar/män är mindre intresserade av vidareutbildning än flickor/kvinnor. I en utredning av jämställdhetsarbetet i Västra Götalands län står att:

Om de traditionella bruksorterna i Mellansverige skall överleva på sikt måste man hitta vägar att uppmuntra de män med ett förflutet inom industrin att genom utbildning finna nya möjligheter till personlig utveckling och försörjning.⁷⁸

I utredningen konstateras vidare att regioner som är attraktiva för ungdomar och kvinnor också ofta är expansiva regioner.⁷⁹

Sjukskrivningar och förtidspensionärer

Antalet sjukskrivna, och särskilt långtidssjukskrivna, ökar i Sverige. Detta nås vi av larmrapporter om nästan dagligen. Antalet personer med sjukpenning ökade med 44 procent mellan åren 1999 och 2002. Samtidigt ökade antalet ersatta dagar med hela 89 procent.⁸⁰ Även antalet förtidspensionärer ökar. Summan av antalet ersatta dagar med sjukpenning och förtidspension per invånare mellan 16-64 år brukar kallas ohälsotal.⁸¹ Ofta är det så att geografiska områden med stort antal sjukskrivna också har en stor grupp förtidspensionärer. Många förtidspensionärer innebär alltså inte att den aktiva arbetsstyrkan är friskare, snarare tvärt om.⁸²

Orsakerna till den ökade ohälsan och den ökade arbetsfrånvaron har sin förklaring både i arbetslivet och i privatlivet. Samhällsklimatet, arbetsmiljön, arbetets organisation och individens livsstil påverkar i olika grad välmåendet hos var och en. Sjukskrivningar i sig är inte ett problem och många gånger är de nödvändiga och av godo för de drabbade. Många är de skador och sjukdomar som förhindrar arbetstagare från att gå till arbetet. Dock finns idag problem i arbetsmiljön, i samhällslivet och i attityder som ger en ökande sjukfrånvaro. Detta medför kostnader både för individen och för samhället. Dessutom utgör de många och långa sjukskrivningarna ett hot mot den framtida arbetskraftsförsörjningen. Ett välorganiserat, förebyggande arbete borde kunna vända denna utveckling.

Det mest iögonenfallande med ohälsotalen är de stora skillnaderna mellan män och kvinnor. Kvinnor har betydligt fler dagar med sjukpenning eller förtidspension än män (se tabell nr 16). Studier visar också att kvinnor i större utsträckning än män är långtidssjukskrivna. Det finns flera möjliga förklaringar till varför det är på detta vis. En handlar om hur den försämrade arbetsmiljön inom den offentliga sektorn, där kvinnorna är i majoritet, har ökat ohälsan bland just kvinnor. Andra pekar på att kvinnors svagare positioner på arbetsmarknaden ger dem sämre fysiska och psykosociala arbetsmiljöer vilket leder till högre sjukfrånvaro. Ett annat antagande utgår från det större ansvar för familj, hem och omsorg om anhöriga, som kvinnor ofta uppbär. Detta ansvar ger en större total arbetsbörda vilket i sin tur kan utgöra en hälsofara.⁸³

Arbetsmarknad och arbetskraft i otakt?

Hur god tillgången på arbetskraft än är måste dess kunnande och möjligheter matcha de behov som finns på arbetsmarknaden. En viktig aspekt i detta handlar om rörlighet och de arbetssökandes vilja och möjlighet att förflytta sig geografiskt för att ta ett arbete. En annan handlar om arbetskraftens utbildning. Har de rätt kvalifikationer för att fylla arbetsmarknadens behov?

Den svenska arbetsmarknaden är inne i en omvandlingsfas från en tid då industrin var den största verksamheten till idag då informations-, service och kunskapsproduktion utgör basen i näringslivet. Denna omvandling har redan inneburit, och kommer även fortsättningsvis innebära, att många svenskar måste byta arbete och bransch om arbetslösheten ska kunna hållas nere samtidigt som tillväxten hålls uppe.⁸⁴

Behovet av arbetskraft förändras inom och mellan olika branscher och över tid. Inom vissa traditionella branscher finns idag inga arbeten medan kompetent personal saknas på andra

håll. Tekniska förändringar, rationaliseringar och global konkurrens på arbetsmarkanden har gjort kunskap och konkurrens till en viktig produktionsfaktor inom många branscher.⁸⁵ Så låter beskrivningen av nuläget och den närmaste framtiden på arbetsmarkanden från många håll. Om detta stämmer innebär det att arbetskraften idag och framöver kommer att sällas inför nya krav.

Rörlighet och tillgänglighet

För regional tillväxt och för alla landsdelars möjlighet till utveckling måste arbetsökande matchas med lediga jobb. En rörligare arbetsmarknad är ett sätt att stävja den regionala obalansen i tillgången på kvalificerad arbetskraft.⁸⁶ Det har också visat sig att bristen på och behovet av sysselsättning gör arbetskraften benägen till större rörlighet på arbetsmarknaden. Studier visar att när arbetslösheten ökar i en region väljer ofta delar av arbetskraften att antingen flytta eller pendla till andra orter och regioner. Vilket av dessa val gruppen gör har stor betydelse för den regionala befolkningsutvecklingen i framtiden.⁸⁷

De flesta som får arbete på annan ort väljer dock att bo kvar i sin hemstad och pendla så länge det är möjligt.⁸⁸ Ökad tillgänglighet till andra arbetsmarknader, genom förbättrade kommunikationer och kortare restider, leder sannolikt till att människor i än högre grad väljer att pendla istället för att flytta.⁸⁹ Många undersökningar visar att pendlingen över kommungränser har ökat de senaste 20 åren. Allt färre anger däremot att man gärna flyttar/flyttat av arbetsmarknadsskäl. Mellan 1960-talet och idag har andelen som flyttat för arbetets skull minskat från 30 procent till knappt 10 procent.⁹⁰

Boende är idag inte längre lika starkt kopplat till arbete som förr i tiden. Bostaden förbinds istället med den fria tiden, vid sidan av arbetet, då livet skall förgyllas. Många väljer numera inte bostad utifrån närheten till arbetet utan låter istället ett vackert landskap och en god livsmiljö vara de främsta argumenten vid flytt. Med en sådan prioritering kan det ofta bli nödvändigt att pendla till arbetet. Detta betraktas dock som en uppoffring man är beredd att göra för att kunna kombinera det boende och det arbete som önskas.⁹¹

Senare års utveckling påvisar således vikten av bra kommunikationer och av goda väg- och järnvägsförbindelser för att arbetsökande och arbetsmarknadens behov skall kunna matchas.⁹² Erfarenheter från Svealandsbanan och Kustpilen i Blekinge och Skåne samt från SIKAs studier visar att en satsning på regional tågtrafik^{xii} ger ett ökat resande och då särskilt fler arbetsresor.⁹³

Ny infrastruktur skapar i sig inte regional utveckling men kan påverka de förutsättningar som skapar tillväxt och utveckling.⁹⁴ En god och lättillgänglig infrastruktur ger ökad tillgång till arbetsplatser för boende i en region samtidigt som arbetsgivarna får en större rekryteringsbas. Även åtgärder som möjliggör distansarbete någon eller några dagar i veckan kan vara ett sätt att förbättra matchningsmöjligheterna på arbetsmarknaden.⁹⁵ Med kunskapen om hur många väljer bostadsort i första hand framgår att satsningar på goda boendemiljöer i större utsträckning lockar inflyttare till ett område hellre än tillgången på arbete.

^{xii} Dessa regionala tågresor ersätter vanligtvis de långsammare bussresorna och ger därmed pendlarna både kortare restider och ökad komfort.

Utbildning

När man talar om utbildning i samband med arbetskraftsförsörjning finns det främst två aspekter att beakta. För det första, och mest övergripande, handlar det om den diskussion som idag förs i Sverige om vikten av en allmänt högre utbildningsnivå. En högre utbildningsnivå i landet förväntas främja tillväxten och förhoppningsvis agera motor i utvecklingen mot framtiden. För det andra måste diskussionen, som ovan, föras om matchning och svårigheten att matcha arbetsmarknadens behov med arbetskraftens utbildning.

Om Sverige skall kunna utvecklas som välståndsland och bli ett kunskapssamhälle för alla behöver befolkningens utbildnings- och kompetensnivå höjas. [...] Det är en viktig uppgift för den ekonomiska politiken och näringspolitiken i Sverige att skapa goda förutsättningar för ett effektivt näringsliv som bygger på kunskap, kvalitet och kompetens.⁹⁶

Så uttryckte sig år 1996 en statlig kommitté om landets framtida utbildningspolitik. Denna syn på utbildning har haft stort genomslag i Sverige sedan dess. Högre kunskap eftersträvas hos arbetskraften och utbildning betonats som mycket viktigt.

Utbildningskravet och utbildningsnivån har också ökat. Detta går att se i statistiken där främst andelen studerande vid högskolor och universitet ökat under den senaste tioårsperioden. Antalet nybörjare på landets högskolor ökade under 1990-talet med cirka 40 procent. Idag går dessutom så gott som alla grundskoleelever vidare till gymnasieskolan samtidigt som vuxenutbildningen ökar. De flesta människor ägnar nu för tiden mycket längre tid av sitt liv till formell utbildning. Paradoxalt nog visar flera undersökningar att utbildning spelar mindre och mindre roll i rekryteringsprocessen. Den så kallade sociala kompetensen och de informella kontakter individen har spelar idag allt större roll för att få en anställning. Studier visar att ansökningshandlingar idag i mycket större utsträckning än förr handlar om personliga egenskaper. Dessutom är företags urvalsmetoder vid anställning oftare inriktade mot relationer och personkemi vilket ”kontrolleras” genom intervjuer och i vissa fall tester.⁹⁷

Under de allra senaste åren har dock antalet sökande till landets högskolor minskat. Troliga förklaringar till minskningen kan vara att situationen på arbetsmarknaden förändrats under senare år samt att arbetsmarknaden delvis fyllt behovet av utbildad personal.⁹⁸ För gymnasieskolan har elevantalet varit relativt konstant under 1990-talet även om det naturligtvis varierat med årskullarnas storlek. Den sammanlagda längden som ungdomar spenderar i gymnasieutbildning har dock ökat i och med att samtliga av gymnasiets program numera är treåriga. Intresset för olika program varierar dock över tiden. I dagsläget kan man se ett avtagande intresse för fordons-, industri-, el-, omvårdnads-, barn och fritids- samt handels och administrationsprogrammen.

Det är inte alltid som de mest populära utbildningarna sammanfaller med arbetsmarknadens behov. Exempelvis finns idag, och även i framtiden enligt SCB, ett stort överskott på personer med humanistisk och konstnärlig utbildning.⁹⁹ Trots detta fortsätter många att utbilda sig just inom dessa ämnen. Detta kan skapa en framtida grupp arbetslösa inom detta område eller åtminstone tvinga utbildade inom humaniora och konst att arbeta inom helt andra fält. Men möjligheten finns ju också att just detta överskott på arbetskraft inom området kan leda till innovationer och entreprenörskap som i sin tur kan generera utveckling och

nya företag. Har de utbildningssatsningar som gjorts under 1990-talet varit anpassade till arbetsmarknadens framtida behov? Kommer de utbildade att komma tillbaka in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning? Om inte kan det innebära att rekryteringsproblem uppstår när de äldre på arbetsmarknaden går i pension.¹⁰⁰

Ungdomars syn på arbete och arbetsmarknad

I diskussionen om arbetskraftsförsörjning och utbildning är det viktigt att fokusera särskilt på ungdomar. Det är ju dem den framtida arbetskraftsförsörjningen förlitar sig på. Hur ser de på arbete, utbildning och framtid?

Arbetslivsinstitutet har gjort en studie av ungdomars och anställdas syn på arbete inom tillverkningsindustrin och vad de betraktar som det ideala arbetet. Av den undersökningen, som baseras på intervjuer i Avesta och Rättviks kommuner, framkommer att många ungdomar har en positiv syn på arbete inom tillverkningsindustrin. Dock framhåller de att förbättringar i arbetsmiljön (inklusive fysiska, sociala och organisatoriska aspekter) ytterligare skulle öka deras intresse. Satsningar inom detta område kan alltså vara ett sätt att öka ungdomars intresse för arbete inom industrin.¹⁰¹

När det gäller vilka områden som unga idag är intresserade av att arbeta inom finns några generella drag enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsundersökning. I tabellerna nedan återges svaren från en av frågorna ur Ungdomsstyrelsens enkät. Skalan går från ”nej, absolut inte” till ”ja, absolut”. Därmed kan svaren 1-3 betraktas som positiva, svaren i kolumn 4 som neutralt medan svaren 5-7 är negativa.

Tabell 9. Mäns (16-29 år) värdering av ett framtida arbete inom vissa sektorer. Anges som andel (%) av totalt antal svarande

	Nej, absolut inte	2	3	4	5	6	Ja, absolut
Vård & omsorg	41	20	14	8	7	3	8
Undervisning	20	12	12	14	17	11	13
Industri/tillverkning	17	9	13	15	15	11	19
Byggverksamhet	18	12	16	16	13	9	16
Handel	11	9	14	20	20	14	14
Transport	17	14	15	15	16	10	13
Service	9	8	11	19	19	18	15
Offentlig förvaltning	18	15	16	24	13	6	7

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2003

Tabell 10. Kvinnors (16-29 år) värdering av ett framtida arbete inom vissa sektorer. Anges som andel (%) av totalt antal svarande

	Nej, absolut inte	2	3	4	5	6	Ja, absolut
Vård & omsorg	25	14	8	9	10	9	25
Undervisning	16	11	12	14	16	11	20
Industri/tillverkning	36	20	14	12	7	5	6
Byggverksamhet	48	20	12	10	5	3	3
Handel	13	9	10	18	19	14	16
Transport	38	22	13	12	7	4	4
Service	9	6	8	16	18	22	22
Offentlig förvaltning	17	12	12	23	16	11	9

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2003

Den populäraste yrkessektorn bland både män och kvinnor är service, näst mest populär är handelssektorn. Därefter delar sig preferenserna och männen föredrar industri/tillverkning medan fler kvinnor är mer positiva till ett arbete inom undervisning (vilket förövrigt också relativt många män är). De minst populära yrkessektorerna bland männen är vård och omsorg och undervisning. Kvinnorna är generellt sett mer negativa till fler yrken än män (vilket även kan bero på urvalet av yrkeskategorier i enkäten). Byggverksamhet, transport och industri/tillverkning är de yrkessektorer som är minst populära. Både män och kvinnor väljer således fortfarande yrken/drömyrken efter könsbundna mönster och traditioner. Ett annat tydligt mönster som går att utläsa i enkätsvaren är att valet av yrke blir mindre viktigt i och med en ökad ålder och ökat behov av en trygg ekonomisk och social situation.

En sammanräkning av de tre positiva svarsalternativen ger således ett mått på olika dessas yrkens popularitet hos ungdomar.

Tabell 11. Andel (%) män och kvinnor som är positiva till arbete inom de olika sektorerna

	Vård & omsorg	Undervisning	Industri /tillverkning	Byggverk-samhet	Handel	Transport	Service	Offentlig förvaltning
Män	18	41	45	38	48	39	52	26
Kvinnor	44	47	18	11	49	15	62	36

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2003

Generellt sett tillbringar ungdomar idag längre tid i utbildning än vad tidigare generationer gjort. Utvecklingen på arbetsmarkanden mot ökad specialisering anges som en anledning till vad många ungdomar upplever som ett krav på att höja sin utbildningsnivå. Men som tidigare

kommenterats finns också en politisk strävan mot högre utbildningsnivå och livslångt lärande som påverkar mångas val.¹⁰²

I ungdomsstyrelsens studie av ungdomars attityder och värderingar har inställningen till arbete och vad som kännetecknar ett gott arbete undersökts. Bland ungdomar mellan 16-29 år säger cirka 85 procent att de anser en fast anställning vara ett viktigt eller mycket viktigt mål att ha uppnått vid 35 års ålder. Andelen ökar något med ålder så att gruppen 25-29 år anser detta vara viktigare än grupperna 20-24 och 16-19. Arbete blir också viktigare ju mer ansvar man får och svarande med barn har i stor utsträckning uppgett arbete som mycket viktigt. Ett fast arbete uppges också som viktigare bland dem födda utomlands eller bland dem med kortare utbildning. Alla i gruppen vill ha ett arbete och endast tillgången till bostad anses som viktigare att ha ernått vid 35 års ålder.¹⁰³

Oavsett ålder, kön, social tillhörighet, utbildning och erfarenhet värdesätter ungdomarna i undersökningsgruppen liknande egenskaper i ett arbete. Viktigast är att ha trevliga arbetskamrater, att ha en bra chef/ledning, ett fast arbete och att få arbeta med intressanta och omväxlande uppgifter. I vissa fall varierar svaren dock beroende på ålder och de äldre tenderar att eftersträva ekonomisk och social trygghet i större utsträckning. De yngre åldersgrupperna oroar sig generellt sett mindre för att bli arbetslösa. Oron för arbetslöshet är större bland dem med tillfälliga anställningar. Undersökningen visar också att kvinnor är oroligare för arbetslöshet än män och att de som bor i större kommuner oroar sig mer för att drabbas av arbetslöshet än de i mindre kommuner. En skillnad går också att se vad gäller utbildningsnivå och önskemål om arbetets "egenskaper". De med högre utbildning framhåller oftare vikten av personlig utveckling på arbetet och goda möjligheter till vidareutbildning. De med lägre utbildning framhåller bra löneutveckling, fast anställning, god arbetsmiljö och bra chef/ledning som viktiga egenskaper.

En av författarna i ungdomsstyrelsens skrift poängterar vikten av att inte enbart betrakta de värderingar som ungdomarna ger uttryck för som en värdeförskjutning mellan äldre generationer och dagens ungdomar. De attityder som de ger uttryck för berättar också mycket om det rådande läget på arbetsmarkanden. Ungdomarnas attityder till arbete säger egentligen mer om de arbetsförhållanden som råder än om den ungdomsgeneration som ger uttryck för attityderna.

Det kan mycket väl vara så att vissa attityder avspeglar bestående ojämlikheter och tillstånd i arbetslivet, till exempel förhållanden mellan könen och sociala klasser, medan andra attityder avspeglar hur villkoren för olika grupper i arbetslivet kan skifta karaktär över tid, till exempel villkoren för de arbetslösa och möjligheten att kombinera arbete och familj.¹⁰⁴

Arbetskraftsförsörjning i Hedemora

Människan som resurs

Det är viktigt att utnyttja alla de resurser som finns på arbetsmarknaden. Särskilt viktigt är det för en kommun med minskande befolkning att tillvara ta befintlig kompetens. Vad gäller människan som resurs på arbetsmarknaden är det viktigt med ett långsiktigt perspektiv för att säkra en mångfaldig och kompetent arbetskraft även för framtiden.

Befolkningsantalet och den så kallade försörjningskvoten, det vill säga den grupp förvärvsarbete som skall försörja de icke-arbetande, i Hedemoras kommun kommer sannolikt att minska i framtiden.(se vidare i avsnittet om den demografiska utmaningen)

De nya svenskarna på Hedemoras arbetsmarknad

I nedanstående tabell redovisas hur stor del av de boende i Hedemora som är födda utanför Sveriges gränser. De största andelarna ur denna grupp kommer från något av de övriga Nordiska länderna.

Tabell 12. Andel av det totala antalet boende i Hedemora kommun efter födelseland i procent (%), år 2002

	Totalt antal boende i Hedemora kommun	Andel av dessa som är födda i andra delar av Norden	Andel av dessa som är födda i övriga delar av världen
Män	7749	4,08	2,68
Kvinnor	7835	5,02	2,73
Båda könen	15584	4,55	2,71

Källa: SCB

I tabell 13 redovisas hur stor andel ur denna grupp som förvärvsarbetar. Tabellen visar således hur väl gruppen hedemorabor födda utomlands är representerade på arbetsmarknaden. Vid en jämförelse med tabell 12 framgår då att viss skillnad i deltagande på arbetsmarknaden finns beroende på födelseland.

Tabell 13. Andel av det totala antalet förvärvsarbetande i Hedemora kommun som är födda utanför Sverige i procent, år 2001

	Totalt antal förvärvsarbetande i Hedemora kommun	Andel av dessa som är födda i andra delar av Norden	Andel av dessa som är födda i övriga delar av världen
Män	3 611	4,40	2,08
Kvinnor	3 128	4,95	2,58
Båda könen	6 739	4,66	2,30

Källa: SCB/AMS

De skillnader som utvisas i tabellerna påvisar att invandrare från utom nordiska länder är den grupp ur vilken minst andel finns representerade på arbetsmarknaden. De utgör en mindre andel på arbetsmarknaden än vad de gör i befolkningen som helhet. För de som är födda i något av de övriga nordiska länderna råder det omvända förhållandet. De utgör en större grupp på arbetsmarknaden än vad de gör i befolkningen som helhet. Bland de utlandsfödda kvinnorna är deltagandet på arbetsmarknaden högre än bland de utlandsfödda männen.

I tabellerna 12 och 13 är det viktigt att komma ihåg att statistiken endast berättar om andelen ”utlandsfödda”. Men även den som är född och uppvuxen i Sverige av föräldrar från ett annat land kan ha skilda förutsättningar på arbetsmarknaden än andra.

I tabell 14 redovisas andelen sysselsatta män och kvinnor i arbetsför ålder grupperade efter hur länge de befunnit sig i landet. År 2000 hade 74,98 procent av samtliga män mellan 20-64 år i Hedemora kommun i sysselsättning medan samma uppgifter för kvinnorna var 71,86 procent.¹⁰⁵

Tabell 14. Andel sysselsatta män och kvinnor 20-64 år efter utrikes och inrikes födda i procent (%) år 2000

	Hedemora		Referensgruppen		Länet		Riket	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Utrikes födda 0-4 år i Sverige	60,00	43,48	58,24*	29,17**	41,07	23,76	37,58	24,74
Utrikes födda >5 år i Sverige	65,10	55,64	69,26	57,08	65,84	57,34	61,50	56,83
Inrikes födda med utrikes födda föräldrar	86,05	66,67	84,85	74,09	79,97	71,88	75,46	70,93
Inrikes födda med minst en inrikes född förälder	78,81	73,91	81,06	73,41	79,19	74,08	80,91	76,28

* Norberg och Hofors ej medräknade

Källa: Integrationsverket

** Norberg, Smedjebacken och Säter ej medräknade

I tabellen framgår att de som är födda utanför Sverige i mindre utsträckning än andra finns representerade på arbetsmarknaden. Ju kortare tid i landet desto mindre andel av gruppen har sysselsättning. Generellt sett visar statistiken att människor i Sverige finns på arbetsmarknaden i olika stor utsträckning beroende på om de är födda i eller utanför landet samt beroende på hur länge de varit i landet.

Jämfört med genomsnittsvärdena för såväl referensgruppen, länet och riket hade Hedemora år 2000 en hög representation av invandrargrupper på arbetsmarknaden. Särskilt utmärker sig

Hedemora när det gäller arbetsmarknadsdeltagande för gruppen som är född utanför Sveriges gränser och som varit i landet i 0-4 år.

Kön och genus

I Hedemora, precis som i så många andra kommuner, råder en könsmässig obalans på arbetsmarknaden. Som redovisas i tabellen nedan är det i stor utsträckning kvinnor som deltidsarbetar och tar ut den största delen av all föräldraledigheten. Denna lägre delaktighet på arbetsmarknaden främjar varken dem själva eller arbetskraftsförsörjningen.

Det finns också i samtliga jämförelsegrupper stora skillnader i andelen kvinnor och män som har en låg lön. I Hedemora råder liknade situation vad gäller låga löner som i länet som helhet. Den låga lönen hänger troligtvis samman med ovan beskrivna situation där kvinnor arbetar mindre utslaget över hela livet men också mer deltid. Dessutom utgör ju kvinnorna i högre utsträckning än män arbetskraften i den, inte alltid så välbetalda, offentliga sektorn.

Vad gäller utbildning är det precis som i riket som helhet och som i Dalarnas län betydligt fler kvinnor än män som skaffat sig en eftergymnasial utbildning. Dock blir det tydligt i tabellen att det är både färre män och kvinnor i Hedemora som väljer att studera vidare än i länet och riket. Referensgruppen uppvisar dock än lägre andel i eftergymnasialutbildning än Hedemora.

Som tidigare påpekats utmärker sig Hedemora kommun när det gäller kvinnligt företagande. Så även här där andelen kvinnor vars företag har fler än tio anställda.

Tabell 15. Jämställdhetsjämförelse män och kvinnor år 2001-2002

	Hedemora		Referensgrupp		Dalarnas län		Riket	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Andel med eftergymnasial utbildning i åldersgruppen 25-64 år *	17,0	24,7	15,4	23,0	21,5	27,9	29,9	34,5
Andel av sysselsatta 20-64 år som arbetar heltid (minst 35h/v) **	90,1	59,0	91,5	60,3	89,1	59,1	90,3	65,6
Andel av sysselsatta 20-64 år som arbetar deltid **	9,9	41,0	8,5	39,7	10,9	40,9	9,7	34,4
Andel med låga inkomster (50 % av medianinkomsten) **	10,1	17,3	8,6	16,0	10,2	17,1	13,1	18,5
Andel uttagna dagar av Föräldrapenning *	16,0	84,0	16,4	83,6	16,0	84,0	16,0	84,0
Andel dagar med tillfällig föräldrapenning*	35,0	63,0	39,2	60,8	38,0	62,0	36,0	64,0
Företagare med >10 anställda **	63,6	36,4	73,4	26,7	71,6	28,4	70,9	29,1

Källa: SCB

*: data från år 2002

** : data från år 2001

Att ha en jämställd arbetsmarknad där allas kompetens tas till vara där den passar bäst kommer att bli nödvändigt i framtiden. Det är exempelvis inte hållbart att ha en stor grupp arbetslösa inom ett område och behov av arbetskraft inom ett annat utan att arbetskraften kan tänka sig att byta eller slå in på en annan bana på grund av gamla könsroller och sociala normer. Ett positivt exempel på hur man kan komma till rätta med rekryteringsproblematiken kommer från Härjedalen. Där har räddningstjänsten och socialtjänsten inlett samarbetet ”Brandmän i vården”. En kombinationstjänst har utformats som innebär att samma person innehar ett deltidsarbete som brandman och deltidsarbete inom vården som tillsammans utgör en heltidstjänst. Således rekryteras män till vården och kvinnor till räddningstjänsten samtidigt som två viktiga välfärdstjänster utförs.¹⁰⁶

Arbetet med att göra arbetsmarknaden mer jämställd handlar också om att ge lika goda förutsättningar för både män och kvinnor när det gäller det obetalda hemarbetet och förhållandena på arbetsplatsen och vad gäller arbetsmiljön. Dessa faktorer kan i förlängningen även ha inverkan på sjukskrivningstalen och ohälsan.

Sjukskrivningar och ohälsotal

Det råder stora regionala skillnader i landet när det gäller långtidssjukskrivningar och förtidspensioner. Samtliga dalakommuner ligger över riksgenomsnittet när det gäller ohälsotalen. Hedemora kommun har i sin tur ohälsotal för både kvinnor och män som ligger högre än genomsnittet för såväl länet som referensgruppen.

Tabell 16. Ohälsotal för år 2002 (antal ersatta dagar med sjukpenning och förtidspension per invånare 16-64 år).

	Hedemora	Referensgruppen	Dalarnas län	Riket
Kvinnor	64,8	64,7	57,5	51,0
Män	49,4	42,9	39,6	34,3
Totalt	56,8	53,3	48,3	42,5

Källa: Riksförsäkringsverket

Ohälsotalen bland män är anmärkningsvärt höga i Hedemora. Det är svårt att finna någon enkel förklaring till detta. Sysselsättningsstrukturen i Hedemora skiljer sig inte nämnvärt från de omgivande kommunerna (referensgruppen), och inte heller från övriga Dalarna. Ohälsotalet bland män i Hedemora är dessutom inte relaterat till en äldre befolkning, kommunen uppvisar det högsta ohälsotalet av alla Dalarnas kommuner i samtliga åldersgrupper mellan 20 och 59 år (Tabell 15.).

Bland kvinnor i Hedemora är ohälsotalen högre än Dalarna och referensgruppen i alla ålders-kategorier utom 16-19 år och 60-64 år. Skillnaderna gentemot referensgruppen och länet som helhet är dock inte lika stora som bland männen. Kvinnorna i Hedemora är heller inte ”sjukast” i länet, som männen.

Tabell 17. Ohälsotal, könsindelad och åldersgrupperat, 2002.

		16-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-64
Hedemora	kvinnor	1,5	22,2	40,7	66,2	104,6	155,8
Referensgrupp		3,2	20,4	38,5	63,2	83,3	164,2
Dalarnas län		4,2	18,3	38,1	54,7	89,7	147,9
Hedemora	män	4,3	17,7	30,1	51,5	81,3	125,4
Referensgrupp		3,9	10,7	23,5	39,6	64,7	118,9
Dalarnas län		4,3	12	21,5	36,7	63	115,1

Källa: Riksförsäkringsverket

En möjlig förklaring till det höga ohälsotalet är att Hedemora tidigare haft en stor andel institutionsboende psykiskt funktionshindrade som efter reformen i början av 1990-talet blivit förtidspensionerade. Ser vi till sjuktalet (ohälsotalet exkluderat förtidspensioneringar) är detta i Hedemora inte iögonenfallande på samma sätt som ohälsotalet. Visserligen är sjuktalet högre än referensgruppen och Dalarna, men inte högst i länet.

Tabell 18. Sjuktal (Ohälsotal exkluderat förtidspensioneringar) perioden 2002-01 – 2003-10, könsindelad.

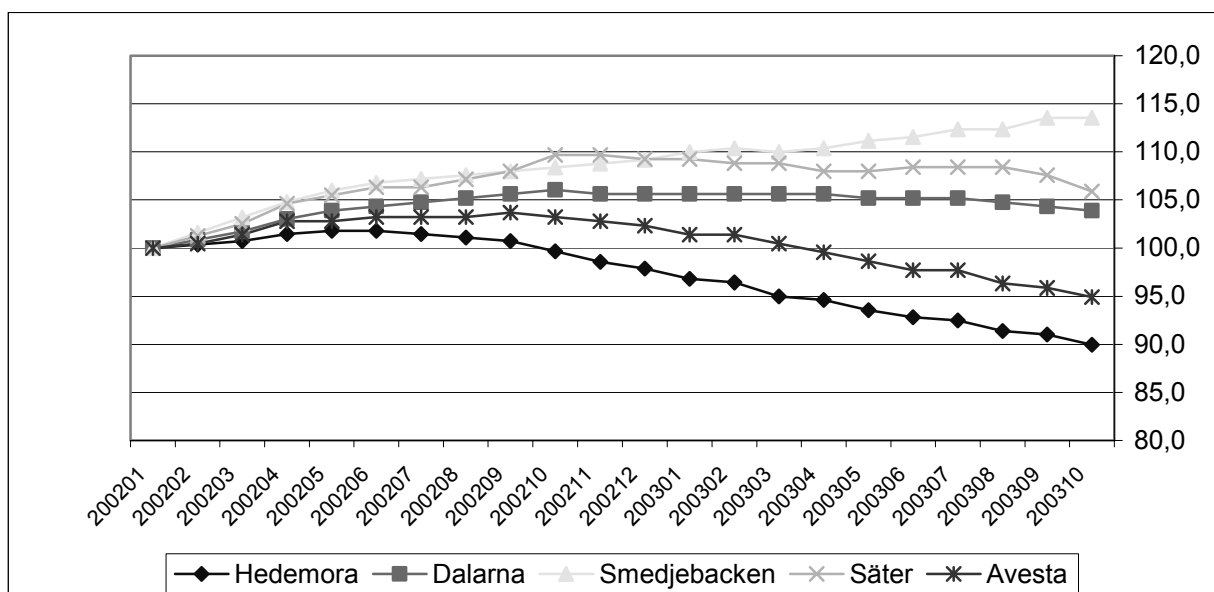
	Referensgrupp*	Hedemora	Dalarna
Kvinnor	31,3	34,2	31,1
Män	19,1	20,8	17,8
Totalt	24,8	27,1	24,1

Källa: Försäkringskassan Dalarna

* Endast Avesta, Säter och Smedjebacken

Även om sjuktalet i Hedemora är högre än i länet är det minskande. Sedan maj 2002 har sjuktalet i Hedemora minskat för varje månad (diagram 12). Sjuktalet i Hedemora har också börjat minska tidigare än sjuktalet i övriga kommuner i referensgruppen och Dalarna som helhet. Bland alla kommuner i Dalarna är det bara Hedemora, Avesta, Gagnef och Älvdalen som har ett lägre sjuktal i oktober 2003 än januari 2002.

Diagram 13. Sjuktalets utveckling i Hedemora, Smedjebacken, Säter, Avesta och Dalarna 2002-01 – 2003-10, indexmånad 2002-01.

Källa: Försäkringskassan Dalarna

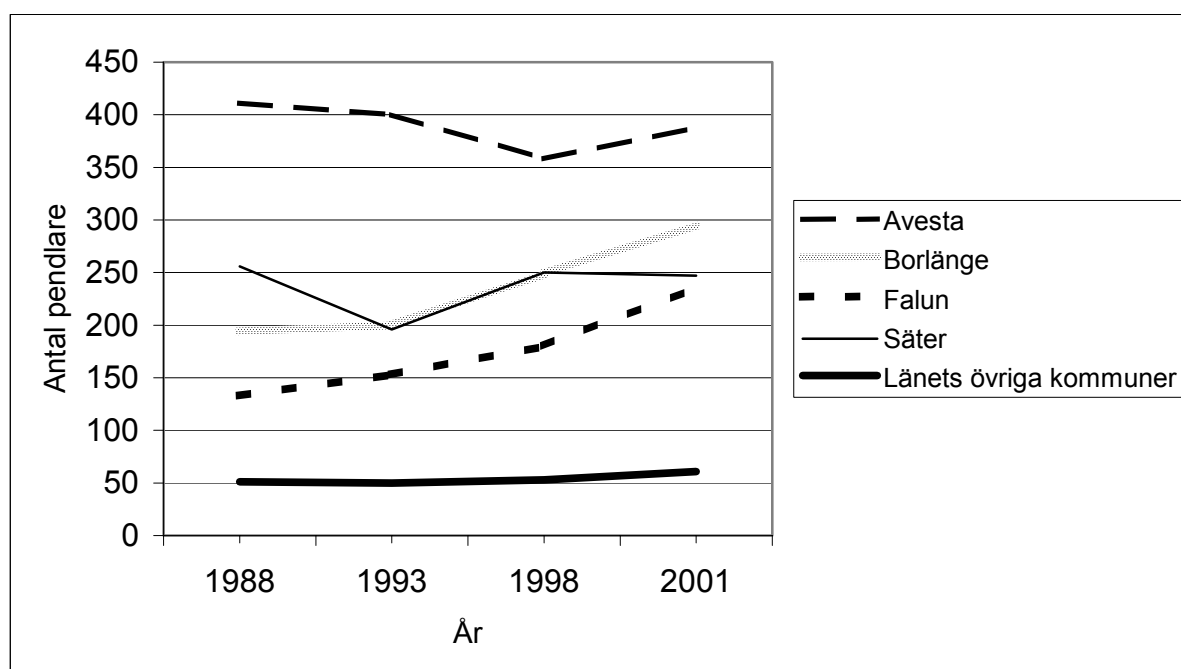
Matchningens förutsättningar

Rörlighet och infrastruktur

En pendlare är, enligt definitionen som här används, en förvärvsarbetande person för vilken bostadsadressen och hans/hennes huvudsakliga arbetsplatsadress finns i olika kommuner. Det rör sig oftast om daglig pendling, om kommunerna är ”grannar”. Ju längre avståndet är, desto starkare blir dock inslaget av halv- eller helveckopendling eller pendling med ännu längre frekvenser. Hur många som pendlar över olika tidsperioder går dessvärre att utläsa ur befintlig statistik.

Utvecklingen visar på en ökad pendling såväl in till Hedemora kommun som därifrån, till andra kommuner och landsdelar. Trots att befolkningmängden i både Hedemora och de omkringliggande kommunerna har minskat under den redovisade perioden har alltså antalet pendlare ökat. Nedan kan utläsas hur många som enligt statistiken pendlade i båda riktningarna och hur detta har förändrat mellan mitten på 1980-talet till idag. Den största delen av pendlarna arbetar i Avesta, Borlänge, Säter eller Falu kommun (diagram 14). Så har det varit under den senaste 15-20 års perioden. Ända från mitten av 1980-talet fram till idag har det alltid varit fler personer som pendlat ut ur Hedemora kommun än som har pendlat in. Nettopendlingen har så att säga varit negativ.

Diagram 14. Utpendling från Hedemora till andra Dalakommuner 1988-2001

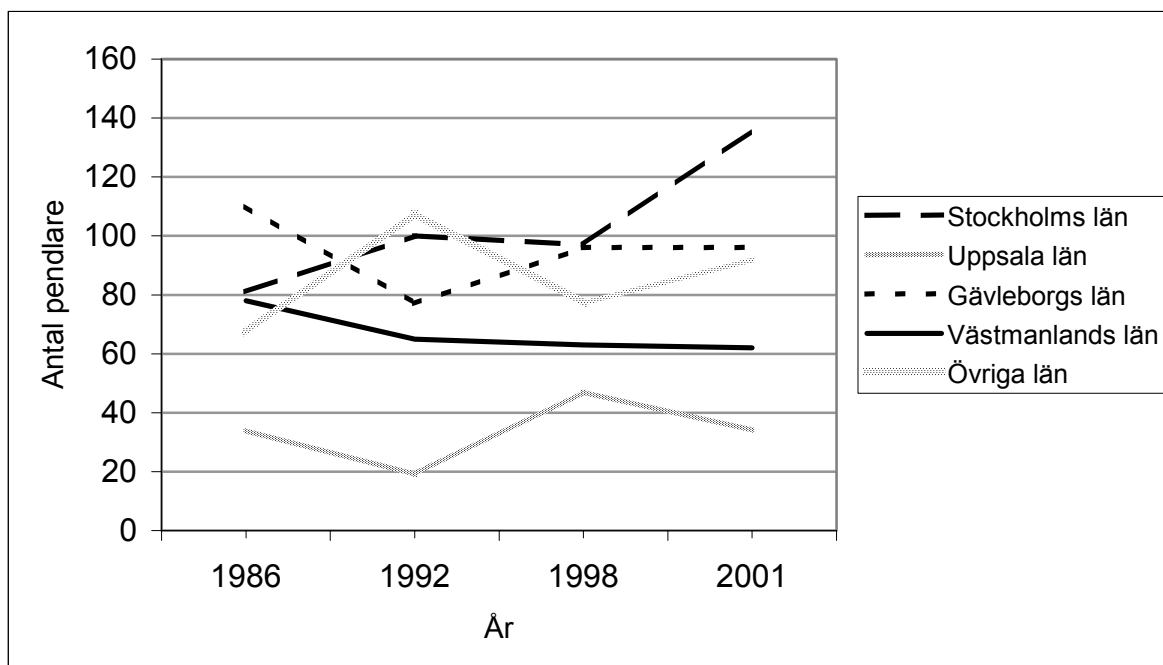
Källa: SCB

Detta måste ses som att rörligheten bland arbetskraften har ökat. Vad detta beror på är svårare att utläsa. Den nedgång som i flera fall syns i pendlingsstatistiken under åren i början på

1990-talet bör nog tillskrivas det ekonomiska läge som då rådde. Konjunkturedgång och en ökad arbetslöshet ger naturligtvis också avtryck i arbetspendlingen. Inget jobb – inget att pendla till. Hur återhämtningen sett ut efter den ekonomiska nedgången varierar från område till område och från bransch till bransch.

Utpendlingen till andra län har varit växlande genom åren (diagram 15). Den tydligaste trenden är att andelen som pendlar till Stockholms län har ökat markant under det senaste året. Troligen rör det sig här inte om dagpendlare. Pendlingen till Västmanlands län går främst till Fagersta och Norberg men även till Västerås. Pendlingen till Gävleborgs län går precis som i fallet med inpendlingen till Gävle, Hofors och Sandviken. Allra störst av dessa är pendlingen till Hofors. Pendlingen till Uppsala län går huvudsakligen till staden Uppsala.

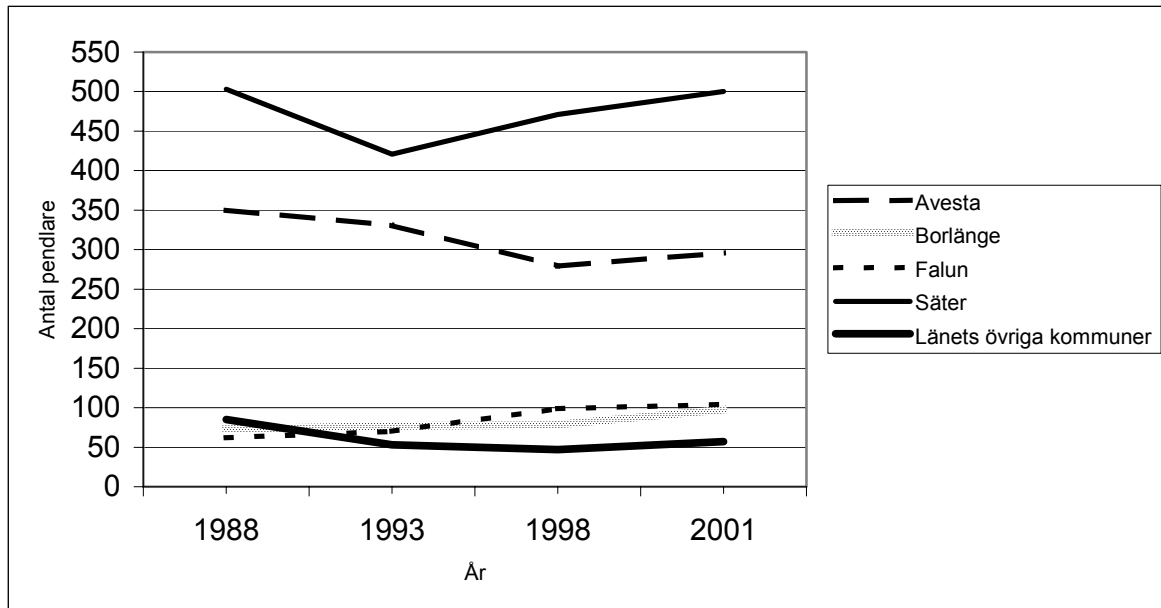
Diagram 15. Utpendling från Hedemora till andra län än Dalarna 1986-2001

Källa: SCB

Inpendlingen till Hedemora kommer främst från Säter och Avesta (diagram 16). Pendlingen från Säter är idag lika stor som den var 1988. Pendlingen till Hedemora från Borlänge och Falun har ökat något sedan 1988 medan den från Avesta har minskat under samma tidsperiod.

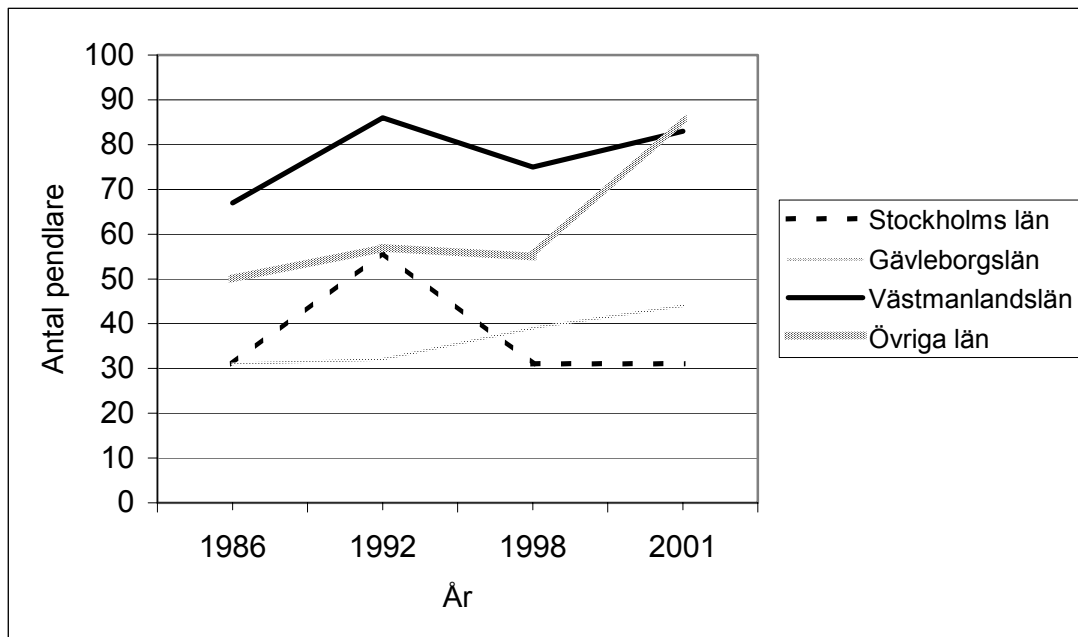
Diagram 16. Inpendling till Hedemora från andra Dalakommuner 1998-2001

Källa: SCB

Inpendlingen till Hedemora från Västmanlands län kommer huvudsakligen från Norberg (diagram 17). En större del pendlare kommer också från Fagersta och Sala i samma län. Från Gävleborgs län kommer den största delen av pendlarna från Gävle, Hofors och Sandviken. En betydande del pendlare kommer också från Uppsala län. Dessvärre är inte statistiken för dessa data utformade så att de kunde räknas in i ovanstående diagram. Dock går det i materialet att se en ökning i inpendlingen från Uppsala län till Hedemora, från slutet av 1980-talet fram till idag. De senaste fyra åren har antalet i denna grupp varit cirka 40 personer.

Diagram 17. Inpendling till Hedemora från andra län än Dalarna 1986-2001

Källa: SCB

Ökningen i både in- och utpendling, mellan Hedemora och andra län, går även den att tillskriva den förbättrade ekonomiska situationen i landet från mitten av 1990-talet och framåt. En annan möjlig orsak till uppgångarna i pendlingen kan också vara att Hedemora har blivit en möjlig bostadsort för den som arbetar i storstadsregioner som Stockholm och Uppsala. En bostad utanför arbetsorten kan vara ett alternativ för den som söker sig bort från en överhettad bostadsmarknad till lugnare omgivningar.

In- och utpendling branschvis

I tabellerna nedan kan utläsas hur många som år 2001 pendlade ut ur Hedemora dagligen eller veckovis för att arbeta. År 2001 var 6391 Hedemorabor förvärvsarbetande. Av dessa pendlar 1639 stycken dagligen eller veckovis från kommunen för att arbeta. Således förvärvsarbetar drygt 24 procent av befolkningen utanför den egna kommungränsen (tabell 19).¹⁰⁷

Tabell 19. Andel inpendlande och utpendlande, branschvis, 2001 (procent)

	Andel inpendlande i respektive bransch (%)	Andel utpendlande i respektive bransch (%)
Jord, skog & fiske	16,3	15,0
Tillverkning & utvinning	19,0	20,2
Energi, vatten & avfallshantering	27,1	25,9
Byggverksamhet	31,6	35,1
Handel & kommunikation	21,9	33,1
Finans & företagstjänster	25,3	32,5
Utbildning & forskning	22,0	22,4
Vård & omsorg	17,8	17,8
Personliga & kulturella tjänster	17,8	22,1
Offentlig förvaltning	42,3	52,6
Ej specificerad	2,4	4
Samtliga näringsgrenar	20,3	24,3

Källa: SCB

Av tabellen ovan framgår att gruppen anställda inom offentlig förvaltning pendlar ut ur Hedemora kommun i stor utsträckning. En annan typisk tjänstemannabransch är finans och företagstjänster. Ur denna grupp pendlar också en stor grupp från Hedemora för att arbeta. Byggbranschen är traditionellt sett rörlig då arbetskraften förflyttar sig från det ena "bygget" till det andra vilket också syns i statistiken. 35 procent av de hedemorabor som är anställda inom byggverksamheten pendlar till ett arbete utanför kommunens gräns. Minst andel pendlare finns inom vård och omsorg samt inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Vård och omsorg är traditionellt sett en "kvinnlig" bransch. Kvinnor är också generellt sett underrepresenterade bland pendlare vilket tros bero på deras större ansvar för det reproduktiva hushållsarbetet. Sämre tillgång till egen bil bland kvinnor gör också att rörligheten minskar.

Inom branschen jordbruk, skogsbruk och fiske i Hedemora är det jordbruket som är den överlägset största näringen. Den gruppen utgörs till stor del av egenföretagare. Den låga andelen pendlare inom denna grupp förklaras av att jordbrukaren ofta bor på sin gård och således är fysiskt bunden till sin utkomst.

Vad gäller inpendlingen är mönstret snarlikt det för utpendlingen. Offentlig förvaltning utgör även här den största gruppen inpendlare till Hedemora kommun. En annan stor grupp inpendlare kommer för att arbeta inom byggbranschen. Detta återkommer även i utpendlingsstatistiken. Även gruppen inpendlare anställda inom finans och företagstjänster är stor.

Som tidigare diskuterats i denna text är pendlingsmönster ofta tätt sammanknutna med köns-tillhörighet. Kortfattat och grovt förenklat kan sägas att kvinnor pendlar mer sällan och över kortare sträckor än män. När pendlingsstatistiken delas upp på kön och bransch visar sig emellertid skillnaderna mellan män och kvinnor i pendlingsstatistiken vara mindre än vid en första anblick (tabell 20).

De första två kolumnerna visar det traditionella könsmönstret. Endast i tre branscher, utbildning och forskning, vård och omsorg samt personliga tjänster, är andelen pendlare kvinnor fler än männen. Allra mest ojämnt är det inom branschen för byggverksamhet där hela 93 procent av pendlargruppen består av män. Även tillverkning och utvinning samt branschen för jordbruk, skogsbruk och fiske har en ojämn fördelning vad gäller pendling och kön.

I tabellens två högra kolumner visas hur stor del av de förvärvsarbetande männen respektive kvinnorna i Hedemora som pendlar ut ur kommunen för att nå sitt arbete. Här blir bilden annorlunda. Exempelvis är det en större andel av kvinnorna verksamma inom byggbranschen i Hedemora som pendlar till sitt yrke. Även inom areella näringar och tillverkning och utvinning är det ingen större skillnad mellan andelen kvinnor och män. De branscher där kvinnorna utgör flest pendlare totalt sett (vård och omsorg, personliga och kulturella tjänster) är dock branscher där männen, i relation till det totala antalet män i branschen, pendlar i större utsträckning än kvinnorna.

Tabell 20. Andel kvinnor och män av de sysselsatta som pendlar samt andelen kvinnor/män i utpendlargruppen, 2001 (procent)

	Andel män i utpendlargruppen	Andel kvinnor i utpendlargruppen	Andel pendlare män*	Andel pendlare kvinnor
Jord, skog & fiske	81,6	18,4	15,4	13,2
Tillverkning & utvinning	83,1	16,9	20,0	21,3
Energi, vatten & avfallshantering	66,7	33,3	21,3	45,5
Byggverksamhet	93,1	6,9	34,6	44,0
Handel & kommunikation	72,6	27,4	39,1	23,9
Finans & företags-tjänster	61,3	38,7	37,3	27,0
Utbildning och forskning	47,0	53,0	27,7	19,2
Vård, omsorg	23,2	76,8	29,0	16,0
Personliga & kulturella tjänster	44,2	55,8	30,4	18,1
Offentlig förvaltning	57,5	42,5	55,5	50,0
Ej specificerad	33,3	66,7	2,4	2,9
Samtliga närings-grenar	62,1	37,9	28,2	19,9

Källa: SCB

* Andel av den sysselsatta nattbefolkningen inom respektive bransch som pendlar

Den framtida arbetsmarknaden och arbetskraften

Statistik och prognoser från SCB över pensionsavgångar och förväntade nyrekryteringar i länet fram till år 2015 förutspår en framtida befolkningsminskning i Dalarna. Därutöver kommer en andel att flytta från Dalarna för studier eller annat, utan att återvända. Resultatet av detta blir att arbetskraften i Dalarna år 2015 inte kommer att kunna täcka de behov som då finns på arbetsmarkanden.¹⁰⁸

Enligt befolkningsprognoser för framtiden kommer de största demografiska förändringarna i Hedemora främst att uppstå efter år 2010. Då kommer gruppen äldre att öka betydligt vilket gör att ökade resurser för äldreomsorg kommer att krävas främst efter detta år. Kommer befolkningsgruppen i arbetsför ålder att vara så stor att den kan försörja denna grupp genom skattemedel och arbetsinsatser? Kommer de utbildade inom denna sektor vara så många att deras kunskap och kapacitet räcker till för det stora behovet?

Hedemoras näringslivsstruktur skiljer sig från både grannkommunernas, länets och rikets främst genom den stora verksamheten inom de areella näringarna. En annan huvudnäring i kommunen finns inom tillverkningsindustrin. Båda dessa branscher står ganska långt ner på listan över yrken och utbildningar som ungdomar väljer idag.

Genom den studie av ungdomars inställning till arbete, och då främst arbete inom tillverkningsindustrin, som arbetslivsinstitutet gjort framkom att kontakter med företag genom exempelvis PRAO, studiebesök och samt det bemötande de får under dylika möten har betydelse för deras syn på arbete.¹⁰⁹ Genom undersökningar av ungdomars attityder till arbete och utbildning står det klart att de allra flesta anser ett fast arbete, som de trivs med och där de respekteras, vara en viktig del av deras framtid. Det finns dock mycket som oroar dem när de funderar över sitt framtida utträde på arbetsmarknaden.

Sammanfattning arbetskraftsförsörjning

Hedemora har, precis som de flesta andra kommuner en ojämsställd arbetsmarknad där kvinnor tjänar mindre, jobbar mer deltid och tar ut den största andelen av föräldrapenningen. Arbetsmarknaden är också könssegregerad, vilket tidigare diskuterats. Dessa faktorer tyder på ett underutnyttjande av resurser. Positivt är att Hedemora har en större andel kvinnliga företagsledare än många kommuner i Sverige. Uttaget av föräldrapenning, mätt i andel dagar är förvisso fortfarande ojämnt i Hedemora, men andelen män som tar ut föräldrapenning är högt i Dalarna och så även i Hedemora.

Någorlunda jämställd är också situationen vad gäller ohälsan i Hedemora. Skillnaden mellan män och kvinnor i ohälsotalet (antal ersatta dagar med sjukpenning/förtidspension) är nämligen mindre i Hedemora än i Dalarna som helhet. Detta beror dock tyvärr på att männen i Hedemora har ett jämförelsevis högt ohälsotal, inte på att kvinnorna har ett lågt. I åldrarna mellan 20 och 59 har Hedemoras män det högsta ohälsotalet i länet. Sjuktalet i Hedemora är inte lika iögonenfallande som ohälsotalet. Det är något högre än referensgruppen och Dalarna som helhet. Positivt är att det sedan lite mer än ett år tillbaka minskar för varje månad och idag är Hedemora en av endast fyra kommuner som har ett sjuktal som är lägre än januari 2002.

Drygt 24 procent av Hedemoras förvärvsarbetande befolkning har sin arbetsplats utanför kommunen. Nettopendlingen är negativ, det vill säga det är fler som pendlar ut från Hedemora för att arbeta än som pendlar in. Störst andel pendlare återfinns inom offentlig förvaltning (53 procent) och byggverksamhet (35 procent). Männerna utgör 62 procent av pendlarna. Däremot är andelen pendlare kvinnor av det totala antalet anställda inom vissa branscher lika högt, eller högre än andelen manliga pendlare, exempelvis inom tillverkning och utvinning (20 respektive 21 procent). Troligen är det alltså den könssegregerade arbetsmarknaden som gör att andelen kvinnliga pendlare totalt sett är lägre.

Blicka framåt

- En ”öppen arbetsmarknad” tillgänglig för alla. Särskilda satsningar kan behövas för att göra de arbetslösas kunskaper gångbara på arbetsmarkanden.
- Jämställdhetsarbetet bör förtydligas och sättas i ett sammanhang. Värderingar och den faktiska situationen leder idag till ett dåligt resursutnyttjande, inte minst ur arbetsmarknadens hänseende. Män och kvinnor bör beredas möjligheter för delaktighet inom alla branscher.
- Ett fortsatt arbete med friskvård och bra förebyggande arbete för att ytterligare reducera sjukskrivningarna. Det arbete som genomförts inom kommunorganisationen bör kanske spridas vidare till privata företag.
- Utvidgade kontakter mellan företag och ungdomar och arbetslösa för att visa upp verksamheter och skapa en positiv bild av olika yrken. Särskilda metoder och forum för dessa möten kan utformas.
- Pendlingsmöjligheter påverkas inte bara av den fysiska infrastrukturen, även mjuk infrastruktur avgör människors benägenhet att pendla. Möjligheter att vissa dagar jobba på hemorten och kanske hyra en kontorslokal ger en ökad bekvämlighet för personer som annars tvingas pendla längre sträckor.

5. Slutdiskussion

Arbete och boende separerar

I Hedemora kommun är det centralorten och landsbygden som klarat sig bäst under de senaste tio årens befolkningsminskning. Det är de små orterna (Garpenberg, Långshyttan, Vikmanshyttan) som förlorat flest invånare. Detta liknar de trender som gäller nationellt sett. Centralorten i en kommun erbjuder ett fullvärdigt serviceutbud som tilltalar många. Landsbygden står istället för livsutrymme och lugn. Fler väljer idag också ett boende på landsbygden kombinerat med arbete i staden, vilket också är ett tydligt tecken på den ökande rörligheten.

Idag är människor inte längre lika bundna till sin arbetsplats som tidigare. Mer utvecklade kommunikationer har tillsammans med en mindre platsbunden arbetsmarknad gjort att boende och arbete inte behöver vara beläget i samma kommun. Sedan 1970-talet har LA-regionerna (lokala arbetsmarknadsregioner) minskat från 187 till 100 på grund av den ökade rörligheten. I Hedemoras fall är dess LA-regiontillhörighet något missvisande. Hedemora och Avesta tillhör Avesta LA-region eftersom Avesta är den enskilda kommun som flest Hedemorabor pendlar till. Men medan pendlingen till Avesta bara har ökat marginellt mellan åren 1986 – 2001 (+14 %) har andelen pendlare till Falun och Borlänge kommun näst intill fördubblats (+87 %).

Till viss del beror den ökade pendlingen på strukturomvandlingar i näringslivet som gör att människor måste söka arbete på annat håll. Samtidigt är det idag färre som anger nytt arbete som huvudsakliga anledningen till att flytta än under 1960-talet. Vi lägger idag allt större vikt vid ett attraktivt boende och är villiga att lägga ned extra restid för att få tillgång till detta boende.

Kommunerna kring Mälaren har efter utbyggnaden av Mälardals- och Svealandsbanan upplevt stora flyttningsöverskott. Samtidigt arbetar många av dessa personer fortfarande i Stockholm. Hedemora och Avesta kommuner ligger just utanför det som i en rapport definieras som Mälardalsregionen.¹¹⁰ Idag sträcker sig Stockholms LA-region också till gränsen av Dalarna då Heby kommun är en del i denna på grund av en stor utpendling till Uppsala kommun.

Region Dalarna arbetar med ett projekt som handlar om att få människor att bosätta sig i Dalarna. Arbetet går just nu ut på att via intervjuer med olika fokusgrupper få en bild av vad som är attraktivt med Dalarna. Hedemora kommun har goda utvecklingsmöjligheter vad gäller småskaligt naturnära boende och bör kunna utveckla detta ytterligare.

Framtidsvägar

- Pendlingsmöjligheter påverkas inte bara av den fysiska infrastrukturen, även mjuk infrastruktur avgör människors benägenhet att pendla. Möjligheter att vissa dagar jobba på hemorten och kanske hyra en kontorslokal ger en ökad bekvämlighet för personer som annars tvingas pendla längre sträckor.

- Stimulera attraktiva miljöer samt förutsättningar för ett fysiskt, socialt och mentalt välbefinnande för alla ålders- och intressegrupper. Detta skapar en ”känsla för orten” samt en god livsmiljö. Något som är ett starkt vapen i den framtida konkurrensen om inflyttare. Särskilt viktigt är detta arbete på de mindre orterna i kommunen (Långshyttan, Garpenberg och Vikmanshyttan) där befolkningen minskar mest.
- Att skapa en ”generellt” god livsmiljö som lockar till bosättning i kommunen. En god livsmiljö samt god tillgång till välfärdstjänster har också visat sig vara faktorer som leder till ökat barnafödande.

Arbetsmarknad och näringsliv förändras

Hedemoras arbetsmarknad går idag inte att likställa med de företag som finns i kommunen. Ungefär 25 procent av de sysselsatta har sitt arbetsställe i en annan kommun. Högutbildade pendlar i högre utsträckning än andra grupper. Sysselsatta inom FoU-sektorn är exempelvis de mest frekventa pendlarna nationellt sett. Detta beror till viss del på att tillgången på arbetsställen för högutbildade är mer koncentrerad till vissa orter. Den framtida arbetsmarknaden förmodas vara mer kunskapsintensiv vilket talar för en ökning av antalet pendlare.

Samtidigt som det egna näringslivet uppmuntras och stöttas bör vi alltså vara medvetna om att allt fler av de boende i kommunen i framtiden kommer vara oberoende av detta näringsliv för sin utkomst. Ett ökat antal av de boende i Hedemora kommer i framtiden att arbeta i Falun och Borlänge och även på andra håll. Den ökade rörligheten är förstås även en utvecklingsmöjlighet för det lokala näringslivet. Om det råder brist på kompetent arbetskraft i kommunen kan det hända att denna finns att tillgå i andra län. Både kommun och näringsliv bör alltså arbeta utåtriktat.

Nyföretagandet är relativt högt i Hedemora jämfört med övriga kommuner i länet. Även andelen personer som har sin utkomst från eget företag är högre än Dalarna som helhet. Det finns alltså många personer som är villiga att ta den risk det ändå innebär att starta ett eget företag. Andelen kvinnliga företagsstartare är ungefär lika stor som i länet.

Även de redan etablerade företagen behöver olika typer av stöd. Hedemora har en struktur med relativt många småföretag. Det är viktigt att inte bara betona det stöd som ges direkt till företagare i och med näringslivsbolag och främjande av nätverk med mera. Även den stödjande struktur som samhällliga tjänster utgör är viktigt för en företagare, eller för den delen en pendlande arbetstagare. En god tillgång till barnomsorg gör det exempelvis lättare att kombinera yrkesverksamhet med ett familjeliv.

En kommun kan även uppmuntra omstruktureringen av den egna arbetsmarknaden/näringslivet genom att erbjuda förmånliga etableringslägen, uppmuntra nyföretagande inom vissa branscher och så vidare. Däremot är det svårt för en kommun att på egen hand styra denna omstrukturering, det finns alltför många osäkra faktorer. Samverkan över kommungränserna är ett måste både för näringslivs- och kommunorganisationer. I den inledande omvärldsanalysen för ”tillväxtregionen” uttalas en förvåning över att så få mogna företagsnätverk finns bland underleverantörer till de stora företagen i regionen.¹¹¹ Vi ser idag att sam-

arbeten som Triple Steelix och hälsonätverket är regionala. Det är viktigt att även övriga delar av näringslivet får tillgång till utvecklingsmöjligheter genom samverkan.

Samtidigt är det företagen själva som bäst vet vilka deras potentiella samarbetspartners är. Hedemora Näringsliv AB är därför viktigt som en länk mellan den kommunala organisationen och företagen. Ett problem kan vara att inte alla företag i kommunen har resurser nog att delta i detta samarbete, hälsonätverket är ett exempel där även mindre företag deltar i samarbeten. Fler sådana initiativ behövs i framtiden.

Framtidsvägar

- Utveckla de företagsnätverk som finns idag och bilda nya., exempelvis inom jordbrukssektorn. Hedemora Näringsliv AB är mycket viktigt för kommunen och bör därför prioriteras.
- Arbeta utåtriktat, mot både omgivande kommuner och andra håll i landet. Jordbruks- och livsmedelssektorn är ett exempel där Hedemora kanske måste samarbeta med andra än grannkommuner.
- Uppmärksamma det höga nyföretagandet och den höga andelen kvinnliga företagsledare. Genom detta kan Hedemora bli ett föredöme och gott exempel som uppmärksammas på andra håll och skapar en positiv bild av kommunen.
- För att skapa bättre förutsättningar i framtiden bör också den könssegregerade arbetsmarknaden uppmärksammas och förändras. Skapar även det en positiv bild av kommunen. Här bör man kanske främst rikta sig till ungdomar.
- Eftersom det finns många egenföretagare bör dessa uppmärksammas. Stödjande strukturer till de egenföretagare som verkar idag ger dubbel vinst. Dels kan de som redan finns utvecklas vidare, och dels kan nya företag bildas av personer som känner att företagande uppmuntras.

Arbetskraften blir en bristvara

Om den senaste tioårsperioden inneburit problem när det gäller arbetslösheten är det idag mycket som talar för att vi om ytterligare tio år istället kommer att ha en helt omvänd situation med stor arbetskraftsbrist. Det är svårt att idag säga exakt vad den framtida arbetsbristen kommer att innebära. Det är inte säkert att arbetsplatserna som lämnas måste fyllas av någon annan. Företag och organisationer har möjligheter att rationalisera och spara in på personalkostnader. Den stora andelen pensionärer kommer emellertid att innebära en ökad press på vården och omsorgen, detta är något som gäller för det absoluta flertalet av landets kommuner. Även här krävs det utökade samarbeten för att effektivisera resursanvändandet. Förmodligen krävs också förändringar av själva yrkesrollen. Idag är arbete inom vård och omsorg det minst populära bland unga män.

För att den framtida arbetskraftsbristen ska gå att stävja krävs det att den könssegregerade arbetsmarknaden bryts upp. Om inte män kan tänka sig att jobba inom vård- och omsorgsyren halveras den potentiella arbetskraften. Samma sak gäller för branscher som idag är impopulära bland kvinnor, såsom bygg-, tillverkningsindustri- och transportbranschen. Detta är i

många delar en utbildningsfråga, ungdomar bör erbjudas möjlighet att se sig själva i andra yrkesroller än sina föräldrar. Det är svårt att bryta könsmonster som är så inarbetade och genomgående men om vi i framtiden ska klara av arbetskraftsförsörjningen krävs det kraftfulla åtgärder redan idag.

Ökat samarbete mellan företag och kommun kan även här innebära att Hedemora kommun står bättre rustat inför den kommande arbetskraftsbristen. Om det går att samla resurserna och erbjuda ett sammanhållet koncept blir kommunen mer lockande som bostadsort eller arbetsplats.

Framtidsvägar

- Öka medvetenheten om den kommande ”pensionärsboomen”. Denna behöver inte innebära ett problem. Den stora fyrtiotalistgenerationen förväntas vara en av de mest resursstarka pensionärgenerationerna.
- En ”öppen arbetsmarknad” tillgänglig för alla. Särskilda satsningar kan behövas för att göra de arbetslösas kunskaper gångbara på arbetsmarkanden.
- Jämställdhetsarbetet bör förtydligas och sättas i ett sammanhang. Värderingar och den faktiska situationen leder idag till ett dåligt resursutnyttjande, inte minst ur arbetsmarknadens hänseende. Män och kvinnor bör beredas möjligheter för delaktighet inom alla branscher.
- Ett fortsatt arbete med friskvård och bra förebyggande arbete för att ytterligare reducera sjukskrivningarna. Det arbete som genomförts inom kommunorganisationen bör kanske spridas vidare till privata företag.
- Utvidgade kontakter mellan företag och ungdomar och arbetslösa för att visa upp verksamheter och skapa en positiv bild av olika yrken. Särskilda metoder och forum för dessa möten kan utformas.

Styrkor och svagheter

Hedemoras styrkor

- Hedemora stad och landsbygd
- Hög tillgänglighet till omgivande arbetsmarknader
- Bra integration av invandrare på arbetsmarknaden
- Minskande sjuktal
- Högt nyföretagande

Hedemoras svagheter

- Garpenberg och Långshyttan
- För få födda
- Höga sjuktal

- Könnssegregerad arbetsmarknad
- Framtida arbetskraftsbrist

Framtidsvägar

- Förbättra pendlingsmöjligheter
- Skapa attraktiva boendemiljöer
- Öka medvetenheten om ”pensionärsboomen”
- Inventera behovet av arbetskraft
- Förbättra matchningen på arbetsmarknaden
- Uppmärksamma det höga nyföretagandet
- Stödjande strukturer till småföretag
- Utveckla Hedemora Näringsliv AB

Litteratur

Tips till fördjupningsläsning

Arena för Tillväxt, *Mot strömmen – en studie om inflyttare till mindre kommuner*, 2002.
<http://www.arenafortillvaxt.com/publ.html>

Arena för Tillväxt, *Regionförstoring i Mälardalen – En studie av pendlingsmönster och boendekostnader*, Rapport 2-02. <http://www.arenafortillvaxt.com/publ.html>.

Bergström, Eva, Götlind, Anna, Haraldsson, Kjell, *Eldsjälar, nätverk och lokal gemenskap – Studier kring föreningsliv och företagande i Mora, Leksand, Edsbyn och Östervåla*, DFR-rapport 2003:1.

Gossas, Markus, *Kommunen som nätverksaktör – En kommunreform för 2000-talet?*, Institutet för framtidsstudier, 2003.

SOU 2003:37, *Geografisk rörlighet för sysselsättning och tillväxt*, 2003.
http://www.naring.regeringen.se/propositioner_mm/sou/2003/index.htm.

Tips till hemsidor

Statistiska centralbyrån har det övergripande statistikansvaret inom de flesta områden. På grund av krav på ekonomisk hållbarhet i verksamheten finns dock endast en del statistik att tillgå utan betalning. www.scb.se

Glesbygdsverket har till uppdrag att uppmärksamma gles- och landsbygdsfrågor. Här finns exempelvis statistik och rapporter, allt kostnadsfritt. <http://www.glesbygdsverket.se>

ITPS (Institutet för tillväxtpolitiska studier) är en relativt nybildad statlig myndighet med ansvar för bland annat omvärldsanalyser, utvärderingar och en del offentlig statistik.
www.itps.se

Arena för tillväxt är en utredningsenhet bildad gemensamt av FöreningsSparbanken, Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet. Bidrar med rapporter och diskussion kring frågor om tillväxt och innovationsförmåga. www.arenafortillvaxt.com

Region Dalarna har övertagit Länsstyrelsens roll som statistikförsörjare på det regionala planet. Har även haft ansvar för det Regionala tillväxtprogrammet. www.regiondalarna.se

Vidare har Tillväxtdelegationen en egen hemsida med omvärldsanalyser gjorda för en del övriga kommuner i "Tillväxtregionen" samt den inledande som gjordes för hela regionen.
<http://www.sou.gov.se/tillvaxt/analyser.htm>

Litteraturförteckning

- AMS Utredningsenhet, *Den geografiska rörligheten*, Ura 1999:9.
- Andersson, Thomas, Itps, *Politik för Tillväxt – Internationella trender och den svenska utmaningen*, Rapport A2002:007, Stockholm, 2002
- Arbetslivsinstitutet, 2003:2. *En studie av ungdomars och anställdas syn på arbete i två kommuner i Dalarna*.
- Arena för Tillväxt, *Lokal och Regional attraktionskraft – kvantitativa perspektiv på attraktivitet*, Rapport nr 1-03.
- Arena för Tillväxt, *Mot strömmen – en studie om inflyttare till mindre kommuner*, Sundbyberg, 2002.
- Bergström, Eva, Götlind, Anna, Haraldsson, Kjell, *Eldsjälar, nätverk och lokal gemenskap*, DFR-rapport 2003:1
- Brolin, Göran, *Faktor X – Arbete och kapital i en lokal värld*, Falun, 2002
- Bull, Marianne *Västra Götaland – en pilotregion på väg mot jämställda tillväxtavtal*, 2001.
- Eliasson, K, Lindgren, U, Westerlund, O, “Geographical Labour Mobility: Migration or Commuting?” *Regional Studies* 2003 vol 37.8.
- Essén, Anna, *Svensk invandring och arbetsmarkanden. Återblick och nuläge*, Institutet för framtidsstudier. Rapport nr 2002:18.
- Glesbygdverket, *Årsbok 2000*, Stockholm, 2000.
- Gossas, Markus, Institutet för Framtidsstudier, *En kommunreform för 2000-talet*, paper presenterat vid symposiet Local Planning in Change – New Possibilities and Roles, Lillehammer, 2003.
- Hallencreutz, Daniel, Lundequist, Per, NUTEK, *Att ge kluster kraft – en inspirationsskrift till klustermotorer*, B 2002:5, Stockholm
- Herlitz, Claes, Myrholm, Magnus (2003) *En befolkning i förändring. Scenarier över befolkningsutvecklingen Dalarna och dess kommuner 2000-2030*. DFR-rapport 2003:2.
- Kåks, Helena & Westholm, Erik. *En plats i tillvaron – studier av flyttning till landsbygden*. DFR-rapport 1994:8.
- Lindblad, Sverker, NUTEK, *Sårbara industriregioner*, B2002:01, Stockholm
- Lindh, Thomas (Red.) *Diskriminering och framtiden?* Dokumentation av seminarium 24 september 2002. Institutet för framtidsstudier.
- Lundström, Anders, Stevenson, Lois, *Patterns and Trends in Entrepreneurship/SME Policy and Practice in ten Economies*, Swedish Foundation for Small Business Research
- Länsstyrelsen Dalarnas Län, *Detaljhandeln i Dalarna – drivkrafter och effekter*, Rapport 2002:14

- Magnusson, Lars, Ottosson, Jan, *Ekonomisk tillväxt i perspektiv*, Uppsala universitet/Arbetslivsinstitutet, 2003
- Nordiska ministerrådet, *Nöjda så in i Norden*, Nord 2002:6, Århus, 2002.
- Nygren, Ola, Persson, Lars Olof, *Det enkelriktade Sverige*, Stockholm 2001
- Olsson, Anna *Varför föddes det så få barn på 1990-talet?* SOL 061 Komparativ Socialpolitik. Ht 2002, Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Rauhut, Daniel, *Arbetskraftsbrist och arbetskraftsinvandring – hot eller möjlighet för ekonomisk tillväxt?*, ITPS A 2002:010.
- Region Dalarna, *Regionalt tillväxtprogram för Dalarna 2004-2007*, 2003-10-16.
- Riksförsäkringsverket, *Kvinnor, män och sjukfrånvaro, om könsskillnader i sjukskrivning, förtidspensionering och rehabilitering*, RFV redovisar 2001:5.
- Riksförsäkringsverket, *Regionala skillnader i sjukskrivningar – kommuner och branscher*, RFV analyserar 2003:4.
- Riksförsäkringsverket, *Varför föds det inte fler barn i Sverige?*, RFV Redovisar 2000:9.
- SCB, *Varför föds det så få barn? Resultat av en enkätundersökning om vad som påverkar beslutet att få barn*, Demografiska rapporter 2001:1.
- Schéele, Siv, Länsstyrelsen Gävleborg, *Flykten från Gävleborg – en myt*, 2000.
- SOU 1996:27 *En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande*, Stockholm, 1996.
- SOU 2000:36 *Utgångspunkter för 2000-talets regionalpolitik*, Stockholm, 2000
- SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar – arbetsmarknad, demografi och segregation*, Stockholm, 2000.
- SOU 2000:47 *Mångfald i högskolan. Reflektioner och förslag om social och etnisk mångfald i högskolan*, Stockholm 2000.
- SOU 2000:87 *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*, Stockholm, 2000.
- SOU 2001:79 *Välfärdspolitikens förutsättningar och utmaningar*, Stockholm, 2001.
- SOU 2002:29 *Riv Ålderstrappan! Livslopp i förändring*, Stockholm, 2002.
- SOU 2003:29 *Mot en ny landsbygdspolitik*, Betänkande från utredningen om Glesbygdsverket, Stockholm 2003.
- SOU 2003:37 *Geografisk rörlighet för sysselsättning och tillväxt*, Stockholm 2003.
- Statens institut för kommunikationsanalys (SIKA), *Infrastruktur och regional utveckling*, rapport 2001:3.
- Sundqvist, Jan. *Rekrytering på 2000-talet*. Länsarbetsnämnden Dalarna 1999.
- Sveriges Officiella Statistik, *Migration 2002 In- och utvandring och asylsökande* SCB Rapport BE68S0301, 2002.
- Ungdomsstyrelsen, *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1.

Wigren, Caroline, *The Spirit of Gnosjö – The Grand Narrative and Beyond*, Jönköping International Business School, 2003.

Slutnoter

¹ <http://www.sou.gov.se/tillvaxt/direktiv.htm>

² Nygren, Ola, Persson, Lars Olof, *Det enkelriktade Sverige*, Stockholm 2001, sid. 44.

³ Gossas, Markus, Institutet för Framtidsstudier, *En kommunreform för 2000-talet*, paper presenterat vid symposiet Local Planning in Change – New Possibilities and Roles, Lillehammer, 2003.

⁴ Glesbygdverket, *Årsbok 2003*, Stockholm, 2003, sid. 38.

⁵ Kåks, Helena, Westholm, Erik, *En plats i tillvaron – studier av flyttning till landsbygden*, DFR-rapport 1994:8, Falun, 1994.

⁶ Kåks, Westholm, 1994, sid. 99.

⁷ Arena för Tillväxt, *Mot strömmen – en studie om inflyttare till mindre kommuner*, Sundbyberg, 2002.

⁸ Regeringens proposition 2001/02:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*; SOU 2003:29.

⁹ Prop. 2001/02:4.

¹⁰ Larsson, Lars (kommande), Institutet för framtidsstudier, Stockholm.

¹¹ SOU 2003:29 *Mot en ny landsbygdspolitik*, Betänkande från utredningen om Glesbygdverket, Stockholm 2003.

¹² SOU 2003:29.

¹³ www.sjv.se, Jordbruksverkets hemsida.

¹⁴ Intervju Ulla Burell.

¹⁵ Broschyr *Att bo och verka på landsbygden i Hedemora kommun*, 3 oktober 1999.

¹⁶ Broschyr *Att bo och verka på landsbygden i Hedemora kommun*, ”dag 2”, 7 december 1999.

¹⁷ Intervju Ulla Burell.

¹⁸ *Nedre Dalälven – Landskapet mellan landskapen*, Plan för perioden 2000-2006.

¹⁹ Projektdiarium Leader+ Nedre Dalälven.

²⁰ Intervju Ulla Burell, utvecklingssekreterare Hedemora kommun

²¹ Andersson, Thomas, Itps, *Politik för Tillväxt – Internationella trender och den svenska utmaningen*, Rapport A2002:007, Stockholm, 2002, sid. 10.

²² Magnusson, Lars, Ottosson, Jan, *Ekonomisk tillväxt i perspektiv*, Uppsala universitet/Arbetslivsinstitutet, 2003, sid. 7.

²³ Brulin, Göran, *Faktor X – Arbete och kapital i en lokal värld*, Falun, 2002, sid. 30.

²⁴ Malmberg, 2002, sid. 12.

²⁵ Hallencreutz, Daniel, Lundequist, Per, NUTEK, *Att ge kluster kraft – en inspirationsskrift till klustermotorer*, B 2002:5, Stockholm, sid. 21.

²⁶ Malmberg, 2002, sid. 27.

²⁷ Andersson, 2002, sid. 72.

²⁸ Andersson, 2002;

Lundström, Anders, Stevenson, Lois, *Patterns and Trends in Entrepreneurship/SME Policy and Practice in ten Economies*, Swedish Foundation for Small Business Research, <http://www.fsf.se/Patterns/CH1-BA~1.DOC.pdf>.

²⁹ Johannisson, Bengt, ”Big business’ början”, sid. 9,

<http://www.kooperativutveckling.org/tidningen/johannisson.pdf>

-
- ³⁰ Originalcitat "Historically, people helped and supported each other and even today a great majority of the people stress that they consider cooperation to be a characteristic of the spirit." Wigren, Caroline, *The Spirit of Gnosjö – The Grand Narrative and Beyond*, Jönköping International Business School, 2003, s. 219.
- ³¹ Bergström, Eva, Götling, Anna, Haraldsson, Kjell, *Eldsjälar, nätverk och lokal gemenskap*, DFR-rapport 2003:1, sid. 125-26.
- ³² Länsstyrelsen Dalarnas Län, *Detaljhandeln i Dalarna – drivkrafter och effekter*, Rapport 2002:14, Falun, sid. 4-7.
- ³³ Lindblad, Sverker, NUTEK, *Sårbara industriregioner*, B2002:01, Stockholm.
- ³⁴ Region Dalarna, *Regionalt tillväxtprogram för Dalarna 2004-2007*, 2003-10-16, sid. 21.
- ³⁵ [http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/CB6FE9188004A712C1256D1D004BC90D/\\$File/PUB200305-002-1.pdf](http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/CB6FE9188004A712C1256D1D004BC90D/$File/PUB200305-002-1.pdf), 2003-11-04.
- ³⁶ RFV Redovisar 2000:9. *Varför föds det inte fler barn i Sverige?*, s. 6
- ³⁷ SCB. Pressmeddelande nr 2000:163, 2000-06-29
- ³⁸ Arena för Tillväxt. Rapport nr 1-03. *Lokal och Regional attraktionskraft – kvantitativa perspektiv på attraktivitet*, s. 5
- ³⁹ SCB. Pressmeddelande nr 1999:254, 1999-11-12
- ⁴⁰ Muntlig uppgift från Margareta Larsson vid SCB:s avdelning för befolkningsstatistik 2003-10-14
- ⁴¹ Schéele, Siv, Länsstyrelsen Gävleborg, *Flykten från Gävleborg – en myt*, 2000.
- ⁴² Sveriges Offentliga Statistik (2002) "Hur många barn får jag när jag blir stor?". SCB Rapport BE51ST0205
- ⁴³ SCB:s befolkningsstatistik för året 2002. "Medelålder för första barnets födelse 2002"
- ⁴⁴ Sveriges Offentliga Statistik (2002) "Hur många barn får jag när jag blir stor?". SCB Rapport BE51ST0205
- ⁴⁵ SOU 2000:37. *Välfärdens förutsättningar – arbetsmarknad, demografi och segregation*, s. 120
- ⁴⁶ SOU 2000:37, s. 120-124
- ⁴⁷ Sveriges Offentliga Statistik (2002) "Hur många barn får jag när jag blir stor?". SCB Rapport BE51ST0205
- ⁴⁸ Sveriges Offentliga Statistik (2002) "Hur många barn får jag när jag blir stor?". SCB Rapport BE51ST0205
- ⁴⁹ SOU 2000:37, s. 141
- ⁵⁰ SCB, *Varför föds det så få barn? Resultat av en enkätundersökning om vad som påverkar beslutet att få barn*, Demografiska rapporter 2001:1, s. 26
- ⁵¹ SCB. Demografiska rapporter 2001:1, s. 26
- ⁵² Olsson, Anna *Varför föddes det så få barn på 1990-talet?* SOL 061 Komparativ Socialpolitik. Ht 2002 Lunds universitet, Socialhögskolan, s.31
- ⁵³ Ungdomsstyrelsen, *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1, s. 141
- ⁵⁴ SOU 2002:29. *Riv Ålderstrappan! Livslopp i förändring*, s. 93-96
- ⁵⁵ Nordiska ministerrådet, *Nöjda så in i Norden*, Nord 2002:6, Århus, 2002; SOU 2000:36, *Utgångspunkter för 2000-talets regionalpolitik*, Stockholm, 2000; AMS Utredningsenhet, *Den geografiska rörligheten*, Ura 1999:9.
- ⁵⁶ Garvill, m.fl., 2000, sid. 24.
- ⁵⁷ Garvill, m.fl., 2000.
- ⁵⁸ Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1, s. 64
- ⁵⁹ Arena för Tillväxt, *Mot strömmen – en studie om inflyttare till mindre kommuner*, Sundbyberg, 2002.
- ⁶⁰ Svenska kommunförbundet, 2002.
- ⁶¹ Glesbygdverket, *Årsbok 2000*, Stockholm, 2000, sid. 49, 100.
- ⁶² Glesbygdverket, 2000, sid. 61.
- ⁶³ Garvill, m.fl., 2000, sid. 37.
- ⁶⁴ SCB:s statistik tillhandahållen av Migrationsverket.

-
- ⁶⁵ Sveriges Officiella Statistik (2002). *Migration 2002 In- och utvandring och asylsökande* SCB Rapport BE68S0301
- ⁶⁶ Essén, Anna, *Svensk invandring och arbetsmarkanden. Återblick och nuläge*, Institutet för framtidsstudier. Rapport nr 2002:18.
- ⁶⁷ Herlitz, Claes, Myrholm, Magnus (2003) *En befolkning i förändring. Scenarier över befolkningsutvecklingen Dalarna och dess kommuner 2000-2030*. DFR-rapport 2003:2
- ⁶⁸ Herlitz, Myrholm.
- ⁶⁹ SOU 2001:79 *Välfärdspolitikens förutsättningar och utmaningar*, ss 215-218
- ⁷⁰ SOU 2000:87 *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*.
- ⁷¹ Rauhut, Daniel, *Arbetskraftsbrist och arbetskraftsinvandring – hot eller möjlighet för ekonomisk tillväxt?* , ITPS A 2002:010, s. 7
- ⁷² Lindh, Thomas (Red.) *Diskriminering och framtiden?* Dokumentation av seminarium 24 september 2002. Institutet för framtidsstudier.
- ⁷³ Essén, Anna.
- ⁷⁴ Höskolverkets årsrapport 2003, s. 71-72
- ⁷⁵ SOU 2000:47 *Mångfald i högskolan. Reflektioner och förslag om social och etnisk mångfald i högskolan*.
- ⁷⁶ Itps rapport A2003:011 *”Vem försörjer vem? Försörjningsbördan och ekonomisk tillväxt?”*. Malmberg, Gunnar och Rauhut, Daniel s, 37
- ⁷⁷ Regeringen, Proposition 1993/94:147, *Delad Makt Delat Ansvar*.
- ⁷⁸ Bull, Marianne *Västra Götaland – en pilotregion på väg mot jämställda tillväxtavtal*, mars 2001, s. 28
- ⁷⁹ Bull, Marianne *Västra Götaland – en pilotregion på väg mot jämställda tillväxtavtal*, mars 2001
- ⁸⁰ Utvecklingen av sjukskrivningar år 2002. Rolf Lundgren RFV 2003-01-20
- ⁸¹ Riksförsäkringsverket, *Regionala skillnader i sjukskrivningar – kommuner och branscher*, RFV analyserar 2003:4.
- ⁸² RFV, 2003:4
- ⁸³ Riksförsäkringsverket, *Kvinnor, män och sjukfrånvaro, om könsskillnader i sjukskrivning, förtidspensionering och rehabilitering*, RFV redovisar 2001:5
- ⁸⁴ SIKA rapport 2001:3, *Infrastruktur och regional utveckling*, s. 37
- ⁸⁵ Svensson, Lennart G, ”Arbete och kompetens”, i Hansen, Lars H & Orban, P (red), *Arbetslivet*, Lund, 2002.
- ⁸⁶ SOU 2003:37 *Geografisk rörlighet för sysselsättning och tillväxt*, s. 12.
- ⁸⁷ Eliasson, K, Lindgren, U, Westerlund, O, “Geographical Labour Mobility: Migration or Commuting?” *Regional Studies* 2003 vol 37.8 pp 827-837.
- ⁸⁸ SOU 2003:37 *Geografisk rörlighet för sysselsättning och tillväxt*, s. 12
- ⁸⁹ SIKA rapport 2001:3. *Infrastruktur och regional utveckling*, s. 10
- ⁹⁰ SOU 2003:37 *Geografisk rörlighet för sysselsättning och tillväxt*, s. 11-12
- ⁹¹ Kåks, Helena & Westholm, Erik. *En plats i tillvaron – studier av flyttning till landsbygden*. Dalarnas Forskningsråd 1994, s. 36-37 & 73.
- ⁹² Eliasson, K, Lindgren, U, Westerlund, O, *Geographical Labour Mobility: Migration or Commuting?* *Regional Studies* 2003 vol 37.8 pp 827-837.
- ⁹³ SIKA rapport 2001:3, s. 10
- ⁹⁴ SIKA rapport 2001:3.
- ⁹⁵ SIKA rapport 2001:3, s. 38.
- ⁹⁶ SOU 1996:27 *En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande*.
- ⁹⁷ Svensson, Lennart, 2002
- ⁹⁸ Svensson, Lennart, 2002.

-
- ⁹⁹ SCB. *Trender och prognoser 2002 med sikte på år 2020*. Stockholm 2002
- ¹⁰⁰ SOU 2001:79 *välfärdspolitikens förutsättningar och utmaningar*, s. 215-218
- ¹⁰¹ Arbetslivsinstitutet, 2003:2. *En studie av ungdomars och anställdas syn på arbete i två kommuner i Dalarna*.
- ¹⁰² Ungdomsstyrelsen, 2003:1.
- ¹⁰³ Ungdomsstyrelsen, 2003:1.
- ¹⁰⁴ Ungdomsstyrelsen, 2003:1., s.97
- ¹⁰⁵ Muntlig uppgift från Jan Sundqvist, Länsarbetsnämnden i Dalarnas län. 2003-12-19
- ¹⁰⁶ www.soa.mh.se [2003-10-23]
- ¹⁰⁷ Region Dalarna, data från SCB 2001.
- ¹⁰⁸ Sundqvist, Jan. *Rekrytering på 2000-talet*. Länsarbetsnämnden Dalarna 1999.
- ¹⁰⁹ Arbetslivsinstitutet, 2003:2.
- ¹¹⁰ Arena för tillväxt, *Regionförstoring i Mälardalen – En studie av pendlingsmönster och boendekostnader*, rapport 2 2002.
- ¹¹¹ Inno Scandinavia AB, *Omvärldsanalys tillväxtregionen – Bergslagen, Dalsland och Värmland*, Stockholm 2002.